

Kadın ve TOPLUM

İLMÎ DERGİ

HAZİRAN 2024 • SAYI: 4

ISSN 2602-2400

İLMÎ VE ENTELEKTÜEL
BOYUTUYLA
AİŞE B. EBÛ BEKİR

HANIM KUR'AN
MÜFESSİR
VE MÜTERCİMLERİ

HZ. AİŞE'NİN HADİS
RİVAYETÇİLİĞİNE
KATKISI

KUR'ÂN'I ANLAMA
BAKIMINDAN
KADIN

HAZİRAN 2024

Kadın ve TOPLUM

İnsanlık mektebinin ilk hocası kadındır

Kadın ve TOPLUM

Diyanet-Sen Adına Sahibi
Ali YILDIZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ömer EVSEN

Genel Yayın Yönetmeni
Revasiye KARAARSLAN AYTEN

Grafik Tasarım
Sena MAVİ

Yayın İdare Merkezi
Zübeyde Hanım Mahallesi
Sebze Bahçeleri Caddesi No:86
Altındağ/ANKARA
Tel: 0312 230 46 86
Faks: 0312 232 13 99
Büro Cell: 0533 657 70 21 - 22
www.diyamet-sen.org.tr

Yayın Periyodu: Yılda 1 sayı yayımlanır.

Yayın Türü: Yerel Süreli
Ücretsiz Dağıtılır.

Baskı Tarihi: Haziran 2024

ISSN: 2602-2400

Baskı: Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cadde No: 105
İskitler-ANKARA
Tel: 0312 341 01 97
Sertifika No: 47869

Kadın ve Toplum Dergisi'nde yayınlanan yazılarda bilimsel amaçlarla (kaynak göstermek kaydı ile) özetleme ve alıntı yapılabilir. Dergide yayınlanan yazı, şekil ve resimlerden yazarları, ilan ve reklamlardan firmaları sorumludur.

DANIŞMA KURULU

Doç. Dr. Bülent AKOT
Yıldırım Beyazıt Ü. İslami İlimler F.

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN
Yıldırım Beyazıt Ü. İnsan ve Toplum Bilimleri F.

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Ankara Ü. İlahiyat F.

Ar. Gör. Fatma Merve ÇINAR
Ankara Ü. İlahiyat F.

Prof. Dr. Adem EFE
Süleyman Demirel Ü. İİBF

Prof. Dr. Zülfikar GÜNGÖR
Ankara Ü. İlahiyat F.

Dr. Fatma KENEVİR
Ankara Ü. İlahiyat F.

Prof. Dr. Ayşe Sıdika OKTAY
Süleyman Demirel Ü.

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ
Ankara Ü. İlahiyat F.

Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ
Yakın Doğu Ü. İlahiyat F.

Prof. Dr. Mustafa TEKİN
İstanbul Ü. İlahiyat F.

Doç. Dr. Hatice TOKSÖZ
Süleyman Demirel Ü. İlahiyat F.

Prof. Dr. Ahmet YAMAN
Necmettin Erbakan Ü. İlahiyat F.

Ali YILDIZ
Genel Başkan

BAŞYAZI

Kadın Müfessirlerimiz

Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim Müslümanların hayat rehberidir. Hayat rehberimizi daha iyi anlamak ve hayatımıza geçirebilmek için yapılan tefsir çalışmaları aslında İslam dininin ortaya çıkışıyla başlamıştır. İlk defa üçüncü dönem dediğimiz etbaüt tabiin döneminde baştan sona tefsir edilerek yazılmıştır. Sonraki dönemlerde de bu çalışmalar artarak devam etmiştir.

Tefsir çalışmalarını yapan müfessirler ağırlıklı olarak erkeklerden oluşsa da başta Hz. Aişe olmak üzere gerek hadis rivayetinde gerekse ayetlerin tefsirinde ve anlaşılmasında Peygamber Efendimizin diğer eşlerinin de etkili olduğunu biliyoruz.

Dinin, kadın olsun erkek olsun insan olan herkese olan evrensel çağrısı ilk dönemden itibaren toplumda yankı bulmuş ve Kur'an'ı anlama, dini öğrenme, hayata taşıma ve bunun için Hz. Peygambere sorular sorma konusunda erkeklerin yanında kadınlar da hep olmuştur. Sonuçta Saadet Çağında, Hz. Âişe gibi bir kadın, tefsir, hadis, fıkıh otoritesi olarak sayılı insanların arasında öne çıkmasını bilmiştir. Elbette bu konuda Hz. Âişe tek değildir. Onun gibi nice hanım sahâbî bu yarışta mesafe katetmiştir.

Kur'an'ın hanımlar tarafından ilk tercümeleri ondokuzuncu yüzyılın ortalarına denk gelmektedir. Bu tarihten sonra az sayıda da olsa yüce kitabımız hanımlar tarafından tefsir edilmiştir.

Kadın'ın inceliğinin, nezaketinin, nezafetinin şefkatinin değdiği her yer güzelleşir. Yüce kitabımızın da kadın bakış açısıyla tefsir edilmesi, Kur'an-ı Kerim'in tefsir çalışmalarına zenginlik katmıştır.

Kadın ve Toplum Dergisi bilimsel akademik içeriği ile kadın sorunlarına bütüncül ve bilimsel bakış açıları geliştirebilmek, akademik çevrelerin kadınlar üzerine yaptığı çalışmaları daha geniş çevrelere ulaştırabilmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu sayımızda kadın müfessirlerimiz ve onların çalışmaları ele alındı.

Yüce kitabımızın erkekler tarafından tefsir ve tercüme edildiği gibi hanımlar tarafından da edilmesi bu çalışmalara daha da zenginlik katacaktır diye düşünüyoruz. Kadınlar da erkekler kadar Kur'an'ı okumak, anlamak ve ondaki emir ve yasaklara muhatap olmak durumunda olduklarına göre onların da tefsir ve tercüme etmeleri gayet doğaldır, normaldir, doğrudur ve olması gereken budur. Erkeklerin, Kur'an'ı "erkek bakış açısı" ile tefsir ve tercüme etmelerini tasvip etmediğimiz gibi kadınların da kadını merkeze koyarak, feminist bir bakış açısıyla Kur'an'ı tefsir ve tercüme etmelerine karşıyız; erkekler de kadınlar da tefsir ve tercüme yapsınlar ancak Kur'an ne diyorsa ona göre hareket etsinler; kendi subjektif duygularını katmasınlar. Kur'an'ı erkek veya kadın algısının ötesinde insânî bir bakış açısıyla ve nasılsa öyle çevirmek şarttır.

Bu sayımızın tefsir çalışması yapacak hanımlara ilham olması dileği ile Kadın ve Toplum dergimizin tüm kadınlarımıza ve toplumumuza hayırlı olmasını diliyorum.

- 7** Üç devir bir hayat:
İlmi ve entelektüel boyutuyla
Aişe b. Ebû Bekir
Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN
- 15** Kur'an'a dokunan narin eller:
Hanım Kur'an müfessir
ve mütercimleri
Prof. Dr. Hidayet AYDAR
- 33** Kur'an'ı anlama bakımından
kadın
Prof. Dr. Ali AKPINAR
- 53** Mü'minlerin annelerinin
ilmî katkıları
Doç. Dr. Ömer SABUNCU
- 63** Kadınların hadis ilmine
katkıları
Dr. Öğ. Üyesi Sehal Deniz VARLIK
- 75** Hz. Aişe'nin hadis
rivayetçiliğine katkısı
Prof. Dr. Bünyamin ERUL
- 83** İnsanın kendisi olarak
kalması büyük mesele
Sibel ERARSLAN
- 89** Diziler algı operasyonu
merkezine mi dönüştü?
Yüzleşme mi kutuplaşma mı?
Nagehan ÖZDEMİR
- 97** Aşıklar Diyarı: Maşukiye
Revasiye KARAARSLAN AYTEN
- 101** Gümüş Tellerin Sanata
Dönüşmüş Hali: Telkâri
Revasiye KARAARSLAN AYTEN

Fotoğraf: Jaber GHOLAMI

**ÜÇ DEVİR BİR HAYAT:
İlmi ve entelektüel boyutuyla
Aişe b. Ebû Bekir**

Prof. İsmail ÇALIŞKAN

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı

İslam'ın pratik ve entelektüel boyutu, toplumsal bir hafıza ve kültürel miras olarak sahâbe tarafından sonraki nesillere aktarıldı. Sahâbenin ilk bilgilerin muhafızı, taşıyıcısı, aktarıcısı ve ilimlerin temellerinin atılmasındaki öncülüğü de bu çerçeveye dahildir. Elbette bu büyük aktarım bütün sahâbilerin desteği ile gerçekleşti. Her ne kadar kendilerinden pek bahsedilmese de bu aktarım olayında kadın sahâbilerin rolü inkar edilemez. Başta Aişe (ö.57/677) ve Ümmü Seleme (ö.62/681) olmak üzere pek çok kadın sahâbi, Kur'an'ın sebab-i nüzul ve nüzul ortamını anlamaya yardımcı bilgiler aktararak tefsire, Hz. Peygamber'in sözlerini naklederek hadise, onun yaşam tarzını anlatarak fıkıha, ahlaka, siyasete ve diğer alanlara katkıda bulunmuştur. Maalesef klasik tefsir tarihi kaynaklarında Kur'an âlimi olarak Aişe'ye yer verilmez. Hâlbuki hane-i saadette ömür sürmüş bir insanın (ve diğer Peygamber hanımlarının) Kur'an'ın nüzulü ve ayetlerin manasına dair hiçbir şey söylememiş olmaları muhaldir. Kadın olsun erkek olsun sahâbenin kişisel yaşamları ise Müslümanlar için zaten değerli örnekliklerdir.

Yukarıdaki çerçeveden bakınca sahâbenin hayatları ve ilmi faaliyetlerinde üç devri görürüz. İlki Kur'an'ın inişinin devam ettiği ve Hz. Muhammed'in yaşadığı zaman dilimi (610-632). İkincisi Rasulullah'ın vefatı ile başlayan ve sahâbenin büyük ço-

ğunluğunun hayatta olduğu devir. Üçüncüsü Cemel Savaşı (35/656) ile Sıffin Savaşı'ndan (36/657) sonra başlayan ve genel kabule göre en uzun yaşayan sahâbi Ebu't-Tufeyl'in ölümüne (100/718 tah.) kadarki süre. Aişe her üç devrede ömür sürmüş sahâbidir.

1. Hz. Aişe, hicretin ikinci yılında Hz. Muhammed ile evlendi. Böylece baba evinde aldığı terbiye ile başlayan kişilik oluşumu, biyolojik, ahlaki ve ilmi gelişimiyle peygamber ocağında devam etti; olgunlaşması kocasının vefatından sonra tamamlandı. Hane-i saadette iken aklen ve ahlaken terbiye gördü ve olgunlaştı; Hz. Peygamber'in öğrettiklerine ilaveten araştırmacı ve tenkitçi zihniyeti sayesinde bilmediği meseleleri kocasına sordu, bazen bir konuyu onunla karşılıklı müzakere etti, Kur'an'ı ezberledi ve kırâat tarzını öğrendi, sonuçta geniş bir dini müktesebata ulaştı. Edep ve ahlaki meziyetleri, anlayış kabiliyeti, keskin zekası, kuvvetli hafızası, Kur'an'ı ve nebevî mirası (hadisler ve sünnet) en güzel şekilde kavramasını ve bilmesini sağladı. Medine döneminde yaşanan birçok olayın içinde bulundu, Kur'an'ın bu dönemdeki nüzulüne şahitlik etti, bazen de ayetlerin inişine ve ayetlere konu oldu. Böylece ayetlerden ahkâm istinbatını en iyi bilenlerden ve uygulayanlardan birisi oldu. Hz. Peygamberle birlikte Uhud ve Hendek savaşları ile Hudeybiye anlaşmasında bulundu, Veda Haccına katıldı. Benî Mustalik seferine iştirak

Başta Aişe (ö.57/677) ve Ümmü Seleme (ö.62/681) olmak üzere pek çok kadın sahâbi, Kur'an'ın sebab-i nüzul ve nüzul ortamını anlamaya yardımcı bilgiler aktararak tefsire, Hz. Peygamber'in sözlerini naklederek hadise, onun yaşam tarzını anlatarak fıkıha, ahlaka, siyasete ve diğer alanlara katkıda bulunmuştur.

etti, dönüşte münafıkların zina iftirasına (ifk olayı) maruz kalarak hayatının en üzücü hadisesini yaşadı. Onların yaydığı dedikodu yüzünden ciddi bir kriz çıktı, kocası Hz. Peygamber dahil Müslümanlar büyük üzüntü ve tedirginlik yaşadı. Nihayet dedikoduların asılsız olduğunu ve Aişe'ye iftira edildiğini bildiren Nûr sûresi 11-26. ayetleri indi. Anne ve babası kızlarına Hz. Peygamber'e gidip teşekkür etmesini söylediler, Hz. Aişe'nin cevabı hem

kocasına kırgınlığını hem de teşekkürün asıl merciini tespitteki tutarlılığını gösterir: "Hayır! Vallahi gitmem. Ben yalnızca suçsuz olduğumu ortaya çıkaran Allah'a hamdederim." Yine bu devrede Peygamber eşlerinin isterlerse boşanabileceklerini (tahyir) bildiren Ahzâb sûresi 28. ayet Aişe hakkında indi. Daha sonraki yıllarda gerçekleşen Mekke'nin Fethi veya Zâtürrikâ seferine katılmıştı, dönüş yolculuğunda Aişe'nin kaybettiği gerdanlığın bulunması için epey zaman harcanmış sabah namazı vakti daralmıştı, abdest için su bulunamadı, bunun üzerine teyemmüm ayeti (Nisâ 43) nazil oldu. Hz. Peygamberin aile yaşantısının normal seyrindeki bazı ev halleri, özellikle karı-koca arasındaki ufak tefek tatsızlıkların sonuçları bazen ayetlere konu olmuştur. Aişe'nin de müdahil

olduğu böylesi bir olay Tahrim sûresinin ilk beş ayetine konu olmuş, mesele Peygamberin, Yüce Allah tarafından uyarılmasına kadar gitmişti.

Ahzâb sûresi 6. ayetinde diğer Peygamber hanımları gibi o da ümmü'l-mü'minin (müminlerin annesi) sıfatıyla anıldı. Hz. Peygamber, onu çok sevdi ve onunla mutlu günler geçirdi. Başını Aişe'nin kucağına koymuş vaziyette son nefesini verdi ve oracığa defnedildi.

2. Bundan sonra onun ikinci devresi başladı. Oldukça genç yaşta dul kalan ve çocuğu olmayan Aişe kırk yedi yıl yani yaklaşık yarım yüzyıl daha yaşadı. Ümmü'l-mü'minin vasfı mucibince bir daha evlenmedi. Kalan ömrünü günlük meşgaleler ve ilmi faaliyetlerle

geçirdi, gerek evinde ve gerekse dışarıda insanların sorularına cevap verdi, bildiklerini erkeklere ve özellikle kadınlara öğretti, onlarla namaz kılarken imamlık yaptı. Hz. Ömer halifeliği boyunca kadınlarla ilgili fikhî meselelerde Hz. Aişe'nin görüşünü almaya çalıştı. İnsanlar Rasulullah'ın seciye ve davranış tarzının Kur'an olduğunu, dolayısıyla bir Müslümanın da onun örnekliliği ile ahlakını Kur'an düsturları ile örmesinin gerektiğini Aişe'den öğrendi. Yusuf b. Mâhik adlı şahsın sorularına cevap verirken Kur'an'ın iniş seyrindeki tedriciliği şöyle dile getirdi: "Başta cennetin ve cehennemın anlatıldığı uzun sûreler indi. İnsanlar İslam'ı kabul edince helal ve haram hükümler geldi. Şayet önce, "Şarap içmeyin" emri inseydi insanlar "Asla şarabı bırakmayız" derlerdi. Eğer "Zina yapmayın" emri inseydi insanlar "Asla bırakmayız." derlerdi."¹

Vahyin meydana gelen olaylarla birlikte devam eden seyrine dair Hz. Aişe'nin gözlemine şu olay güzelce gösterir. Zeyd, Hz. Peygamber'in kölesi olup onu azat ederek evlatlık edinmiş, vakti gelince de halasının kızı Zeyneb'le evlendirmişti. Ancak bu evlilik yürümemiş ve boşanmışlardı. Cahiliye âdetinde evlatlıklar, evlat edinen kişinin öz oğlu gibi kabul ediliyor ve onların boşadığı kadınlarla üvey babaları evlilik yapmıyordu. Hz. Aişe, konuyu dile getiren Ahzâb sûresi 37. ayeti, ilgili diğer ayetleri ve sebab-i nüzullerini şöyle açıklamıştır:

Eğer Allah Resûlü, vahiyden bir şey gizleyecek olsaydı, bu ayeti gizlerdi. Buradaki, 'Allah'ın kendisine verdiği nimet', İslam, '(Resûlullah'ın) yaptığı iyilik' de Zeyd'i azat etmesidir. Resûlullah, Zeyneb'le evlenince, insanlar, 'evlatlığının helallığı ile evleniyor' diye konuşmaya başladı. Bunun üzerine Allah, 'Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur'² ayetini indirdi. Resûlullah, Zeyd'i çocukken evlatlık almış, yetişkin bir erkek olana kadar da yanında kalmıştır. İnsanlar ona, 'Muhammed'in oğlu Zeyd' diyorlardı. Allah da (evlatlıkların gerçek oğul olmadığını bildirmek amacıyla), 'Onları babalarına nispet ederek çağırın'³ ayetini indirdi.⁴

Hiz. Osman'ın hilafetinin son devrinde Hiz. Aişe, halifenin bazı tasarrufları nedeniyle ona muhalefet etti, yaptığı bazı tayinleri eleştirdi. Böylece siyasi hadiselerin içine girmiş bulundu, halife Osman'ın öldürülmesini protesto eden muhalefetin başında yer aldı. Bu tarafgirlik Aişe'yi üçüncü halife Hiz. Ali zamanında siyasi mücadelede muhalif kanatta aktif rol oynamaya götürdü, fitneyi ortadan kaldırmaya çalışırken askeri çatışmaların yaşandığı ve Müslümanların birbirini öldürdüğü Cemel Savaşında pek alışık olunmayan bir gelişmeye, yani kadın komutan olmaya kadar götüren sürecin içinde yer aldı.

Savaş sonunda 'aklı başına geldi', yaptığı yanlışın farkına

vardı, lakin artık çok geçti. Yaşının verdiği olgunlukla içinde yer aldığı tatsız olaylardan ve Müslümanların yaşadığı vahim hadiselerden büyük üzüntü ve pişmanlık duydu, bir daha bu tür işlere karışmadı, eskiden beri aralarındaki soğukluk nedeniyle uzak durduğu halife Ali ile de barıştı. Hasılı siyasi olayların içinde yer almasının ona önemli bir tecrübe kazandırdığını, zihinsel ve psikolojik olgunlaşmasında olumlu etki bıraktığını vurgulamak lazım gelir.

3. Üçüncü devirde yaklaşık yirmi yıl Medine'de sakin hayat yaşadı. Fakat bu devre, Aişe'nin Müslümanlar nezdindeki müstesna mevkisini kazanma zamanıdır denebilir. Zira o artık bütün kişisel meziyetlerini İslam'ın anlaşılması, yorumlanması, öğretilmesi ve yaşanmasına kanalize etti. Kendine özel Mushafı büyük ihtimalle bu devirde yaz(dır)dı. Kur'an tefsiri için azımsanmayacak malzemeyi miras bıraktı, Mesrûk (ö.63/682), Amre bt. Abdurrahman gibi meşhur kişilerin yetişmesinde, böylece Medine'nin ilim merkezi olarak teşekkülünde emeği geçti. Akılcı ve tenkitçi zihniyeti nedeniyle ayrı bir ekol olduğu dahi söylenebilir. Artık ashâbın ve tâbiîlerin dini ve ilmi meselelerde başvurduğu kişilerin başında geliyordu. O, "Allah elçisi, Cebrâil'in kendisine öğrettiği, sayılabilecek kadar sınırlı ayet haricinde, Kur'an'dan bir şey tefsir etmedi."⁵ derken geçmişteki gözlemini sonrakilere öğretmiş, bu sözleriyle Peygamber'in (as) tefsirdeki

konumu hakkında bir görüşün sahibi olmuştur. Urve b. Zübeyr (ö.94/713), Aişe kadar Kur'an'a vakıf olan bir kimse görmediğini söylemiştir.⁶ Birçok olay onun bu vukufiyetini test ettirebilir. Mesela, rivayette göre, Muaviye (ö.60/680), 42/662 yılında Medine'nin de içinde yer aldığı Hicaz bölgesi valiliğine tayin ettiği Mervan'a (ö.65/685) bir mektup yazarak insanların kendisinden sonra halife tayin ettiği Yezid'e biat etmelerini istedi. Aişe'nin kardeşi Abdurrahman (ö.53/673) bunu duyunca Mervan'a 'Hilafeti Herakliyüslük (saltanat) haline getirdiniz. Çocuklarınız için biat alıyorsunuz' dedi. Abdurrahman'ın muhalif çıkışına sinirlenen Mervan Ahkâf 17. ayete atıf yaparak, 'Ey insanlar! Bu adam, hakkında Allah'ın "Ana babasına öf diyen kişi..." dediği kimsedir' dedi. Aişe, Mervan'ın bu sözünü duyunca öfkeleni ve 'Vallahi! Ayette bahsedilen kişi bu değildir. Eğer isim vermek isteseydim, bunu yapardım. Fakat Allah, sen babanın sülbündeyken babanı lanetledi. Sen de Allah'ın lanetinden saçılmışsın (doğmuşsun)."⁷ diyerek bir ayetin nüzul sebep ve maksadının

saptırılmasına engel olmuş, bu arada muhatabına biraz ağır laflar etmiştir.

Kur'an ile Hz. Peygamber'in hadisleri arasındaki farklılık hatta çelişki arzeden hususlarda Kur'an'ın beyanını esas almıştır. Örneğin, İbn Ebû Müleyke, "Ölü ailesinin ağlamasından dolayı azap görür" hadisini sorunca, "Sen yalan söylemeyen birisinin (Rasulullah'ın) sözünü aktarıyorsun, fakat kulak yanlış duyabilir. Bak sanıza Kur'an'daki şu âyette size yeterli cevap vardır: "Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez"⁸ diyerek, rivayetin âyete⁹ ters düştüğünü belirtmiş ve rivayeti kabul etmemiştir.

Derin mevzularda kendi fikrini dile getirirken hem eleştirciliğini hem de sahâbe karşısında cesaretini sergilemekten kaçınmamıştır. Allah'ın görülüp görülmeyeceği meselesi kadim bir tartışma konusudur. Bir keresinde tâbiinden Mesrûk, Ka'b'ın, "Muhammed Allah'ı iki kere gördü, Musa onunla iki kere konuştu" dediğini duyunca Aişe'ye gelmiş ve meseleyi sormuş, o da çok açık sözlerle cevaplamıştır: "Kim, 'Muhammed Rabbini gördü' derse Allah'a en büyük iftirayı atmış olur." Yanında oturan Mesrûk bunu duyunca, "Mü'minlerin annesi! Lütfen biraz sakin olun. "O, onu bir daha görmüştü."¹⁰ ve "Onu apaçık bir ufukta görmüştü."¹¹ ayetlerini bilmiyor musun?" diye sormuş o da şu cevabı vermiştir: "O gördüğü Cebra'il'dir. Bir keresinde onu gerçek suretinde gördü. Bir kere de

gökten yere indiğinde gördü ki, o zaman büyüklüğü yer ile gök arasını kaplamıştı. Bu ayette neyin kastedildiğini Nebiye ilk soran kişi benim. 'O, Cebra'il'dir' demişti." Aişe görüşünü ispat için En'âm 103, Şûrâ 51. ayetleri de okumuştur. Bir başka rivayette de "Kim Muhammed Rabbini gördü diye iddia ederse kesinlikle yalan söylemiştir. Kim gelecekte olacaktan haber verirse yalan söylemiştir. Kim Muhammed'in vahiyden bir şey gizlediğini söylerse yalan söylemiştir." demiştir.¹² Yine Aişe, çoğunluğun görüşünün aksine, İbn Abbas gibi, Hz. Peygamber'in miracının bedenenden değil ruhani gerçekleştiğini savunmuştur.¹³

Görüldüğü üzere bildiği konularda kesin ve net konuşmuş, oldukça cesur ve özgür bir tutum sergilemiştir. Şüphesiz o ve diğer sahâbiler bu tutumdaki cesaretlerini, iyi kavradıkları Kur'an'ın genel mefhumundan, onun açık beyanlarından ve her konuda örnekleri olan Hz. Muhammed'den almışlardır.

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bahse konu açıklamalarında o, 2400 civarında hadis rivayetiyle müksirûn (en çok hadis rivayet edenler) arasına girmiştir. Rivayetlerinde hadislerin sebab-i vürûdunu ve delaletini beyan etmiş, hadislerin Kur'an-ı Kerim'e ters düşmesine özen göstermiş, bazı sahâbeyi yanlış bilgi ve yorumları sebebiyle tenkit etmiş, onlarla istişare ve tartışmalar yapmıştır (istidrâk). Bu konudaki en kapsamlı koleksiyonu el-İcâbe li İrâdi mâ İstedrekethu 'Aişe

Aişe, edep ve ahlaki meziyetleri, anlayış kabiliyeti, akıllı, keskin zekası, kuvvetli hafızası, gür sesi, güzel konuşması, etkileyici hitabeti, bildiğini çekinmeden söylemesi, araştırmacı ve tenkitçi zihniyeti, kıskanç, ihtiraslı, sert ve cesur bir kişiliğe sahiptir.

'ale's-Sahâbe adıyla Zerkeşî (ö.794/1392) hazırlamıştır. Tefsirde ise ondan 746 rivayeti tespit edilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu, onun bizzat Hz. Peygamber'den duyduğu, gördüğü ya da onunla birlikte yaşadıklarının aktarımı, bir kısmı da kendisine sorulan sorulara cevaplar veya onun çeşitli vesilelerle yaptığı açıklamalardan oluşmaktadır.

57/677 yılında Medine'de dâr-ı bekâyâ irtihal ettiğinde ardında ahlakı ve dindarlığıyla mümine bir kadın, soran-sorgulayan bir zihin, entelektüel, kararlı duruş, hatasını kabul eden bir sahâbi fotoğrafıyla Aişe'yi hatıralarda bıraktı.

Miras ve yâd-ı cemîl

Aişe, edep ve ahlaki meziyetleri, anlayış kabiliyeti, akıllı, keskin zekası, kuvvetli hafızası, gür sesi, güzel konuşması, etkileyici hitabeti, bildiğini çekinmeden söylemesi, araştırmacı ve tenkitçi zihniyeti, kıskanç, ihtiraslı, sert ve cesur bir kişiliğe sahiptir. Yetiştigi ve yaşamını sürdürdüğü haneler, mes-cit, şehir dışı vb. ortamlar ona İslam'ı iyi öğrenme; Kur'an'ı bilme, anlama ve anlatma; nebevî mirası ve yaşam tarzını kavrama ve aynı zamanda ilmi tenkit süzgecinden geçirme yeteneğini kazandırmıştır. Dahası Kur'an anlayışı ve verdiği

bilgilerle onun tefsiri için azımsanmayacak malzemeyi miras bıraktı. Böylece Müslüman bilincinin parmakla gösterilecek şahsiyeti, öznel vasıflarıyla renkli bir figür, elbette önde gelen bir sahâbiydi. Bütün bu nitelikleriyle onun Müslümanlar nezdindeki yeri şöyledir: Resulullah'ın en yakın dostu ve ondan sonra ilk halife Ebû Bekir'in kızı, peygamber karısı, mü'minlerin annesi, İslam davetinde ve devletinde etkili isim, komutan ve siyaset kadını, bilgin ve öğretmen.

Kaynaklar

Abdullah Ebussu'ûd Bedir, *Tefsîru Ummi'l-Mü'minîn 'Âiše, Âlemü'l-kütüb*, Kahire, 1416/1996.

Abdurrezâk b. Hemmâm, el-Musannef, thk. Habiburrahman el-Azamî, Beyrut 1971-1975.

Aisha Geissinger, "The Exegetical Traditions of 'Aisha: Notes on their Impact and Significance", *Journal of Qur'anic Studies*, vol. 6, No. 1 (2004), 1-20.

Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî.

Bedreddin Çetiner, *Esbâb-ı Nüzûl*, İstanbul 2002.

Bedruddin ez-Zerkeşî, *Hiz. Aişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, çev. B. Erul, Ankara 2002.

Fatimatüz Zehra Kamacı, "Tâbiin Döneminden Seçkin Bir Kadın Portresi Aişe bint Talha", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (2015), 127-160.

Suûd b. Abdullah el-Funeysân, *Merviyâtu Ümmi'l-Mü'minîn 'Âiše fi't-Tefsîr*, 1. baskı, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 1413/1992.

Hidayet Aydar, *Hanım Müfessirler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015.

Hüseyin Çelik, "Hz. Peygamber'in Hz. Aişe İle Olan Evliliğinin Kur'an'ın Korunmasına Katkısı", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl 16, sayı 53, 2012, 77-90.

İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, tah. Esad M. et-Tayyib, Beyrut 1419/1999.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâ-mü'l-Muvakki'in 'an Rabbi'l-'Alemîn*, haz. M. el-Mutasımbillah el-Bağdâdî, Beyrut 1998/1418.

İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, th. M. Muhammed ve diğ. ler, Kahire 1421/2000.

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü Hancî, 1. baskı, Kahire 1421/2001.

el-İmâm İshak b. Râhaveyh ve Kitâbühü'l-Müsned, haz. Abdül-gafür Abdülhak el-Belûşî, Medine 1411/1990.

İsmail Çalışkan, "Vahiy - Olgu - İnsan İlişkileri Bağlamında Bir Sahabe Olarak Hz. Aişe ve Tefsir", *Müminlerin Annesi Hz. Aişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*, Sivas 2017, 185-210.

İsmail Çalışkan, *Tefsir Tarihi*, Ankara 2022.

Mustafa Fayda, "Aişe", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, c.2, 201-205.

Müminlerin Annesi Hz. Aişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Sivas 2017.

es-Suyûtî, ed-Dürü'l-Mensûr, tah. Abdullah b. A. et-Türkî, Kahire 1424/2003.

et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân, tah. Abdullah b. A. et-Türkî, Kahire 1422/2001.

Dipnotlar

- 1 Abdurrezâk b. Hemmâm, el-Musannef, Fedâilü'l-Kur'ân, III,352; Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 6; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm, I,64.
- 2 Ahzâb 33/40.
- 3 Ahzâb 33/5.
- 4 Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XIX,117; İbn Ebî Hâtim, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm, IX,3136.
- 5 Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I,37-39, 83.
- 6 İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, II, 201-205, 322-325.
- 7 Zemahşerî, el-Keşşâf, IV,304; Bedruddin ez-Zerkeşî, Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler, 160.
- 8 Suyûtî, ed-Dürü'l-Mensûr, c. 6, 308.
- 9 En'âm, 6/164.
- 10 Necm 53/13.
- 11 Tekvîr 81/23.
- 12 Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXII,28-31; İbn Ebî Hâtim, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm, IV, 1362-1363.
- 13 Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XIV, 445; Zerkeşî, Hz. Aişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler, 69-76.

KUR'AN'A DOKUNAN NARİN ELLER: Hanım Kur'an müfessir ve mütercimleri

Prof. Dr. Hidayet AYDAR
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tefsir Ana Bilim Dalı

Narin eller deyince hep ince işler yapan eller aklıma gelir; ilmek ilmek ip ören; nakış nakış ip işleyen, dantel dantel ipe şekil veren eller; ruhunun inceliklerini, duygularını, hayallerini, düşlerini, rüyalarını eşsiz bir sanat eserine dönüştürerek hayat bezine ince ince yansıtan eller. Bu eller, ahşaba nefes, demire ruh, taş a can, kağıda hayat veren bir erkeğin eli olabileceği gibi, bundan daha çok ipe, halıya, kilime, tülbente, bindallıya şiir olup, nağme olup, türkü olup yansıyan kadın eli de olabilir. Ülke-mizde olduğu gibi daha başka yerlerde de bu malzemelere bir dokunuş ile onları şarkı gibi terennüm ettiren, dile getirip konuşuran nice kadın elleri vardır...

Kadın eli sadece ipten, halıda, kilimde, tülbente değil, başka alanlarda da narinliğini, letafetini hissettirir. Hatta bizzat bir kadın tarafından yapılmış olması bir yana, bazen bir eserin bir kadına nispet edilmesi bile onda derin bir zarafetin olması için yeterli olabilmektedir. Daha başka şehirlerimizde olduğu gibi İstanbul'da da nice azametli camiler vardır ancak –mese-la Aksaray'daki Valide Sultan Camii örneğinde olduğu gibi– bir kadın ismi taşıyorsa ondaki azamet ve heybet incelikli dantel olur, örülür örülür nakış olur, ilmek, olur, kanaviçe olur... sizi büyüler, hayran bırakır.

İşte bu şekilde ipe şiir okutan, beze şarkı söyleten, kilime, halıya, tülbente nağ-

me çaldıran bu eller; kadının narin, zarif, naif eli Kur'an'a da buluşmuş, Kur'an'a da dokunmuştur. Kur'an'daki ince ruh ve mana; lafızlarındaki edebi sanat ve ihtişam ile kadının elindeki letafet ve zarafet birleşince şüphesiz ki ortaya bir abide, bir şaheser çıkar; Süleymaniye gibi... Selimiye gibi...

Henüz kadınlarımızın o narin ellerinin yeteri kadar Kur'an'a dokunduğundan, kadınlarımızın duygu ve düşüncelerini kâfi derecede Kur'an tefsirine yansıttığından bahsedemeyiz ancak bu yol açılmıştır diyebiliriz. Ruhundaki zarafeti Kur'an'ın harflerine, harflerinin dizilişine, şekillenişine hat olarak yansıtan nice hanım hattatlarımız var; Kur'an'ın eşsiz hat örneklerini bir hâle gibi, anne şefkati gibi saran ebrular

yapan nice sanatkar hanımlarımız var... Bunların ileride sayılarının ve buna paralel olarak etkilerinin artacağından şüphemiz yoktur.

Tıpkı bunlar gibi kadının Kur'an'a dokunan o narin ve naif eli tefsir olup, yorum olup kağıtlara, kitaplara yansımıştır. Az da olsa, yetersiz de olsa Kur'an-ı Kerim'i tercüme eden, tefsirini yapan nice hanımlar vardır. Bugün itibarıyla bunların sayısı azdır ancak bu sayıya ulaşmış olmak bile esasında çok önemlidir. Çünkü kadının tefsir yapması, kitap yazması için sahip olması gerektiği okuma ve yazmayla imtihanı ne yazık ki çok şedit olmuştur.

Nüfus açısından baktığımızda tarihin her döneminde kadınlarla erkeklerin nüfusu birbirine yakın olmuştur; hatta

Etrafında toplanan erkeklere Kur'an öğreten, Kur'an tefsiri mahiyetinde açıklamalar yapan, ilimle iştigal eden bir hanım olan Hz. Aişe'ye bu tür rivayetlerin isnad edilmesi ve bunların üzerinden bu tür negatif algıların oluşturulması ne kadar da manidardır!

Elbette bunun bir takım nedenleri vardır; sosyo-kültürel, ekonomik, içtimâî, siyasî, askeri vs. pek çok sebep zikretmek mümkündür. Bu nedenler kadının günlük hayat içinde erkekler kadar rol almasını engellediği gibi, yeterli derecede eğitim görmesine de mani olmuştur. Genel bir algı şeklinde bir "fitne nedeni" olarak görülmesinden, böyle bir anlayışın oluşmasından dolayı kadın, toplumun içinde olmaktan ziyade evinin hanımı olmayı, çocuklarına annelik yapmayı tercih etmiştir. Bunda kadını toplumda rol almaktan ve sosyal hayatın içinde bulunmaktan meneden pek çok hadis ve ulema kavli diye nakledilen rivayetlerin büyük etkisi olmuştur. Birçoğu zayıf ve asılsız olan bu rivayetler kadını zamanla toplumdan çekip çıkarmış, onu evinin dört duvarı arasına hapsetmiştir. Hz. Aişe'ye isnad edilen "kadınlarınızı lüks odalarda, köşklere oturtmayın; yazı yazmak gibi hususları öğrenmelerine fırsat vermeyin; onlar (basit-sıradan) evlerde oturup yün eğirsinler ve bir de Nur Suresi'ni okusunlar"¹ şeklindeki hadis bunlardan biridir.

Etrafında toplanan erkeklere Kur'an öğreten, Kur'an tefsiri mahiyetinde açıklamalar yapan, ilimle iştigal eden bir hanım olan Hz. Aişe'ye bu tür rivayetlerin isnad edilmesi² ve bunların üzerinden bu tür negatif algıların oluşturulması ne kadar da manidardır!

Hz. Aişe'ye isnad edilen bu rivayet, daha sonraları bu

istikamette bir zihniyetin oluşmasına etki etmiştir. Nitekim Hz. Aişe'ye isnad edilen hadisin yorumunu yapan klasik eserlerimizde bu zihniyetin izlerine rastlamaktayız. Mesela el-Hakim et-Tirmizî (v. 320/932) bu hadisi Abdullah b. Mes'ud'dan nakletmiş ve bu konuda şöyle bir yorum yapmıştır: "Kadınların erkeklere bakabilecek yerlerde oturtulması, onların iffetlerini korumalarına ve tesettürlerini muhafaza etmelerine katkı sağlamaz (tam tersine bu konuda aksi istikamette bir tesir yapar). Çünkü onlar, kendilerine hâkim olamayarak buldukları yerlerden erkeklere bakabilirler ve böylece fitneye neden olabilirler. İşte kadınların böyle bir fitneye yol açmamaları için onların bu tip yerlerde oturtulması yasaklanmıştır... Yine onlara yazı öğretilmesi de bu şekilde bir fitneye sebebiyet verecektir. Zira kadınlar, bu durumda gönüllerinin meylettği erkeklerle mektup yazabileceklerdir. Nitekim yazıda, şahidin gaibe bakabileceği bir tür (gizli) göz vardır ki, duygularını sözlerle ifade edemeyenler böyle bir yöntemle hislerini dile getirebileceklerdir. Öyle ki, bu tarz bir dillendirme, sözlü dillendirmeden daha önemli/etkili olabilecektir. Hz. Peygamber, kadınların iffetlerini korumak ve kalplerini temiz tutmalarını sağlamak amacıyla, fitneye yol açabilecek sebepleri ortadan kaldırmakla en iyisini yapmıştır."³

Ebu'l-Hasen el-Kayrevânî el-Kâbisî (v. 403/1012), "kadına faydası umulan ve fitnesinden

bazen savaşlar sebebiyle erkeklerin nüfusu ciddi oranda azalmış; dolayısıyla toplumda kadın nüfusu daha fazla olmuştur. Buna rağmen ilmî faaliyetler alanında kadın ve erkekler arasında mukayese yapmak mümkün değildir. Bu noktada erkeklerin ezici bir ağırlıklarının olduğu açıktır. İslamî ilimler alanında da erkeklerin çok büyük ara önde oldukları malumdur.

emin olunan şeyler öğretilmelidir; (fitneye düşmesine sebep olacağından) yazı öğretilmemesi en emin yoldur"⁴ diyerek benzer bir görüş beyan etmiştir.

Rivayete göre Lokman Hekim bir okulun yanından geçerken bir cariye'nin/küçük bir kızın orada okuma-yazma öğrenmekte olduğunu görmüş; "Bu kılıç kimin için bu şekilde parlatılıp keskin hâle getiriliyor?" demiştir. Böylece kadınların okuma-yazma öğrenmelerinin ne kadar tehlikeli ve kötü bir şey olduğuna işaret etmiştir. Bu rivayeti nakleden İbn Hacer el-Heytemî (v. 974/1576) şunları yazmıştır: "Bu şundandır: Çünkü kadın yazıyı öğrendiği zaman rahatlıkla kötü emellerine, toplumu ifsat edecek maksatlara ulaşır. Kadının okuma-yazmayı öğrenmesi durumunda, fâsık kimselerin yazı vasıtasıyla, kötü emellerine alet etmek üzere kolaylıkla ulaşmış onu aldatmaları mümkün olur. Oysa şayet kadın bunu bilmeseydi, erkeğin bu şekilde hızla ve kısa bir süre içinde kolaylıkla ona ulaşması ve onu kandırması mümkün olmazdı. Zira insan, bir aracı/elçi vasıtasıyla ulaşamadığı hedefine yazıyla kolaylıkla ulaşabilir. Çünkü yazı, elçiden daha gizemli olup, kandırma ve aldatma noktasında daha etkilidir. Bundan dolayıdır ki, yazı öğrendikten sonra kadın, parlatılmış, keskinleştirilmiş kılıç gibi olur; bir şeyin üzerinden geçerken kesmeden edemez. İşte yazı öğrendikten sonra kadının durumu da böyledir; kötü emelleri için talepte bulunana hemen icabet ede-

bilecek bir duruma gelir."⁵

Hayruddin Numan el-Âlûsî (v. 1317/1899) adında kendi döneminde meşhur Bağdatlı bir âlim, 1897 yılında yazdığı ve halen Bağdat'taki Vakıflar Kütüphanesinde mahtût olarak durmakta olan *el-İsbâbe fî Men'î'n-Nisâi mine'l-Kitâbe* adlı eserinde şöyle demektedir: "Kadınların okuma-yazma öğrenmeleri konusuna gelince, böyle bir hususun gerçekleşmesinden Allah'a sığınırım. Allah böyle bir durumdan

muhafaza etsin. Onların okuma-yazmayı öğrenmelerinden daha zararlı ve tehlikeli bir şey olamaz. Çünkü kadınlar ihanete meyilli olarak yaratılmışlardır. Bu durumda onların okuma-yazma melekesi elde etmeleri, toplumda fitne ve fesadın yayılmasının en büyük nedenlerinden biri olacaktır."⁶

Bir kadın okuma-yazma öğrenince ne yapacaktır? Müellife göre yapacağı şey, kendisine yabancı olan Ali'ye, Veli'ye, yani şuna buna aşk

mektubu yazmak, gizli bir mesaj yollamak, yabancı bir gence şiir inşad etmek veya yabancı bir erkeğe buna benzer bir şey karalamak olacaktır. Yine ona göre toplum için arz ettiği tehlike bakımından kadınların okuma-yazma öğrenmeleri, saldırgan, acımasız, insafsız birinin eline keskin bir kılıç vermek gibidir; yahut sarhoşa bir şişe şarap sunmak gibidir; böyleleri nasıl toplum için tehlike arz ediyorsa, kadının okuma yazma öğrenmesi de aynı şekilde tehlike arz eder. Bundan dolayı erkeklerin eşlerini evde alıkoyup cahil ve -adeta- kör bırakmaları gerekir. Bu hal kadınlar için daha hayırlı ve daha münasiptir.⁷

İşte kadının okuma-yazmayla imtihanı böyel olmuştur; şedit, çetin, sert ve insafsızca... Dolayısıyla bu zor imtihan, kadınların okuma-yazma öğrenmeleri üzerinde büyük oranda olumsuz etkiler yapmıştır.

Genel olarak Doğu toplumlarının ve bu arada Müslüman milletlerin örf ve anlayışlarında kadının okuyup yazması, topluma karışıp eğitim öğretimde rol alması ve tabii ki bu arada eser telif etmesi hoş karşılanmamıştır. Esasen bir asır öncesine kadar Batı ve diğer gayri Müslim toplumların haleri de bundan farklı değildi. Nitekim bu toplumların tarihlerinde de meşhur eserler yazmakla şöhret kazanmış bayanlar yoktur.

Öte yandan Fıkıh kitaplarımızda "hayz" ve "hayızlıyken yapılamayacak şeyler" gibi konular işlenirken hanımların her

ay tekrarlanan ve bazen 10-15 gün sürecek kadar önemli bir vakit alan durumlarına işaret edilmiştir. Bazıları "kadınların hayız ve nifâs hallerinde ortaya çıkan problemleri, sahili olmayan deniz gibidir"⁸ diyerek bu durumun ne kadar çok sorunlar ihtiva ettiğini belirtmişlerdir. Onların bu ve benzeri özel hallerinde, zaruret hali dışında Kur'an ve diğer dini eserleri okuyup incelemekten, hatta Mushaf'a dokunmaktan, bir ayetin dahi yazılı olduğu bir metni incelemekten uzak durmaları gerektiği ifade edilmiştir. Bu husus da kadınların dinî eserlerin telifinden uzak kalmalarında önemli bir etken oluşturmuştur. Bununla birlikte

kadınların bilhassa sözlü olarak ilme çok katkı verdiklerini zikretmek gerekir.⁹

Muhtemelen evinin içinde çocuklarının eğitimiyle ilgilenen kadın, yukarıda bir kısma işaret edilen nedenlerden dolayı bizzat kendisi eser yazmış olmasa da eser yazan âlimler yetiştirmeye çalışmış veya eser yazan âlimlere ortam hazırlamıştır; bu şekilde ilme büyük katkı sağlamaya gayret etmiş; ilme hizmet yolundaki eksikliğini bu yolla telafi etmeye çaba sarfetmiştir.¹⁰

Nitekim çocuklarını özellikle ilme yönlendiren, ilim yolunda mesafe kat etmeleri için

her şeylerini feda eden nice anneler vardır. Bu cümleden olarak özellikle İmam Şafii'nin annesini zikretmek gerekir. Annesi, babasının erken yaşta vefat etmesinden dolayı yetim kalmış olan oğlu Muhammed'e annelik yanında ayrıca babalık yapmış ve onu ilim yoluna hazırlamıştır. Bir gece rüyasında karnından bir nurun çıktığını görmüş; bunu, oğlunun ileride büyük bir âlim olacağına yormuş ve bunun için elinden gelen herşeyi yapmış, oğluna gücü nispetinde her türlü imkânı hazırlamıştır. Bunun için kendisi Gazze'de oturduğu halde henüz 12 yaşında küçük bir çocuk olan oğlunu Mekte'ye ilim öğrenmeye gönder-

miştir.¹¹ Önemli bir alim olarak yetişmelerinde annelerinin veya yakınları olan hanımların büyük etkisi ve rolü olan daha başka pek çok kişi vardır.¹²

Bununla birlikte başta Hadis, Fıkıh olmak üzere bazı alanlarda kadınların İslam ilimleri alanında bir takım gayretler ortaya koyduğu, ilmî faaliyetler sergilediği ve bir takım eserler telif ettikleri bilinmektedir. Hatta bunların içinde İbn Hazm el-Endülüî (v. 456/1064) gibi erkek öğrencilere ders verecek kadar ilimde derinleşenler de vardır.¹³ Kısaca el-Hâzin el-Bağdâdî diye meşhur olmuş olan Alaaddin Ali b. Muhammed b. İbrahim (v. 741/1340)

de Dımaşk'a gittikten sonra orada hadis ilminde ün kazanmış bir hanım olan Vezire bint Ömer'den (v. 716/1316) dersler almıştır. Bilhassa Kurtuba'da büyük bir şöhret elde etmiş olan ve hatta âlimlerin hakkında "döneminde ilim, edeb ve fıkıh alanlarında telif ve kitabet konusunda eşi benzeri yoktu, son derece güzel bir şekilde sultanları metheder, oldukça güzel bir hat ile Mushaf ve diğer kitapları yazardı, aynı zamanda büyük bir kütüphaneye sahip idi"¹⁴ dediği Aîşe binti Ahmed el-Kurtubiyye'yi (v. 400/1010) zikretmek gerekir.

Tefsire gelince aşağıda bu alanda yapılmış bazı çalışmalardan bahsedeceğiz. Ancak verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere bu çalışmalar oldukça yetersizdir. Hz. Aîşe'yi hariç tutacak olursak tarih boyunca İslâmî ilimler alanında eser telif etmiş zevatın hayatını veren biyografik eserlerde, özellikle de tefsir alanında eser vücuda getirmiş müfessirlerin hayatını yazan tabakât kitaplarında tefsir telif etmiş ve tefsiri günümüze ulaştırmış herhangi bir kadın müfessire rastlanmamaktadır. Başka bir ifadeyle yakın zamana kadar bilebildiğimiz kadarıyla mevcut bütün Kur'an tefsirleri erkekler tarafından yapılmıştır.

Kur'an'da muhtelif bazı kadınların zikri geçmekte, onlarla ilgili önemli bilgiler verilmektedir. Mesela insanlığın anası olan Havva bunlardan biridir. Kur'an, Âdem'in yaratılışından bahsettiği gibi onun da yaratılışından, insanlığın Adem'le birlikte ondan meydana geldiğinden,

cennete konulduğundan, her türlü meyveyi yemek konusunda serbest bırakıldığından, yalnızca bir meyveye yaklaşmaktan menedildiğinden, fakat kocası Âdem'le birlikte şeytana kanaarak o meyveden yediğinden, cennetten çıkarıldığından, yaptığından pişman olduğundan, tevbe ettiğinden vs. bahsetmektedir. Buna rağmen gerek Arapça, gerek Türkçe ve diğer dillerde Hz. Âdem'i konu alan birçok müstakil kitap telif edildiği halde Havva'yı konu alan müstakil bir esere rastlamadık.

Kur'an aynı zamanda İbrahim peygamberin eşinden (Sare) de bahseder. Nitekim onun İbrahim'e gelen melek-

lerin konuşmasını duyduğu, bir çocuk doğuracağını duyunca güldüğü, İshak'ı dünyaya getirdiği anlatılıyor.

Aynı şekilde Kur'an Hz. Musa'nın annesinden ve kız kardeşinden de söz ediyor. Allah Teâla, ona "ç o c u ğ u n u emzir, ona bir hal olacak diye endişe ettiğin zaman onu bir sepete koy, suya bırak, korkma, üzülme, biz onu koruyacak ve tekrar sana kavuşturacağız" demiştir. Mu-

sa'nın annesi, kızına, Musa'yı takip etmesini söylemiştir. Kız, onun nereye gittiğini görmüş, ona bir sütanne arandığını annesine haber vermiş; annesi de bunun için toplanan kadınların arasına katılmış ve nihayet bu sayede annesi ona aynı zamanda sütanne olmuş; böylece tekrar oğluna kavuşmuştur. Kur'an'da "biz onu annesine kavuşturduk ki annesi mutlu ve mesut olsun da üzülmesin" denmektedir.¹⁵

Kur'an, Firavun'un sarayında yaşayan mümine bir hanımdan (Asiye) de söz ediyor ve onu örnek bir hanım olarak takdim ediyor.

Kaynaklarımızda ismi Bel-

kıs olarak tasrih edilen Sebe melikesi de Kur'an'da sözü geçen hanımlardandır. Önceleri güneşe tapan bir kraliçe iken Süleyman peygamberle tanıştıktan sonra hak dine girmiş, Süleyman peygamberin taltif ve ikramına mazhar olmuş, "daha önceleri başka varlıklara tapmakla ne büyük haksızlık ve yanlışlık yapmışım! Şimdi Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a gönülden iman ediyor, bağlanıyorum"¹⁶ deme bahtiyarlığına ermıştır.

Kur'an, İsa peygamberin annesi Meryem'den de bahsediyor ve onu insanlık için örnek bir şahsiyet olarak gösteriyor. Ayrıca Meryem ismi aynı zamanda Kur'an'daki bir sureye; 19. sureye isim olmuştur. O Meryem ki Kur'an'da doğumundan bahsedilmiş, annesi tarafından Allah'a adanmış, bütün kadınlardan üstün tutulmuş, melekle muhatap ve mülaki olmuş, Allah tarafından himaye edilip nimetlendirilmiş, olağandışı bir şekilde hamile kalmış, İsa gibi büyük bir peygambere anne olmuş, iffet ve hayâ timsali olmuştur.¹⁷

Bunların yanında olumlu-olumsuz daha başka bazı kadın tiplerinden de bahsediliyor. Nuh ve Lut peygamberlerin eşleri, Ebu Leheb'in eşi bunlardandır.

Öte yandan Kur'an, kadınların hayız hali, anneliği, evliliği, şahitliği, mirası, ticareti, asiliği, dindarlığı, iffeti, namusu, örtüsü vs. gibi muhtelif konulardan da bahsetmektedir.

Bütün bunların hanımlar

tarafından göz önünde bulundurulur bir hanım bakış açısıyla yorumlanması gerekirdi; bu kadınların hayatı yine kadınlar tarafındanilmekilmek, nakış nakış işlenmeliydi. Ne var ki böyle olmamıştır!

Ancak son zamanlarda bayanlar da Kur'an'ı tefsir etmeye başlamışlardır. Diğer ilmi alanlarda olduğu gibi tefsir alanında da başlayan hanımların faaliyetleri, gayretleri, eser telif etme yönündeki çabaları artarak devam etmektedir. Başta İlahiyat Fakülteleri, Kulliyâtü's-Şerîa, Kulliyâtü Usûlî'd-Din gibi eğitim kurumları olmak üzere yüksek eğitim veren dinî kurumlarda okuyan, lisansüstü eğitim gören bayanların sayısında meydana gelen artışın, ileride verilecek eserlere de yansıtacağını söyleyebiliriz.

Esasen böyle olması; kadınların da erkekler gibi tefsire el atması gerekmektedir; zira Kur'an erkekler olduğu kadar kadınlara da hitap etmektedir. Emirlerinin büyük bir kısmı, aynı zamanda hem erkekler, hem de kadınlara yöneliktir. İman ilkelerine gönülden inanmak, namaz, zekât, oruç, hac gibi ibadetleri ifa etmek, ahlâkî ilkeleri yaşamak, haramlardan sakınıp helal dairesi içinde yaşamak vs. gibi hususlarda, erkeklerle kadınlar arasında fark yoktur. Bununla birlikte sadece erkekleri ilgilendiren hususlar olduğu gibi, yalnızca kadınlarla ilgili ayetler de vardır. Hayız, annelik, doğum gibi hususlar bunların başında gelir. Evlilik, talak, miras, şahitlik gibi husus-

lar ise erkekler kadar kadınları da ilgilendiren önemli konulardır. Kısaca Kur'an hitap ettiği kitle bakımından bir "erkek kitabı" olduğu kadar bir "kadın kitabı"dır. O, erkekler kadar kadınlara yönelik prensipler de ihtiva etmektedir.

Bununla birlikte birkaç istisna hariç, Kur'an genelde erkekler tarafından tefsir ve tercüme edilmiştir. Hâliyle tefsir ve tercümelerde az veya çok erkek bakış açısı öne çıkmıştır. Bu yüzden kadınlar, genellikle kendileriyle ilgili Kur'anî hususları, erkeklerin anlayış ve yorumları çerçevesinde öğrenmişlerdir. Onlar nasıl anlamışlarsa ve anlatmışlarsa, kadınlar da öyle anlamak durumunda kalmışlardır. Bu genel kuralın bazı istisnaları var ki aşağıda kısaca bunlar üzerinde durulacaktır.

1. Tarih Boyunca Kur'an'ı Tefsir Etmiş Olan Hanımlar

Hz. Peygamber döneminde, bilhassa Hz. Peygamber'in vefatından sonraki yıl-

larda kadınların ilmi çalışmalarında aktif bir şekilde yer aldıkları bilinmektedir. Nitekim Kur'an'ın nüzulü, ilk vahiy, vahyin geliş şekilleri, nüzul sebepleri, Kur'an'ın mahiyeti, muhtevası, tefsiri gibi hususlar hakkında Hz. Aişe'den gelen rivayetlerin sayısı oldukça fazladır. Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin de bu alanda önemli mevkileri vardır. O dönemler bu konuda söz sahibi olanlara baktığımızda üç önemli isim görüyoruz; bunlar Abdullah b. Mes'ûd, Ubey b. Ka'b ve Abdullah b. Abbas'tır. Bunların dördüncüsü Hz. Aişe'dir. Buna göre sahabe devrinde Kur'an tefsiri alanında öne çıkmış isimler açısından baktığımızda kadınların oranı $\frac{1}{4}$, başka bir ifadeyle %25 oranındadır. Abdullah b. Amr b. El-As, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Ebû Hüreyre gibi sahabileri hesaba kattığımızda da bu oran çok fazla değişmeyecektir. Çünkü bunlar kadar Ümmü Seleme, Safiyye, Cüveyriye, Hafsa, Zeynep, Ema bint. Ebubekir ve daha başka hanımlar da Kur'an'la ve tefsirle iştigal etmişlerdir.

Bütün bunların hanımlar tarafından göz önünde bulundurulur bir hanım bakış açısıyla yorumlanması gerekirdi; bu kadınların hayatı yine kadınlar tarafındanilmekilmek, nakış nakış işlenmeliydi. Ne var ki böyle olmamıştır!

Buna göre bir oranlama yaptığımızda kadınların payı azımsanmayacak bir noktadadır.¹⁸ Esasen Kur'an kadın-erkek tüm insanlara hitap eden bir eserdir ve içindeki emir ve yasaklardan kadın-erkek bütün mükellefler sorumludur. Onu anlamak, anlatmak, aktarmak da aynı şekilde kadın-erkek tüm müslümanlara düşen bir vecipedir. Dolayısıyla o zamanlar hanımların böyle aktif bir şekilde Kur'an'la ilgilenmiş olmaları gayet normaldir ve olması gereken de budur. Ancak sahabe neslinden sonraki yıllarda kadınların yavaş yavaş bu alanlardan ellerini çektiklerini, bir müddet sonra da sözlü bazı açıklamalar hariç,¹⁹ bu işi tamamen bıraktıklarını görüyoruz. Öyle ki yirminci yüzyılın ortalarına kadar tefsirle iştiğal etmiş zikre değer bir bayan isim neredeyse yok gibidir.

Elbette bunun için bir takım sebepler zikretmek mümkündür. Nitekim yukarıda bunlara kısmen değindik. Sosyal şartlar, siyasi gelişmeler, toplumsal algılar, ailevî meseleler, eğitim-öğretimle ilgili sıkıntılar, ticarî ve iktisadî sorunlar, askerî problemler, dinî anlayışların kadının ilmî eser üretmekten uzak durmasında etkili olduğu söylenebilir. Daha başka bazı gerekçeler de ortaya konabilir. Bütün bunların bu meselede rolü olduğu bir vakiydir. Ancak her ne sebeple olursa olsun böyle bir durumun vuku bulunmuş olması İslam ilim tarihi için bir talihsizlik olmuştur.

"Kadınlar bolca kitap yazsalar, bugünkü durumdan farklı bir netice mi hâsıl ola-

caktı?" diye sorulabilir. Belki farklı olurdu, belki de olmazdı... Ancak mesele, neticenin farklı olup olmaması değildir. Çünkü bu mantıkla hareket edildiğinde erkekler tarafından üretilmiş mevcut pek çok eserin yazılmasının gereksiz olduğu da ileri sürülebilir, zira bunların büyük bir kısmı olmasaydı, yine de mevcut netice değişmeyecekti. Olaya bu zaviyeden bakmamak lazımdır. Asıl mesele, kadının da erkek gibi ilim dünyasında üretken bir kişilik olarak yer almasıdır. Nitekim günümüzde sayıları az da olsa eskiye göre daha fazla kadın ilim aleminde söz sahibi olabilmekte, ürettiği eserlerle kendini kanıtlayabilmektedir. Biz bugün konuya "bu kadınların yazdıkları, toplumda neyi değiştirmiştir, neyi değiştirmektedir?" diye bakmıyoruz. Bununla birlikte belki de kadının narin ve nazik elinin Kur'an'a değmesi bir merhamet damarının, bir şefkat pınarının, bir muhabbet kaynağının etkili olmasına imkan sağlayacaktır ve bu imkân geliştikçe, genişledikçe; annelik ruhu dünyayı bir hâl gibi, bir şefkat tülü gibi sardıkça birçok şey değişecektir...²⁰

Yirminci yüzyıla geldiğimizde kadınların Kur'an ilimleri ve tefsir alanında bir takım çalışmalar yaptıklarına şahit oluyoruz. Günümüzde olduğu gibi daha önceki asırlarda da Kur'an'ı hıfzeden, başkalarına ezberleten çok sayıda kadının olduğu biliniyorsa da burada bu konuyu ele almadığımız için onları hâric tutuyoruz. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren tefsir alanında eser üreten hanımlar görüyoruz. Özellikle yirmibirinci asırda tefsir alanında çalışma yapan hanımların sayısında artış olmuştur.

tefsir alanında eser üreten hanımlar görüyoruz. Özellikle yirmibirinci asırda tefsir alanında çalışma yapan hanımların sayısında artış olmuştur. İran'dan (1) Nusret Begüm el-İsfehânî (v. 1403/1982), Kur'an'ın tamamını *Mahzen-ı İrfân der Tefsir-ı Kur'ân* adıyla 15 cilt halinde Farsça olarak tefsir etmiştir. Vera ve takva sahibi bir hanım olduğu belirtilen Nusret el-İsfehânî, ilme ömrünü adanmış ve tefsirini yazmak için de çok uzun zaman ayırmıştır. *Mahzen-ı İrfân der Tefsir-ı Kur'ân* hâl-i hazırda İngilizceye tercüme edilmektedir. Yine İran'dan (2) Zehra Rosta (v. 1423/2002)

da uzun süre tefsirle iştigal etmiş ve Kur'an'ı *Beyânî ez Kur'ân* adı ile 4 cilt halinde Farsça tefsir etmiştir. Kur'an'ı tefsir eden başka bir İranlı hanım (3) Seyyide Sadîka Sahibkâr adındaki hanımdır. Bu hanımın *Tefsir-i Revan* adındaki eseri 30 küçük kitaptan ibarettir. Mısır'dan (4) Aişe Abdurrahman Bintu's-Şâti' (v. 1419/1998) kısa 16 sureyi *et-Tefsîru'l-Beyânî* adıyla 2 kitap halinde tefsir etmiştir. Aişe Abdurrahman, tefsir alanında profesörlüğe kadar yükselmiş ilk hanım akademisyendir ve muhtelif ülkelerdeki üniversitelerde uzun yıllar tefsir dersleri vermiştir. Aişe Abdurrahman'ın tefsiri *Beyânî Tefsir Yöntemi ve Örnekleri* adıyla Ömer Aydın ve Ertuğrul Özalp tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. (5) Zeyneb Gazâlî'nin (v. 1426/2005) tefsirinin adı *Nazarât fî Kitâbillâh'*tir. Gazâlî, Mısır'da kadınların İslâmî şuur elde etmelerinde büyük rolü olan hanımlardan biridir. Tefsiri Kur'an'ın tamamını kapsayan iki ciltlik özlü bir eserdir. Ali Akpınar tarafından Kur'an'a Bakışlar adıyla Türkçeye çevrilmiştir. (6) Fevkiye Şirbinî de Mısırlı bir hanım olup verdiği konferans ve derslerle, yaptığı sohbetlerle Mısırlı hanımların yetişmesinde rolü olan bir hanımdır. Şirbinî'nin *Teyşîru't-Tefsîr* adında dört ciltten ibaret bir tefsiri vardır. (7) Keriman Hamza, gazetecilik ve iletişim alanında eğitim görmüş, uzun yıllar televizyonlarda Kur'an tefsiriyle ilgili programlar yönetmiş, alanın en önemli alimlerini çağırıp programında misafir etmiş bir hanımdır. Bütün bunlardan

edindiği tecrübeyle *el-Lü'lü'ü ve'l-Mercân fî Tesîri'l-Kur'ân* adında üç ciltlik bir tefsir yazmıştır. Filistin'den (8) Naile Haşim Sabri'nin *el-Mubsir li Nûri'l-Kur'ân* adlı tefsiri 16 ciltten oluşmaktadır. Naile Haşim Sabri, uzun yıllar Mescid-i Aksa'nın imamlığını yapan İkrime Sabri'nin eşi olup, Filistinli hanımların yetişmesinde ve İsrail zulmüne karşı direnç göstermelerinde aktif rol almıştır. (9) Kâmile bint Muhammed el-Kevârî, Katarlı bir hanım olup, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân* adında bir eser yazmıştır. Tefsiri Kur'an'daki garip kelimelerle ilgilidir.²¹

Türkiye'den (10) Nuray Oktay, tefsir mahiyetinde bir eser neşreden ilk hanımdır. *Kur'an'la Parıldayan Gerçekler* adlı tefsir mahiyetindeki eseri 6 cilt halinde 1997 yılında abılmıştır. (11) Semra Kürün Çekmegil, örgün bir dinî eğitim almamasına rağmen Kur'an'ın tamamını *Okuyucu Tefsiri* adıyla 13 cilt halinde Türkçe olarak tefsir etmiştir. (12) Medine Balcı da *Dergâhu'l-Kur'ân* adında 9 cilt halinde Kur'an'ı Türkçe olarak tefsir etmiştir. Medine Balcı, devlet okullarında ve üniversitede okumamışsa da iyi bir medrese eğitimi almıştır.

Uzun süre Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde muhtelif görevler ifa eden ve hâlen Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olan (13) Necla Yasdıman da Kur'an ve tefsirle iştigal eden bir hanımdır. *Kur'an Tahliili* adında 12 ciltten oluşan kapsamlı bir tefsiri vardır. Tefsirde ayetlerin yorumu yanında ayrıca irab, gramer, kelime analizi, sözlük ve meal de vardır.²²

Uzun süreden beri Kur'an tercüme ve tefsiri üzerinde çalışan (14) Angelika Neuwirth adındaki gayri Müslim Alman oryantalist, *Corpus Coranicum* adlı araştırma projesi çerçevesinde Nicolai Sinai ve Michael Marx'la birlikte *The Quran in Context: Historical and Literary Investigations into Quranic Milieu* adında tefsir mahiyetinde 7 ciltlik bir eser ile Mekki surelerin

özelliklerini incelediği *Studien zur Komposition der mekkanischen Suren* adında iki çalışma yayımlamıştır.²³ Rusya'dan (15a) Raisa Malikovna Şaripova ile (15b) A.V. Saribzhanova birlikte, *Kommentarii K Koranu Sostavleniye i Perevod Tafsirov i İzbrannik Tekstov* adında Rusça bir tefsir hazırlamışlardır. Raisa Tatar asıllı bir Müslümandır ancak Saribzhanova'nın dini hakkında bir bilgi edinilememiştir. Eser 2011 yılında 2 cilt halinde yayımlanmıştır. Birinci ciltte Fatıha, Kehf, Yasin, Mülk, Duha, Tin, Alak, Kadir, Beyyine, Zilzal ve Tekâsür'den Nas'a kadar (Kureyş hariç) olan sureler işlenmiştir. Tefsirde Celaleyn, İbn Kesir ve Şevkânî tefsirlerden yararlanılmıştır. Ayrıca Tatarca olan el-Fevâid tefsiri, Zübdetu't-tefâsîr ve Tabatabâî'nin el-Mizân adlı tefsiri de kullanılmıştır. Bilhassa

Abdullah Yusuf Ali'nin İngilizce Kur'an tercümesinden bolca istifade edilmiştir.

Hannân el-Lahhâm, Miyâde bint Kâmil, Rukiye Taha Cabir el-Ulvânî, Müfide Muhammed Zeki el-Bekr sure tefsiri yapmış bazı hanımlardır. Türkiye'den Zehra Eriş, Cemalnur Sargut gibi hanımların da sure tefsir etmek suretiyle Kur'an'la iş-tigal ettiklerini söyleyebiliriz.

Günümüzde bütün dünyada Kur'an'ı tefsir

eden hanımların sayısının yirmi civarında olduğunu söyleyebiliriz.²⁴ ü

2. Tarih Boyunca Kur'an'ı Tercüme Etmiş Olan Hanımlar

Kur'an tercümelemleri açısından baktığımızda tarih boyunca oluşturulmuş Kur'an tercümelemlerinin büyük oranda erkelere ait olduğunu görmekteyiz. Kur'an'ın hanımlar tarafından yapılmış olan tercümelemlerini görmek için ondokuzuncu asrın ortalarını beklememiz gerekecektir. Bu yüzyılın ortalarına ka-

darki zamanda tarih boyunca herhangi bir hanımın Kur'an'ı tercüme ettiğine tesadüf etmedik. Buna göre, Kur'an'ın hanımlar tarafından tercüme edilmesi hareketi, Kur'an'ın hanımlar tarafından tefsir edilmesi girişimlerinden yüz yıl öncesine tekabül etmektedir. Bir hanım tarafından yapıldığını tespit edebildiğimiz ilk Kur'an tercümesi, (1) Fatma Zaida'nın *L'Alkoran Le Livre Par Excellence* adlı tercümesidir. Bu hanım İstanbul'da da ikamet etmiş, bir beyin cariyesi olup Müslüman olmuştur. 1861 yılında Portekiz'de Kur'an-ı Kerim'i Fransızcaya tercüme etmiş ve Lisbon'da bastırmıştır.²⁵ Daha sonra (2) Nasirah B. Zimmermann adında mühtedi bir kadın Kur'an'ı Hollandalıların dili olan Felemenkçeye tercüme etmiştir. Asıl adı (3) Anna Elsa Christina Gustavsson olan ancak Müslüman olunca Qanita Sadiqa adını alan bir hanım da Kur'an-ı Kerim'i *Den Heliga Qur'anen: Arabisk Text med Svenska översättning* adıyla 1988 yılında İsveç diline tercüme etmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere Kur'an ilk başlarda mühtedi hanımlar tarafından tercüme edilmiştir.

Ardından yine Rus asıllı mühtedi bir hanım olan (4) İman Valeriya Porohova (v. 2019) tarafından *Koran Perevod Smislov i Kommentarii* adı ile Rusçaya tercüme edilmiş ve 1995 yılında tabedilmiştir.

(5) Dina al-Zahra Zidan, Katolik bir İngiliz aile ortamında doğup büyümüş, daha sonra İslam'a girmiştir. Bu hanım

kocasıyla birlikte *The Glorious Qur'an* adıyla Kur'an'ı İngilizceye tercüme etmiştir. Tercümenin basım tarihi 1991'dir. (6a) Umm Muhammad/Emily Assami (v. 2010), (6b) Amatullah J. Bantley ve (6c) Mary M. Kennedy adındaki üç Amerikalı mühtedi hanım da *The Qur'an Arabic Text with Corresponding English Meaning* adıyla Kur'an'ı İngilizceye tercüme edip 1997 yılında yayımlamışlardır. Amerikalı olup İslam'ı seçen diğer bir hanım da (7) Aisha Bewley'dir. Bu hanım da eşiyile birlikte *The Noble Qur'an: A New Rendering of its Meaning in English* adıyla Kur'an'ı İngilizce'ye çevirip 1999 yılında basmışlardır. (8) Lale Bakhtiyar (v. 2020) annesi Amerikalı, babası İranlı bir kadındır. Amerika'da doğan Lale Bakhtiyar, Hristiyan olarak yetişip büyümüştür. Daha sonra Müslüman olan Bakhtiyar, Kur'an'ı *The Sublime Qur'an* adı ile İngilizceye çevirmiştir. Çeviri 2007 yılında ABD'de tabedilmiş ve büyük yankı uandırmıştır. ABD'de Hristiyan bir ailenin çocuğu olarak doğan (9) Maria Massi Dakake, Seyyid Hüseyin Nasr'ın editörlüğünde hazırlanan *The Study Qur'an A New Translation and Commentary* adındaki İngilizce çeviride muhtelif surelerin tercüme ve tefsirini yapmıştır. Farsçaya da çevrilmiş olan eser 2015 yılında ABD'de tabedilmiştir. (10) Linda İlham Barto Amerika ordusunda uzun süre görev yapmış bir askerdir. Ordudan ayrıldıktan sonra Müslüman olan Barto, kendisi gibi asker olup Müslüman olan kocasıyla birlikte Kur'an'ı A

Universal Message Interpreted From The Holy Qur'an adı ile İngilizceye çevirip 2020 yılında tabetmiştir.

(11a) Fatima Heeren Sarca Grimm (Helga Lili Wolff) (v. 2013), (11b) Halima Krausen ve (11c) Eva-Maria El-Shabassy adındaki üç Alman mühtedi hanım da başka bazı kişilerin de desteğiyle Kur'an-ı Kerim'i *Die Bedeutung des Korans, Text und Kommentar* adı ile Almancaya tercüme etmiş ve 1996 yılında neşretmişlerdir. (12) Rabeya Müller ve Lamya Kaddor birlikte *Der Koran für Kinder und Erwachsene* adı ile Kur'an'ı Almancaya tercüme edip basmışlardır. Rabeya Müller Alman asıllı olup İslam'a girmiştir. Bu tercüme çocuklar ve ebeveynler/yetişkinler esas alınarak hazırlanmış ve 2008 yılında basılmıştır.

Hristiyan Macar bir aile-

nin çocuğu olan sonra İslam'la şereflenen (13) Halime Zsuzsanna Kiss Kur'an'ı *A Kegyes Koran : Ertelmezese es Magyarazata Magyar Nyelven* adı ile Macarcaya tercüme etmiştir. Tercüme 2016 yılında yayımlanmıştır.

Bunlar önceleri başka bir dine mensupken ihtida edip Müslüman olan hanımların yapmış olduğu tercümelere dir. Bir de Müslüman bir ailede dünyaya gelen hanımların yapmış olduğu tercüme ler de vardır. Bu cümleden olarak en başta (14) Banu Kevkeb Pürrençber (v. 1991) adındaki İranlı hanımın Farsça Kur'an tercümesini zikredebiliriz. Bu tercüme 1983 yılında İran'da tabedilmiştir. (15) Farzaneh Zenbaki de *Aşınay-ı ba Kur'an-ı Kerim Şerh ve Terceme* adı ile Farsça bir Kur'an tercümesi hazırlamıştır. Tercüme 2000 yılında basılmıştır. Bu tercümenin *The*

Glorious Quran adıyla yapılmış İngilizce çevirisi de vardır. (16) Masûme Yezdan Penâh da *Kur'an, Niday-i Beray-i Cihan-yan: Terceme ez Ziban-i Arabi be Ziban-i Farisi ve Ziban-i İngilizi hemrah ba Müfredat Vajename* adı ile Arapça-Farsça-İngilizce bir arada olmak üzere bir Kur'an tercümesi hazırlamış ve 2006 yılında neşretmiştir. (17) Sara Şemîzî ise Kur'an'ı manzum olarak Farsçaya tercüme etmiştir. Tercüme 2006 yılında basılmıştır.

(18) Amatul Rahman Omar (v. 1990) Pakistanlı Müslüman bir hanımdır. Kur'an-ı Kerim'i eşiyile birlikte *The Holy Quran: Arabic Text and English Translation* adı ile İngilizceye çevirmiş ve 1990 yılında basmıştır. Mısırlı olan (19) Samira Mohamed Ahmed de babasıyla birlikte *The Koran Complete Dictionary and Literal Translation* adı ile İngilizce bir Kur'an tercümesi hazırlayıp 1994 yılında neşretmiştir. Müslüman bir hanım olan şiir ve edebiyatla iştigal eden (20) Taheereh Safarzade (v. 2008) de *The Holy Qur'an: Translation with Commentary* adlı İngilizce Kur'an tercümesi hazırlamıştır. 2001 yılında yayımlanan tercümenin Farsçası da vardır. Yine Pakistanlı iki hanım olan (21a) Sheh naz Shaikh ve (21b) Kauthar Khatri de Kur'an'ı *The Glorious Quran: Word-for-Word Translation to Facilitate Learning of Quranic Arabic* adı ile İngilizceye çevirip 2007 yılında basmışlardır. Hindistanlı Müslüman bir hanım olan (22) Farida Khanam de *The Quran: A New Translation* adı ile İngilizce bir

tercüme yapmış ve 2009 yılında yayımlamıştır. Türk bir hanım olan (23) Aliye Atalay da Ahmet Hulusi'nin tercümesini *Decoding The Quran* adı ile İngilizceye tercüme etmiştir. Tercümenin basım yılı 2013'tür.

(24) Kevser Abdusselam el-Buheyri Mısırlı bir akademisyen hanımdır. Duyduğu ihtiyaç üzerine ve ayrıca Mucemmu'l-Buhûs el-İslâmiye'nin de talebiyle Kur'an'ı *Les Sens du Coran* adı ile Fransızcaya çevirmiştir. Çeviri 1991 yılında yayımlanmıştır. Yine Mısırlı iki akademisyen hanım olan (25a) Rukiyye Mahmud Cabr (v. 2020) ve (25b) Aşira Muhammed Ahmed Kamil de *Al-Montakhab la Sélection dans l'Éxégése du Saint Coran Arabe-Français* adı ile Kur'an'ı Fransızcaya tercüme etmiş ve 1998 yılında tabetmişlerdir. Kur'an'ı Fransızcaya çeviren başka bir Mısırlı akademisyen hanım (26) Zeyneb Abdulaziz'dir. Zeyneb Hanım'ın *Traduction du Sens des Versets du Saint Coran* adlı Fransızca Kur'an tercümesi 2002 yılına neşredilmiştir. Hindistanlı Müslüman bir hanım olan (27) Shahnaz Saïdi Benbetka da Kur'an'ı *Le Coran* adıyla Fransızcaya tercüme eden hanımlardan biridir. Bu tercümede Wahiduddin Khan'ın Urduca ve Farida Khanam'ın İngilizce Kur'an tercümeleri esas alınmış ve 2017'de basılmıştır.

(28) Sümeyye Muhammed Musa Affi (v. 2005) de Mısırlı bir akademisyen hanımdır. O da Kur'an'ı *al-Muntahab fi Tafsi al-Kur'an al-Karim* adı ile Rusçaya tercüme etmiş ve tercüme 2000 yılında basılmıştır.

Eserin son altı cüzünün tercümesi Dr. Abdusselam Munsî tarafından yapılmıştır. Tatar asıllı bir Müslüman olan (29) Raisa Malikovna Şaripova da eşi ile birlikte Kur'an'ı, *Koran: Pervod Na Ruskiy Yazık* adı ile Rusçaya tercüme etmiş ve 2009 yılında yayımlamışlardır.

Yukarıda Rabeya Müller'den bahsetmiş ve (30) Lamya Kaddor ile birlikte Kur'an'ı *Der Koran für Kinder und Erwachsene* adı ile Almandaca tercüme ettiklerinden bahsetmiştik. Lamya Kaddor uzun süre önce Almanya'ya göçmüş Suriyeli bir ailenin kızıdır ve şu an Almanya Yeşiller Partisinde üst düzey görevleri vardır. Çocuklar ve ebeveynler/yetişkinler esas alınarak hazırlanmış olan tercüme 2008 yılında basılmıştır.

Daha önce tefsirinden bahsettiğimiz (31) Medine Balcı, *Kur'an-ı Kerim ve Kelime Meali* adı ile bir meal hazırlamış ve 1993 yılında basmıştır. (32) Serpil Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı* (2012); (33) Necla Yasdıman, *Kur'an Ufku* (2017); (34) Sonia Cihangir, *Sonsuz Rahmet* (2018) ve (35) Aysa Zeynep Abdullah da *İndirilme Sırasına Göre Yüce Kur'an-ı Kerim ve Meali* (2019) adı ile birer Türkçe Kur'an tercümesi hazırlayıp basmışlardır.²⁶

(36) Mariyah Maryati Sastrawijaya adında Endonezyalı Müslüman bir hanım, Kur'an'ı, Anugerah *Al-Quranul-Karim Tarjamah Basa Sunda* adı ile Endonezya'da yaygın bir şekilde kullanılan Sundancaya tercüme edip 2011 yılında basmıştır.

(37) Mersiha Smailoviç de Kur'an'ı bazı arkadaşlarıyla Makedoncaya çevirmiş Müslüman bir hanımdır. *Prevod na Značenjeto na Blagorodniot Kuran* adındaki tercüme 2011 yılında Makedonya'da basılmıştır.

Bunlar da Kur'an'ı tercüme eden Müslüman hanımlardır. Kur'an, dikkat çekecek şekilde bazı gayri-Müslim hanımlar tarafından da tercüme edilmiştir. Bunların başında (38) Minas Zoğrafou-Meranajou ve (v. 1989) *To Koranion* (1958); (39) Lena Milili ve *Kur'an* (1980); (40) Persa Koumoutsı ve *To Leró Koráni* (2002); (41) Eleni Asteriou ve *To Koranion* (2006) ve (42) Niovi Nikolaidou ve *To Koranion* (2007) adlı hanımları ve onların Yunanca Kur'an tercümelerini sayabiliriz. Fransız bir hanım olan (43) Denise Masson (v. 1994) da Kur'an'ı, *Le Coran* adı ile 1967 yılında Fransızcaya tercüme etmiştir. (44) Betsy Yakovlevna Şifdar (v. 1993) ise *Koran Pervod s*

Arabskogo i Kommentarii adı ile Rusça bir Kur'an tercümesi hazırlamıştır. Tercüme 2003 yılında basılmıştır. (45) Ellen Wulff Danimarkalı bir gayri-Müslim hanımdır; o da Kur'an'ı *Koranen i ny dansk oversættels* adı ile Dancaya tercüme etmiş ve tercümesi 2006 yılında basılmıştır. Aslen Taylandlı olan ama Amerika'da yetişen (44) Martha Schulte-Nafeh, aralarında Edip Yüksel'in de olduğu üç kişilik bir ekiple Kur'an'ı *Quran A Reformist Translation* adı ile İngilizceye tercüme etmiştir. Tercümenin basım tarihi 2007'dir. Yukarıda Müslüman bir hanım tarafından Makedoncaya tercüme edildiğinden bahsettiğimiz Kur'an çevirisinin mütercimlerinden biri de (47) Elena Trenčevska-Čekovič'tir. Müslüman olduğuna dair herhangi bir bilgi elde edemediğimiz bu hanım, Müslüman bir hanım olan Mersiha Smailović ve Jasmin Redžepi ile beraber Kur'an'ı *Prevod na Značenjeto na Blagorodniot Kuran* adı ile Makedoncaya çevirip 2011 yılında tabettirmiştir.

Bunların dışında Kur'an'ı tercüme ve tefsir etmiş hanımlar da olabilir. Ancak bizim tespit edebildiklerimiz bunlardan ibarettir. Bunlar Kur'an'ın tamamını tercüme eden hanımlardır. Bunların dışında Kur'an'ın bir kısmını çevirenler de vardır. Khadija Bjerring ve *Koranen & kvindens stilling i Islam* adlı Danca Kur'an tercümesi (1976); Şehriyar Banu Hanım ve Urduca Kur'an tercümesi (1993); Jamal-un-Nisa bint Rifâi ve *The Qur'ân Translation and Study* adlı İngilizce Kur'an tercümesi (1995); Aneela Khalid Arshed ve *The Bounty of Allah* adlı İngilizce Kur'an tercümesi (1999); Camille Adams Helmski ve *The Light of Dawn: Daily Readings from the Holy Qur'an* adlı İngilizce Kur'an tercümesi (2000); Ayşe Şener ve *Anlamın İzinde adlı Türkçe Kur'an* tercümesi (2015) gibi isimleri ve eserlerini sayabiliriz. Notlarımız arasında Kırgızca ve bazı Afrika dillerindeki Kur'an tercümelerinde görev alan hanımlara dair kısa bazı bilgiler vardır ancak bunlar ye-

tersiz olduğu için şimdilik bahsetmiyoruz.

Sonuç

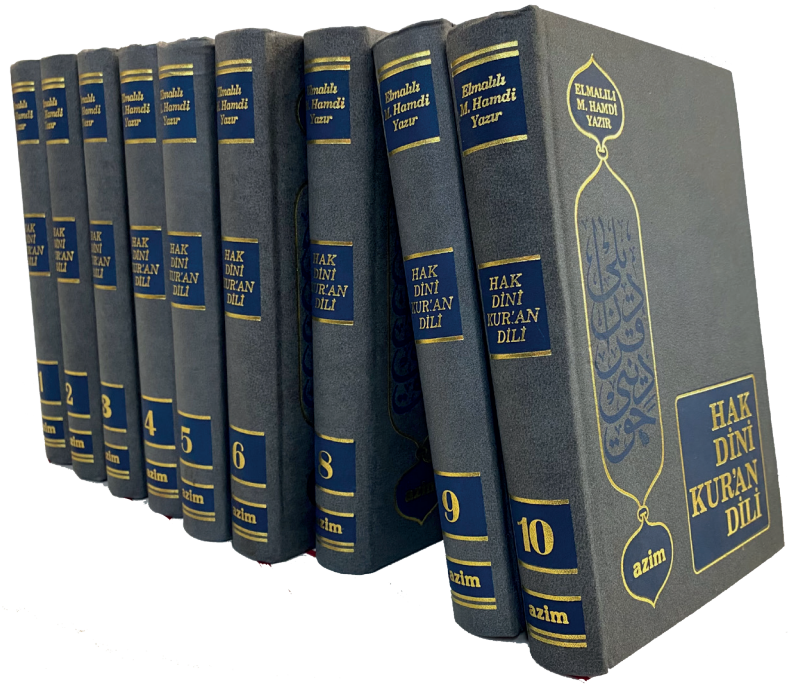
Yukarıda verilen bilgilerden, Kur'an'ın son yüzyılda hanımlar tarafından sıkça tercüme ve tefsir edildiği anlaşılmaktadır. Tercüme ve tefsirlerin basım yılları üzerinde yaptığımız araştırmadan özellikle 2000'den bu yana Kur'an'ın yaklaşık 50 kez tercüme ve tefsir edildiğini görüyoruz. Bu da ortalama olarak her yıl ikiden fazla tercüme ve tefsirin yapıldığı anlamına gelmektedir. Kur'an erkekler tarafından tefsir ve tercüme edildiği gibi hanımlar tarafından da edilmelidir. Kadınlar da erkekler kadar Kur'an'ı okumak, anlamak ve ondaki emir ve yasaklara muhatap olmak durumunda olduklarına göre onların da tefsir ve tercüme etmeleri gayet doğaldır, normaldir, doğrudur ve olması gereken budur. Elverir ki erkekler gibi onlar da tefsirin ve tercümenin usul, kural ve kaidelerine uysunlar;

tercüme teknikleri ve özellikle de Kur'an'ın tercümesiyle ilgili ilkelere riayet etsinler; Hadis, fıkıh, kelim, Arap dili, siyer, belağat, tarih gibi ilimler yanında bilhassa ulûmu'l-Kur'an ve tefsir usûlü konularına vakıf olsunlar. Erkeklerin, Kur'an'ı "erkek bakış açısı" ile tefsir ve etrcüme etmelerini tasvip etmediğimiz gibi kadınların da kadını merkeze koyarak, feminist bir bakış açısıyla Kur'an'ı tefsir ve tercüme etmelerine karşıyız; erkekler de kadınlar da tefsir ve ercüme yapsınlar ancak Kur'an ne diyorsa ona göre hareket etsinler; kendi subjektif duygularını katmasınlar. Zaman zaman bazı erkek müfessirlerin bazı ayetleri kadınları rencide edici şekilde çevirdiklerine şahid oluyoruz. Umarız ki kadın müfessirler de erkekleri rencide edecek şekilde bir yaklaşım sergilemezler. Kur'an'ı erkek veya kadın algısının ötesinde insânî bir bakış açısıyla ve nasılsa öyle çevirmek şarttır.

Bugüne kadar hanımlar tarafından yapılmış Kur'an tercüme ve tefsirlerinden, çok şöhret bulmuş olanlar olmayabilir ama bu, ileride de olmayacağı anlamına gelmez. Nasıl ki erkek müfessirlerin yüzyıllardır yaptıkları yüzlerce hatta binlerle ifade edilecek kadar çok tefsir içinden bazıları şöhret bulmuş ve öne çıkmışlarsa kadınların da ileride yapacakları yüzlerce tefsir içinde bazıları şöhret bulup öne çıkacaktır. Yeterki erkeklerin sahip olduğu imkân ve şartlar kadınlar için de sağlanmış olsun.

Kur'an, Müslüman bir aile ortamında doğup aslen Müslüman olan hanımlar tarafından tercüme edildiği gibi önemli sayıda mühtedi hanım tarafından da tercüme edilmiştir. Bunlar daha önce gayri Müslim iken sonradan ihtida edip İslam'la şereflenmiş olan hanımlardır. Yaşadıkları ortamı, o ortamda bulunan insanları, onların algılarını, anlayışlarını gayet iyi bildikleri için bunların çeviri ve tefsirleri oldukça mühimdir. Ancak bunların bir kısmının Batı'da oluşturulmaya çalışılan Avrupa İslam'ı, Liberal İslam gibi anlayışların etkisinde kalmaları ve buna göre Kur'an'ı tercüme ettiklerine dair bazı örnekler vardır ki bu son derece hassas ve tehlikeli bir husustur. Yine başta Kadiyanilik-Ahmedilik olmak üzere bir takım mezhep ve anlayışları esas alıp ona göre Kur'an'ı tercüme etmek de aynı şekilde

sakıncalıdır. Bu, sadece kadınların yaptıkları tercüme için değil, erkeklerin tercümeleri için de söz konusudur. Azımsanayacak sayıda gayri Müslim hanımın da Kur'an'ı tercüme ettiği dikkat çekmektedir. İnceleme imkânı bulduğumuz bu tercümelerin çoğunda oryantalis bir bakış açısının ve yaklaşımın hakim olduğunu gördük. Bunların bir kısmı Kur'an'ı tercüme etmek konusunda ehil ve liyakatli, yeterli donanımına sahip kimseler değillerdir. Çoğunlukla da Kur'an'ı tarafsız bir şekilde kendi kamuoylarına tanıtmak için tercüme etmiyorlar; maksatları Kur'an üzerinden İslam ve Müslümanlar hakkında olumsuz bir takım algılar meydana getirmektir. Bununla birlikte Kur'an'ın, onu tercüme etmekle uğraşan bu hanımların hidayetine vesile olmasını diliyoruz.

Kaynakça

Aydar, Hidayet, *Hanım Müfessirler*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Aydar, Hidayet, "Kur'an-ı Kerim'i Tercüme Eden Bir Cariye: Fatma Zaida (v. 1861'den Sonra) ve 'L'Alkoran Le Livre Par Excellence' Adlı Eseri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 20 (2022), 293-326.

Aydar, Hidayet, "Kur'an'ı Tercüme Etmış Olan Müslüman Hanımlar", *Dicle İlahiyat Dergisi*, 22/2 (2022): 280-322.

Aydar, Hidayet – Atalay Mehmet, "Female Scholars of Quranic Exegesis in the History of Islam", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014): 1-34

Ebu Zehre, Muhammed, *eş-Şâfiî Hayâtuhu ve Asruhu Arâuhu ve Fikhuhu*, *el-Kahire*: Daru'l-Fikri'l-Arabi, ts.

Gürler Kadir (Haz.), "Kadınların Okuyup Yazması Meselesi: Lâ Tuallimu'n-Nisâe Hattan Hadisinin Ravisine Cevap" (Sebilürreşad, c. 12, sayı: 288, ss. 31-32'den), *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10, (2006/2): 165-172.

el-Hakim et-Tirmizi, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ma'rîfeti Ehâdisi'r-Rasûl*, (Tahk. Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrut, 1413/1992.

el-Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (Tahk. Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990.

İbn Bişkevâl, Ebu'l-Kasım Halef b. Abdülmelik, *es-Sıla fî Târihi Eimmeti'l-Endülüs*, (İtina: İzzet el-Attar el-Hüseyni), Mektebetu'l-Hanci, 1374/1955.

İbn Hacer el-Heytemi, Ebu'l-Abbas Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed, *el-Fetâvâ el-Hadisîyye*, *el-Kahire*, 1934.

el-Kâbisî, Ebu'l-Hasen el-Kayrevânî, *İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risâle*, (çev. Süleyman Ateş-Hıfzurrahman Öymen), Ankara, 1966.

Mubarakpuri, Maulana Qazi At-har, *Achievements of Muslim Women in the Religious and Scholarly Fields*, çev. Rafiq Abdur Rahman, 2. Baskı, Karachi: Darul İshaat, 2005.

el-Useymin, Muhammed b. Salih b. Muhammed, *60 Sual ve Cevab fî Ahkâmi'l-Hayz*, Dâru'l-Kimme, ts.

el-Veredî, Ali, *Dirâse fî Tabiatî'l-Muctemai'l-Irâkî*, ts., yy.

el-Yusufi, Muhammed Hüseyin, "el-İsâbe fi men'î'n-Nisâi mine'l-Kitâbe", <http://www.albayan.ae/opinions/articles/2012-05-24-1.1655545> (04 Ekim 2014).

Dipnotlar

- 1 Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, (Tahk. Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990, II/430.
- 2 Hadisle ilgili kritikler için bkz. Kadir Gürler (Haz.), "Kadınların Okuyup Yazması Meselesi: Lâ Tuallimu'n-Nisâe Hattan Hadisinin Ravisine Cevap" (Sebilürreşad, c. 12, sayı: 288, ss. 31-32'den), Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006/2, c. 5, sayı 10, 165-172.
- 3 el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl ft Ma'rifeti Ehâdisi'r-Rasûl, (Tahk. Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrut, 1413/1992, II/117-118.
- 4 Bak. Ebu'l-Hasen el-Kayrevânî el-Kâbisî, İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risâle, (çev. Süleyman Ateş-Hıfzurrahman Öymen), Ankara, 1966, 32.
- 5 İbn Hacer el-Heytemî, el-Fetâvâ el-Hadîsiyye, el-Kahire, 1934, 62.
- 6 Muhammed Hüseyin el-Yusufî, "el-İsâbe fi men'î'n-Nisâi mine'l-Kitâbe", <http://www.albayan.ae/opinions/articles/2012-05-24-1.1655545> (04 Ekim 2014).
- 7 Ali el-Veredî, Dirâse fi Tabiati'l-Muctemai'l-İrâkî, ts., yy., 347; Muhammed Hüseyin el-Yusufî, "el-İsâbe fi men'î'n-Nisâi mine'l-Kitâbe", <http://www.albayan.ae/opinions/articles/2012-05-24-1.1655545> (04 Ekim 2014).
- 8 Bkz. Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymin, 60 Sual ve Cevab fi Ahkâmi'l-Hayz, Dâru'l-Kimme, 129.
- 9 Maulana Qazi Athar Mubarakpuri, Achievements of Muslim Women in the Religious and Scholarly Fields, çev. Rafiq Abdur Rahman, 2. Baskı, Karachi: Darul İshaat, 2005, 67-108.
- 10 Mubarakpuri, Achievements of Muslim Women in the Religious and Scholarly Fields, 55.
- 11 Muhammed Ebu Zehre, eş-Şâfiî Hayâtuhu ve Asruhu'İrâuhu ve Fıkhuhu, el-Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, ts., 16
- 12 Hidayet Aydar, Hanım Müfessirler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, 19-22; Mubarakpuri, Achievements of Muslim Women in the Religious and Scholarly Fields, 55-70.
- 13 Mubarakpuri, Achievements of Muslim Women in the Religious and Scholarly Fields, 55-70.
- 14 Ebu'l-Kasım Halef b. Abdülmelik İbn Bişkevâl, es-Sıla fi Târihi Eimmeti'l-Endülüs, (İtina: İzzet el-Attar el-Hüseyni), Mektebetu'l-Hanci, 1374/1955, 654.
- 15 Bkz. Taha, 20/7-13.
- 16 Bkz. En-Neml, 27/20-44.
- 17 Bkz. Al-i İmran, 3/35-37, 42-47, en-Nisa, 4/171, Meryem, 19/16-29.
- 18 Hidayet Aydar, "Kur'an'ı Tercüme Etmiş Olan Müslüman Hanımlar", Dicle İlahiyat Dergisi, 22/2 (2022): 281.
- 19 Mubarakpuri, Achievements of Muslim Women in the Religious and Scholarly Fields, 44-46.
- 20 Aydar, "Kur'an'ı Tercüme Etmiş Olan Müslüman Hanımlar", 282.
- 21 Aydar, Hanım Müfessirler, 126-294.
- 22 Aydar, Hanım Müfessirler, 192-230.
- 23 Aydar, Hanım Müfessirler, 298-302.
- 24 Bk. Hidayet Aydar – Mehmet Atalay, "Female Scholars of Quranic Exegesis In the History of Islam", Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/2 (2014): 1-34.
- 25 Bk. Hidayet Aydar, "Kur'an-ı Kerim'i Tercüme Eden Bir Cariye: Fatma Zaida (v. 1861'den Sonra) ve 'L'Alkoran Le Livre Par Excellence' Adlı Eseri", FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 20 (2022), 293-326.
- 26 Aydar, "Kur'an'ı Tercüme Etmiş Olan Müslüman Hanımlar", 285-312.

KUR'ÂN'I ANLAMA BAKIMINDAN KADIN

Prof. Dr. Ali AKPINAR

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
Tefsir Anabilim Dalı

İnsanlık Ailesinin Tabii Üyesi Olarak Kadın

İnsan olma ve dini yaşama bakımından kadın erkek birdir. Nitekim insanlık tarihi erkeğin hemen ardından kadının da yaratılmasıyla başlamıştır. Hayat düsturumuz Kur'ân'ın kadınlar anlamına gelen Nisâ suresinin ilk ayeti şöyledir: **Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabbinizden sakının.**¹ İlk insan Hz. Âdem, eşyle beraber cennete konmuş, ilk sınavını eşyle beraber vermiş, yasağı eşyle beraber çiğnemiş, eşyle beraber dünyaya indirilmiş, eşyle beraber tevbe etmiş ve yeni sınav yeri dünyada eşyle beraber sınava tabi tutulmuştur. Onlardan sonra da insanlık, kadınlı erkekli çoğalarak dünya sınavlarını vermeye devam etmişlerdir. İnsanın elinde olmayan kadın yahut erkek olarak dünyaya gelme tamamen Yüce yaratıcının dilemesiyle gerçekleşen bir olgudur. Dolayısıyla tek başına ne erkek ola-

rak ne de kadın olarak dünyaya gelmek bir ayrıcalık yahut bir üstünlük sebebidir. **Ey insanlar! Doğrusu Biz, sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizle tanışsınız. Şüphesiz, Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Allah her şeyi bilen her şeyden, haberdar olandır.**² Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O, dilediğini yaratır, dilediğine kız çocuk, dilediğine de erkek çocuk verir. Yahut hem kız hem erkek çocuk verir, dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilen, her şeye güç yetirendir.³

Kadının ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğü, kız çocuğunun genel olarak istenmediği ve hatta bazı ailelerin, doğan kız çocuklarını toprağa gömdüğü bir topluma inen Kur'ân ayetleri, bu yanlış ve sakat anlayışın düzeltilmesi için gereken her şeyi yapmıştır. Pek çok ayet şirk insanının bu sakat anlayışını eleştirerek gelmiştir:

Aralarından birine bir

kızı olduğu müjdelendiği zaman içi gamla dolarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden, halktan gizlenmeye çalışır; onu utana utana tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Ne kötü hükmediyorlar!⁴ Rahman olan Allah'a isnat ettiği kız evlat kendilerinden birine müjdelence, o kimsenin içi gayzla dolarak yüzü simsiyah kesilir.⁵ Kız çocuğun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman halleri nice olur!⁶

Bu çarpık anlayış, Peygamberimizin pek çok hadisinde sözkonusu edilerek fiilî olarak düzeltilmeye çalışılmıştır. Şöyle ki ilk defa muhatap olduğu vahiy karşısında heyecanlanan Peygamberi ilk teselli eden, ona ilk inanan, ve onu her bakımdan destekleyen bir kadın olmuştur: Hz. Hatice. Peygamberimizin ilk eşi Hz. Hatice'nin Hz. Peygamberin hayatında ve İslam Tarihinde ayrı bir yeri vardır. O, herkesin yalanladığı bir dönemde Hz. Peygambere iman

etme ayrıcalığını göstermiş, her bakımdan ona destek olmuş, dört cennet hanımefendisinden biri olarak vefatından sonra da hep hayırla anılmaya devam etmiş ve vefat ettiği sene İslam Tarihine *Hüzün Senesi* olarak geçmiştir. Erkek çocukları küçük yaşta vefat eden Peygamberimizin soyu, kızı vasıtasıyla devam etmiştir. Mekke’de Rabbimiz Allah dedikleri için işkence ile katledilen ilk şehitlerden biri de bir kadın olmuştur: Yâsir’in eşi, Ammar’ın annesi Hz. Sümeyye Hatun.

Dinin, kadın olsun erkek olsun insan olan herkese olan evrensel çağrısı ilk dönemden itibaren toplumda yankı bulmuş ve Kur’ân’ı anlama, dini öğrenme, hayata taşıma ve bunun için Hz. Peygambere sorular sorma konusunda erkeklerin yanında kadınlar da hep olmuştur. Sonuçta Saadet Çağında, Hz. Âişe gibi bir kadın, tefsir, hadis, fıkıh otoritesi olarak sayılı insanların arasında öne çıkmasını bilmiştir. Elbette bu konuda Hz. Âişe tek değildir. Onun gibi nice hanım sahâbî bu yarışta mesafe katetmiştir. Şu birkaç örnek bu söylediklerimizin açık kanıtıdır:

Peygamberimizin eşlerinden *Ümmü Seleme*, evinde bir gün saçlarını taratırken Hz. Peygamber’in mescidden “Ey İnsanlar” diye seslendiğini duymuş ve saçını taramakta olan kadına “Bırak sonra tararsın” demişti. Kadın, “O erkekleri çağırıyor, kadınları değil” deyince de ona “Ben de insanım, biz insan değil miyiz?” diyerek Peygambere dinlemeye çıkmıştır.⁷ Rivayet, Ümmü Se-

leme annemizin, Hz. Peygamberin *insanlar* diye başlayan çağrısını, kadın erkek herkesi içine alan kapsamlı bir çağrı olduğunu anlaması açısından önemlidir.

Hudeybiyye anlaşmasının yapıldığı sene, ağaç altında Rıdvan Biati yapılırca Hz. Peygamber, “Ağacın altında bana biat edenler, inşallah cehenneme girmez” buyurmuştu. Orada bulunan Hafsa Annemiz şöyle karşılık vermişti: “Evet, girer ey Allah’ın Rasülü!” Peygamberimiz, ona tepki gösterince, o şu ayeti okuyarak cevap vermişti: “İçinizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir sözdür.”⁸ Bunun üzerine Peygamberimiz bir sonraki ayeti okuyarak ona cevap vermiştir: “Sonra Biz, Allah’tan sakınanları kurtarırız, zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.”⁹ Bu olay¹⁰ hem eşi Hz. Hafsa’nın geniş Kur’ân kültürüne ve hem de fikirlerini rahatlıkla peygambere söyleyip onunla tartışabildiğine tanıklık etmektedir.

Hz. Aişe, Peygamberimize bir ayet indiğinde, onun ifade ettiği helal haram, emir ve yasağı iyice öğrenmeye çalıştıklarını söyler.¹¹ Nitekim Hz. Aişe, “Yerin başka bir yer, göklerin başka göklerle değiştirileceği gün”¹² ayetiyle ilgili olarak “Bu sırada insanlar nerede olacak?” diye sormuş, Peygamberimiz de şöyle cevap vermiştir: “Bunu senden önce bana hiç soran olmadı, o gün insanlar sırat üzerindedirler.”¹³

Hız. AîŖe ve Hız. Hafsa, b-
tnyle Kur'an'ı ezberleyen
hanımlardandı.¹⁴ Zeyneb bint
Kays'ın, azatlısının oğlu büyük
müfessir es-Sddi'nin yetiŖme-
sine büyük katkısı olmuŖtur.¹⁵
Sahabi hanımlar arasında yirmi
kadar kadın hukukunun ismi
geçmektedir.¹⁶

Bir kadın Peygamberimize
gelerek, *kadın da ihtilam olur
mu* diye sormuŖ, *Peygambere
böyle de soru sorulmaz ki* diye
onu yadırgayan hanımlara Hız.
ÂiŖe'nin cevabı Ŗu Ŗekilde ol-
muŖtur: *"Allah ensâr hanım-
larına rahmet etsin, onların
utanma duyguları, dinlerini ođ-
renmelerine engel olmadı"*¹⁷

Amre bint Abdirrahman,
minberden Cuma günü hutbe
okurken Kâf suresini, bizzat
Hız. Peygamberin okuyuŖun-
dan oğrendiğini söyler.¹⁸

Abdurrahman Ebu Leyla,
Hd suresini okurken yanına
giren bir kadının kendisine
Ŗunları dediğini bize haber
verir: *"Ey Abdurrahman! Sen
Hd suresini böyle mi okuyor-
sun? Vallahi ben altı aydır onu
okuyorum, ama hala bitireme-
dim"*.¹⁹

Hız. Ömer, bir gün hutbe
okurken Ŗunları söyler:

*"Kadınlara mehir verirken
aŖırn gitmeyin. Eğer onlara çok
mehir vermek dünyada hayır
ve Allah katında takva göster-
gesi olsaydı, bunu sizin en üstü-
nnz olan Hız. Peygamber ya-
pardı. O ise, ne kadınlara ve
ne de kızlarına on iki ukiyyeden
fazla mehir yapmadı."*

O sırada bir kadın kalkıp
Ŗunları söyler:

*"Ey Ömer, Allah bize veri-
yor, sen ise bize haram kılıyor-
sun! Yüce Allah kitabında Ŗyle
buyurmuyor mu: '**O kadınlar-
dan birine kantar kantar me-
hir vermiŖ de olsanız, (boŖa-
ma durumunda) ondan hiçbir
Ŗey almayın.**' Kadının bu iti-
razı zerine Hız. Ömer, '*kadın
isabet etti, mer yanıldı*' diye-
rek iŖi oluruna bırakmıŖtır."²⁰*

Abdullah b. Mesud'a, EŖe-
doğullarından mm Yakub
adlı bir kadın gelir ve araların-
da Ŗu konuŖma geçer:

*"Senin dövme yaptırma-
tan, sa/peruk taktırmaktan,
kaŖ kirpik aldılmaktan kadın-
ları men ettiğini duydum. Senin
bu konuda, Allah'ın kitabından
bir dayanağın var mı?"*

*"Evet, bu konuda hem
Kur'an'a hem de sünnete da-
yanıyorum."*

*"Vallahi ben, Mushaf'ın
her yerini okuyup inceledim,
ama onda senin dediğin yasa-
đı görmedim!?"*

*"Peki sen Ŗu ayeti görme-
din mi: '**Peygamber size ne
getirdiyse onu alın, o sizi ne-
den sakındırıysa ondan sa-
kının?**'"*²¹

"Evet, onu gördüm."

*"Ben, Hız. Peygamberin bu
sayılanları yasakladığını bizzat
kendisinden iŖittim."*

*"İyi ama, senin ailenden de
bunları yapanlar var!?"*

**Saadet ağında, Hız.
ÂiŖe gibi bir kadın,
tefsir, hadis, fıkıh
otoritesi olarak sayılı
insanların arasında
ne çıkmasını bilmiŖtir.
Elbette bu konuda Hız.
ÂiŖe tek değildir. Onun
gibi nice hanım sahabî
bu yarıŖta mesafe
katetmiŖtir.**

*"O zaman buyur evime gir,
bak bakalım böyle bir Ŗey var
mı?"*

*Kadın eve girip baktı ve
"hayır böyle bir Ŗey görmedim"
dedi.*

Bunun zerine Abdullah
Ŗyle dedi: *"Sen Allah'ın Ŗe-
kin kulu Hız. Ŗuayb'ın Ŗu sözünü
bilmez misin? '**Ben size yasak-
ladığım Ŗeyi, kendim iŖleye-
rek sizinle ters dŖmem.**'"*²²²³
Bu rnek olayda da Kur'an
vukufiyeti olan bir kadının, sa-
habiden duyduğu bilgiyi öz-
güven içerisinde sorguladığını
görmekteyiz.

Bu birkaç örnek bile dini
ğrenme, anlama, yorumla-
ma, sorma ve sorgulama konu-
sunda erkekler gibi kadınların
da önemli roller oynadığını
açık bir Ŗekilde göstermekte-
dir. Evet, İslam'ın huzurlu bir
toplum için koymuŖ olduğu
mahremiyet sınırları, İslam

kadınının sosyal hayatta çok fazla öne çıkmasını sınırlamış olsa da meşru zeminde birer mükellef olarak kadınlar, evde olduğu kadar, sosyal hayatta da varlıklarını etkin bir biçimde göstermişlerdir. Belki de çocuk yetiştirme ve çocuğun dinî hayatını belirlemede, ona ufuk çizme ve geleceğe hazırlamada kadın günümüz dünyasında, dünden daha fazla etkin bir konumdadır. İslam kadını bu gerçeğin bilincinde sorumluluğunun farkında olmalı ve bu etkinliğini, donanım ve yetkinliği ile ortaya koymalıdır.

Kur'ân'ı Anlama Ve Yorumlama Eyleminde Çağdaş Bir Kadın Örneği: Zeyneb Gazâlî

Burada *Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada biz de varız* söylemini, yazdığı Kur'ân tefsiri ile ortaya koyan bir kadın örneği ile somutlaştırmak istiyoruz: Zeyneb Gazâlî. Kendisi bir iman, ilim ve eylem kadını olarak yetkinliğini, iffetli kişiliğiyle olduğu kadar, zalimlere karşı verdiği kutlu direnişiyle/cihadıyla ve yazdığı Kur'ân tefsiriyle ortaya koyan bir hanımdır.

Türk kamuoyu onu, 1980'li yıllarda yayınlanan *Zindan Hatıraları* adlı eseriyle tanıdı. Yazarının bizzat yaşadığı anılarından oluşan bu eser, okuyucusuna İslâmî hareketin içerisinde aktif olarak yer alan, bu konuda kadınlara öncülük eden ve bu uğurda kadın olmasına rağmen akla hayale gelmedik işkence ve eziyetlere katlanan bir hanım kahramanı

tanıtıyordu. Bu hanım kahraman, **Zeyneb el-Gazâlî el-Cübeylî** idi.

Zeyneb el-Gazâlî, Miladî: 2 Ocak 1917 (Hicrî: 8 Rebiu'l-Evvel 1335) tarihinde, *Kahire*'ye 80 kilometre uzaklıkta bulunan *Meyyit Yaîş* köyünde dünyaya gelmiştir. O, Ezher bilginlerinden olan ve pamuk ticareti ile uğraşan bir kişinin kızıdır. **Zeyneb el-Gazâlî**, kadının örtüyü atmasını savunan *Hüdâ Şârâvî*'nin başkanlığını yaptığı "Kadınlar Birliği"nin en genç üyesi iken Ezher Üniversitesinde dinlediği konferansların etkisi ile bu teşkilattan ayrılıp Şeriat Fakültesi konferans salonunda "Müslüman Kadınlar Birliği"ni kurduğunda (1937 / 11 Rebiu'l-Evvel 1356) henüz yirmi yaşındaydı. Mısır'da İslâmî ve siyasî alandaki çalışmalarıyla ortaya çıkan bu birlik, ülkenin siyasî hayatında çok önemli roller üstlendi. Gerçekleştirdiği protesto eylemleri ve mitinglerle kısa zamanda Mısır siyaset gündemine oturdu.

Zeyneb el-Gazâlî, 1938 yılında *Hasen el-Bennâ* ile tanışıp "Müslüman Kardeşler Teşkilatı"na katıldı. 1951'den 1958 yılına kadar "Müslüman Hanımlar" isimli haftalık dergiyi çıkardı. Mısır devlet başkanı *Abdünnasır*, teşkilatın mallarına el koyduğunda **Zeyneb el-Gazâlî**'nin kocasının mallarını da devletleştirdi. Onun evine ve özel eşyalarına bile el koydu.

1959 yılında Müslüman Kardeşler Teşkilatını yeniden organize etmede aktif rol oynadı. Tutuklu olan mahkûm aileleri ile yakından ilgilendi, onlara yardım elini uzattı. 1965 yılında, Müslüman Kardeşler Teşkilatının çok sayıda üyesi ile birlikte **Zeyneb el-Gazâlî** de tutuklandı ve cezaevinde her türlü işkence ve eziyete katlandı. Sonunda ömür boyu hapse mahkûm edildi. Altı yıl hapis yattıktan sonra, Suud Kralı Faysal'ın gayretleriyle affedilerek 1971 Ağustos'unda hapisten çıktı. Bu tarihten itibaren Mısır içinde ve dışında geniş bir coğrafyada aralıksız olarak hizmetlerini sürdüren **Zeyneb el-Gazâlî**, *Suudî Arabistan, Pakistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Cezayir, Türkiye, Sudan, Hindistan, Almanya, Fransa, İngiltere, Amerika, Kanada, Avusturya, İspanya* başta olmak üzere pek çok ülkede tebliğ ve irşat faaliyetlerine katıldı. **Zeyneb el-Gazâlî**, çağdaş alimlerden *Hafız et-Ticânî* ile onun vefatından sonra ise hayırsever ve zengin bir kişi olan *Seyyid Muhammed Sâlim* ile evlendi. Bu evliliklerinde çocuğu olmamıştır.²⁴ 3 Ağustos 2005 tarihinde vefat etti.²⁵ Hatıratı, gazete ve dergilerde yayınlanmış makalelerinden oluşan kitapları da bulunan Gazâlî'nin en önemli eseri **Nazarât fi-Kitabillah** adlı tefsiridir. Onun bu eserinden kısaca bahsetmek istiyoruz.

Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada biz de varız söylemini, yazdığı Kur'ân tefsiri ile ortaya koyan bir kadın: Zeyneb Gazâlî.

Gazâlî ve Nazarât fî Kitabillah Adlı Tefsîri

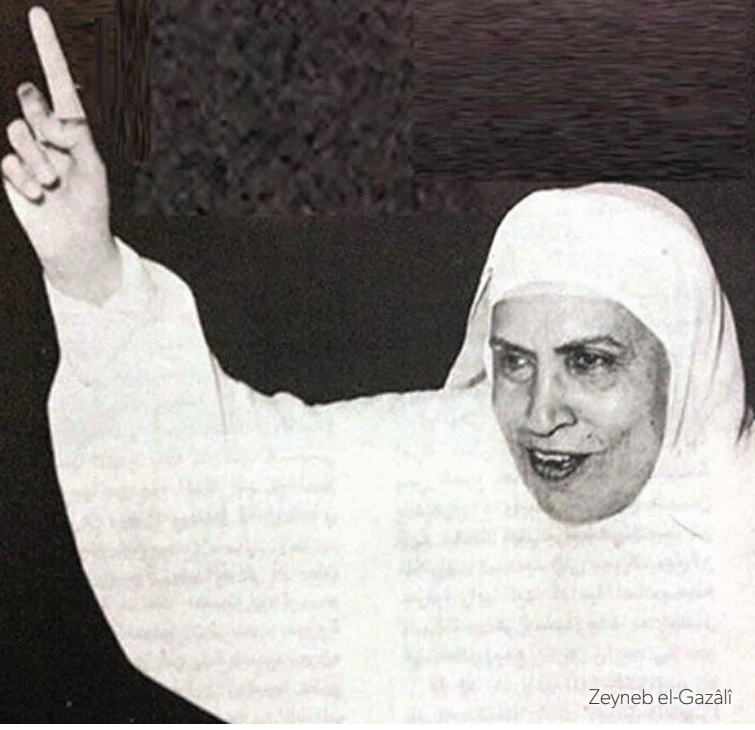
Yazarın kendi ifadelerinden anlaşılacağı üzere²⁶ adı geçen tefsîrin alt yapısını **Gazâlî**'nin, 'davet adamının halvet günleri' diye nitelendirdiği hapisane yıllarında elinden hiç düşürmediği Kur'ân-ı Kerim'in satır aralarına yazdığı notlar oluşturmaktadır. **Gazâlî**, bu notları geliştirerek söz konusu tefsîrini kaleme almış, yazdıklarını Ezher Üniversitesi tefsîr profesörlerinden *Abdülhay el-Fermâvî*'ye incelettikten sonra 1994 tarihinde yayınlamaya başlamıştır. İki büyük cilt halinde basılması planlanan eserin ilk cildi Kahire'de *Dâru's-Şurûk* yayınları arasında çıkmış fakat mizanpajı hazırlanan ikinci cildinin basımı gecikmiştir. *Aişe Abdurrahman*

bint Şâtî'nin²⁷ bu alandaki çalışmasından sonra, **Gazâlî**'nin bu tefsîri, çağdaş bir hanım tarafından kaleme alınmış olmakla sahasında tek eserdir diyebiliriz.²⁸ Kadın haklarının, kadının sosyal ve bilimsel hayatındaki yerinin çokça tartışıldığı günümüzde **Gazâlî**'nin bu çalışması bu alanda önemli bir örnektir.

Gazâlî, tefsîrini hazırlarken büyük ölçüde *İbn Kesîr* tefsîri ile *Seyyid Kutub'un Fî Zılâlî'l-Kur'ân* adlı tefsirinden istifade etmiştir. Tefsîrinin hemen her sayfasında bu iki tefsirden yaptığı alıntılara rastlamak mümkündür. Özellikle *Fî Zılâl'den* zaman zaman uzun alıntılar yaptığı olur. Bu iki tefsîr yanında *Kurtûbî*, *Âlûsî*, *Ebu's-Suûd*, *Kâsımî* gibi tefsirlerden de yararlanır. Söz konusu tefsirlerden yaptığı alıntılarla dipnotlarda gösteren **Gazâlî**, tefsîrini hazırlarken, sanki bu ilim adamlarının ders halkalarına katılıp onlara öğrenci olduğunu söyler.²⁹

Bunun yanısıra **Gazâlî**, ayetlerin tefsirini yaparken, ilgili ayetler yanında, hadis mecmualarına da müracaat eder ve aldığı hadislerin kaynaklarını dipnotlarda gösterir. O, ayetlerin tefsirini yaparken şöyle bir metod izler: Önce kolay ve anlaşılır bir üslupla ayetlerin manalarını verir. Ayetlerde geçen temel kavramları kısa kısa açıklar. Ayetin indiği dönemin özelliklerini verdikten sonra, ayetlerin mana ve hükümlerini günümüze taşır. Yaşadığımız sosyal, siyasal ve ekonomik olaylarla ayetler arasında sıkı bir ilgi kurar. Ona göre,³⁰

Zeyneb el-Gazâli

Gazâlî'nin tefsiri, ayet ayet yapılmış bir tefsirdir. Bazen aynı konuda bir kaç ayetin birlikte ele alındığı da olur. Yazar, ele aldığı ayeti, Kur'ân'dan başka ayetlerle açıklayarak; tevhid tarihinden Kur'ânî sayfalar sunarak Kur'ân bütünlüğü içerisinde Kur'ân'ı yorumlamadaki ustalığını ortaya koyar.

Kur'ân ayetlerini pratik hayata yansıtabilmek için öncelikle **'İslam İnsanının yetişmesi'**, ardından **'İslam Ailesinin kurulması'**, ondan sonra da **'İslam Toplumu-nun Oluşumu'** kaçınılmazdır. İslâmî temel prensiplerin hayata geçirilebilmesi için ise, 'Allah'ın indirdikleriyle hükmetmek' ve 'Allah yolunda cihad etmek' şarttır.

"Bugün Kur'ân tecvid üzere güzel güzel okunuyor ve gece gündüz dinleniyor. Ne var ki bu haliyle O hayattan el çekirilmiş ve terkedilmiş durumdadır. Bu yüzden bugün Müslümanlara düşen kendilerini, daha önce Yahudi ve Hristiyanların içerisine düştüğü sapmaların pençesinden kurtarmalarıdır" ³¹ diye sızlanan **Gazâlî**, Kur'ân'ı anlamının gereği üzerinde ısrarla durarak şunları söyler: **"Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı?"** ^{32[12]} ifadesini, dikkatlice incelediğimizde, anlamaksızın ve üzerinde durup düşünmeksizin, tek başına okumanın bir işe yaramadığını çıkartabiliriz. Şöyle ki insan, ayetlerin maksatlarını, ince uyumunu, coşkulu güzelliğini düşünenecek olsa; Kur'ânî gerçekler ve onun gayesi üzerinde durup düşünenecek, hiçbir bıkkınlık ve yorgunluk duymadan onu hissedecek, ondan ayrıldığında tekrar ona dönme

tutkusu ile dopdolu olacaktır. Böylece onu okumayı bitirdiğinde, iç dünyası aydınlanmış olarak ondan ayrılacaktır. Artık biz onu, başkalarıyla ilişkilerinde ve davranışlarında yürüyen bir Kur'ân olarak göreceğiz. Artık o kişinin, tüm hareketlerinde gereği gibi adalet ve hakkaniyeti gözettiğini, yenilenen bir hayatın içerisinde güzelliklerin adamı olduğunu göreceğiz."

"Evet, gerçekten Allah'ın kitabını ince ince düşünüp onu anlamaya çalışan kimse, Allah'ın rızasını kazanma uğruna, başkalarının mutluluğunu sağlama adına tüm sevgi, güzellik ve fedakarlıkları barındıran insandır. Böyle bir kimse, tüm bunları bir dünyalık için değil, yalnızca Allah sevgisi adına yapar." ³³

Kamer suresinde tam dört kere tekrarlanan **"And olsun ki Kuran'ı, öğüt olsun diye kolaylaştırdık; öğüt alan yok mudur?"** ^{34[14]} ayetini açıklarken şunları söyler: "Yani Biz, o Kur'ân'ın lafzını da manasını da kolaylaştırdık. Onu okumak da kolaydır, anlamak da. Ama gönlünü ilahî kelama açan kimseye elbette... Surede bu ifade dört defa tekrarlanıyor. Bununla konunun önemine dikkat çekiliyor. İsrarla Allah kelamını okuma, ezberleme ve anlamının kolaylığı vurgulanıyor. Hal böyle iken, o inkarcılar içerisinde, Allah'tan korkup bu Kur'ân'dan ders alacak bir kimse yok mudur? Aynı şekilde tüm insanlık içerisinde O'ndan çekinip bu Kur'ândan öğüt alacak kimse yok mudur?" ³⁵

“Peygamber: ‘Ey Rab-bim! Doğrusu milletim bu Kuran’ı terk etmişti’ der”³⁶ ayetini açıklarken şunları söyler: *“Bu ayet, Allah’ın kitabına inanmayıp ondan yüz çeviren, her zaman ve her yerde onun ölçülerine göre hareket etmeyen tüm herkes için dehşetli bir uyarıdır... Kur’an’ı terketmek (hecr) farklı şekillerde kendini gösterebilir. Şöyle ki, kişinin düşünüp anlayarak özenle onu okumaması, Kur’an okunurken onu dinlememesi, onun ölçülerini öğrenip onlara göre yaşamaması.. evet tüm bunlar Kur’ânı terk etmektir.. Burada Peygamberin sünneti de gözardı edilmemelidir. Zira sünnet, Allah’ın rasülüne ilham ettiği şeylerdir. İşte bizler, Kitap ve Sünnete birlikte sarılmaz, onlara göre hayatımıza çeki düzen vermezsek, işte o zaman ayetteki tehdidin altına girmiş oluruz...”³⁷*

Gazzâlî’nin adı geçen tefsirinin belli başlı özelliklerini maddeler halinde, şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Kur’ân’ı Kur’ân’la açıklaması: Tefsir, ayet ayet yapılmış bir tefsirdir. Bazen aynı konuda bir kaç ayetin birlikte ele alındığı da olur. Yazar, ele aldığı ayeti, Kur’ân’dan başka ayetlerle açıklayarak; tevhid tarihinden Kur’ânî sayfalar sunarak Kur’ân bütünlüğü içerisinde Kur’ân’ı yorumlamadaki ustalığını ortaya koyar.

Gazzâlî, kimi zaman da Kur’ân ayetlerini, ayet olduklarını belirtmeden ve cümlelerin akışına uygun olacak biçimde kullanır. Bunu yaparken ufak değişiklikler yapmaktan da çekinmez. Eski deyişle ‘tazmin’, yeni tabirle ‘iktibas’ sanatını ustalıkla kullanır.

2- Tefsirde sahih hadis-lere başvurması: Yazar, tefsirinde büyük ölçüde hadislere başvurur. Çoğu zaman hadislerin kaynaklarını kitap ve bab numaraları ile birlikte verir. Birkaç mecmuada birden geçen hadislerin sadece *Buhârî* ve *Müslim*’de geçtiği yerlere işaret etmekle yetinir. Çok nadir de olsa bazı hadisler hakkında yapılan senet tenkitlerini de aktarır. Kimi zaman da ayetlerde yaptığı gibi hadisleri, onların hadis olduğuna işaret etmeden ve kaynaklarını göstermeden, ama metinlerini muhafaza ederek kullanır. Böylece O, bu konuda geniş bir sünnet kültürüne sahip olduğunu da ispat eder.

3- Dilbilimsel açıklamalara yer vermesi: Yazar gerekli gördüğü yerlerde, gramer bilgileri ile ilgili çok kısa açıklamalar yapar. Edebî sanatlar hakkında ayrıntıya girmez, nüanslar üzerinde fazla durmaz, sadece onların hikmetlerini vermekle yetinir. Zaman zaman kelime ve kavram açıklamaları yapar. Böylece O, anlamın ayrıntı bilgilerin içerisinde kaybolup gitmesine izin vermez. Ama gerektiğinde ayrıntı bilgiler verdiği de olur.

Gazzâlî eserinde şiire çok fazla yer vermez. Onun tefsirinde, ayetlerdeki kelimelerin anlaşılmasına yardımcı olmaktan çok, ayetin manasına paralel şiirleri az da olsa kullandığı da olur.³⁸

4- Tefsirin muhtasar olması: Tefsir çok kısa değil, çok uzun da değildir. Ama yazar, bazen belli bir altyapıya sahip

olanların ancak anlayabilecekleri ihtisarlar da yapar. Bu da onun, Kur'ân bilgisi bakımından her müslümanın belli bir seviyede olduğunu varsaymasından kaynaklansa gerekir.

5- Ayetler arasındaki tenâsübe dikkat çekmesi: Yazar, sık sık ayetler arasındaki tenâsübe dikkat çeker.

6- Çağdaş toplumsal problemlere Kur'ânî çözümler önermesi: Tefsircimiz, eserinde günümüz insanının yaşayışı ile ayetler arasında irtibatlar kurarak problemlere ayetlerden çözümler önerir.

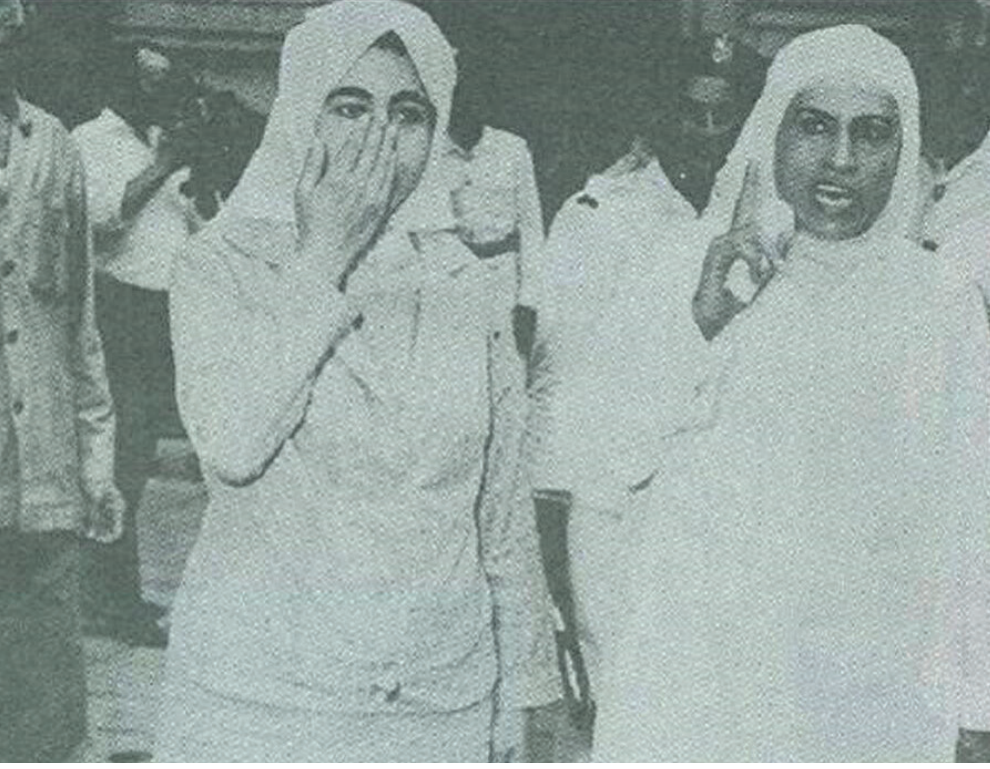
Yine **Gazzâlî**, tefsirinde çağdaş yorumlar yapar ve ayetlerden çağdaş çıkarımlarda bulunur. Sözelimi, yolcu (ibn sebîl) kavramının tanımına, bugün dünya gündeminde önemli bir yer işgal eden siyasî mültecileri de katarak şunları söyler: *"Ayette geçen 'yolcu' (ibn sebîl) kelimesinden kasıt, zor durumda kalmış yolculardır. Memleketine dönmelerini sağlayacak yol harçlığı olmayan yolcular demektir. Müslümanlara konuk olmuş misafirler de bunun içerisine girer. Biz bu kavramın içeriğini biraz daha genişleterek şöyle diyoruz: Günümüzde, İslamın izzetini yeniden kazanmak için Allah yolunda cihad uğrunda, maruz kaldığı baskılar sonucu iltica etmek zorunda kalan siyasî mülteciler de bu "yolcular" kavramının içerisine girer. Bu grup ta mücahidlerden sayılır. Müslümanlar, kendilerine sığınan bu gruba sahip çıkmalıdır. Zira bunda İslam'ın izzet ve şerefi gizlidir."*³⁹

7- Olayları canlı bir anlatımla sunması: Tıpkı Kur'ân ayetlerinin gölgesinde gezintiyeye çıkarak *Fî Zılâli'l-Kur'ân* tefsirini yazan Seyyid Kutub gibi, **Zeynep el-Gazzâlî** de tefsirini ayetlerle birlikte yaşayarak yapar. O, adeta ayetlerle ve ayetlerde anlatılan kahramanlarla konuşur ve canlı bir biçimde olayları anlatır. Nitekim O, zindan yıllarında tefsirini hazırlarken Allah'ın ayetleriyle birlikte yaşadığını ve yudum yudum onların manevî pınarlarından içtiğini söyler.⁴⁰

8- Fikhî hükümlere yer vermesi: Yazarımız, fikhî hükümlere genel olarak yer verir, ama fikhî tartışmaların ayrıntısına girmez. Ahkam ayetlerini daha çok hikmetleri açısından ele alır. Ayetlerden genel hükümler çıkarmayı da ihmal etmez. Tartışmalı konularda farklı görüşleri aktarır. Sonra bu görüşlerin tümünü kapsasın ve Allah'ın muradı sınırlandırılmasın diye tercih yapmaktan kaçınır.

Kimi zaman çağdaş meselelerle ilgili katı ve aşırı sayılabilecek fetvaları seslendirir. Örneğin sağlığa zararlı olduğu kesin olarak belirlendiği için sigaranın haram olduğunu kesin olarak şöyle ifade eder: *"Ve işte yeni ortaya çıkan bir takım murdar şeyler vardır. Sigara ve uyuşturucu nevinden her türlü zararlı alışkanlıklar. Tüm bunlar, bu ayet-i kerime ile şeksiz şüphesiz haramdır, haram. 'Murdar şeyleri onlara haram kılar'"*⁴¹ Bu çirkin şeylerin zararlarını tüm boyutlarıyla bilen çağdaş bilginler, sigara ve uyuşturucu nevinden her türlü

Zeyneb el-Gazâli, Suudi Arabistan, Pakistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Cezayir, Türkiye, Sudan, Hindistan, Almanya, Fransa, İngiltere, Amerika, Kanada, Avusturya, İspanya başta olmak üzere pek çok ülkede tebliğ ve irşat faaliyetlerine katıldı.

alışkanlığın haram olduğunu ispat etmişlerdir. Çünkü bunlar, vücut sağlığına zarar veren pis şeylerdir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Zarar vermek de yoktur, zarara uğratılmak ta."⁴²

Gazzâlî, sihirin etkisini kabul etmeyerek onun gerçekte bir çeşit göz boyaması olduğunu söyler.⁴³

9- Ayetleri genelleyerek ayetlerin hükümlerini günümüze taşıması: Yazar, bazı kişi ve olaylarla ilgili olarak inen ayetlerden genel çıkarımlarda bulunarak ayetlerdeki anlamları genişletir. Sadece ayetin indiği dönemde geldiği ve anlaşıldığı manalarla yetinmez. Bu yaklaşımı ile o, Kur'ân'ı sağlıklı bir şekilde anlama ve ondan yararlanma için gerekli olan Kur'ân'ın indiği döneme gitme ve o dönemi günümüze taşıma eylemini lay-

kıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Sözelimi, Hz. Peygambere hitap eden ayetlerin bütün müminleri bağladığını söyler.

"And olsun ki, eğer sana gelen ilimden sonra onların heveslerine uyarsan, şüphesiz o zaman sen de zulmedenlerden olursun"⁴⁴ ayetini açıklarken şunları söyler: *"Hitab, sonsuz şefkat ve merhamet sahibinin yüce katından gelmektedir. Hitap edilen ise Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun şahsında ümmetidir. Yoksa Hz. Muhammed'in zulmedenlerden olması düşünülemez. Aynı şekilde onun, Allah'tan kendisine gelen haktan ayrılması da söz konusu olamaz. Sonuçta söz dönüp dolaşıp kendisinden sonra gelecek olan müminlere getirilmektedir. İşte bu yüzden Hz. Peygambere hitapla başlayan ayetin son bölümünde müminlere seslenilmiştir."⁴⁵*

"Onların çoğu, ortak koşmadan Allah'a inanmazlar"⁴⁶ ayetinin tefsirinde ise şunları söyler: *"Bu insanların çoğunun imanlarının gerçek yüzü hakkında ilahî bir tespittir. Ayet belli bir toplum hakkında inmiş olsa bile geneldir. Çünkü sebebin özel olması, hükmün genel olmasına engel değildir."⁴⁷*

Yine yazar tefsirinde kapsamlı tanımlar yapar. Kur'ânî bir kavram olan 'tâğût' kelimesi hakkında şunları söyler: "Tâğût, bir Kur'ân kavramı olup kulluk ve ibadette Allah'a ortak koşulan tüm her şeydir. Bu ister devlet başkanı olsun, ister kral olsun, ister bir hüküm olsun, ister bir insan olsun, ister yıkıcı bir fikir olsun, ister bozguncu bir akım olsun fark etmez. İnsanları Allah'tan uzaklaştırıp bir çıkar ve menfaat karşılığında egemenliği altına alan tüm her şey tâğüttür. İnsanların 'la ilahe illallah' kelimesini sözde söylemekle yetinip eylem planında gereklerini yerine getirmeyerek güdümlerine girdikleri her şey tâğût kavramı içerisindedir."⁴⁸

10- Ayetlerden çıkardığı hikmetleri sıralaması: Yazar, tefsirinde ayetlerden çıkardığı hikmet ve incelikleri maddeler halinde sunar. Ayetlerdeki kelime kalıplarından çok ince ve anlamlı mesajlar çıkarır.

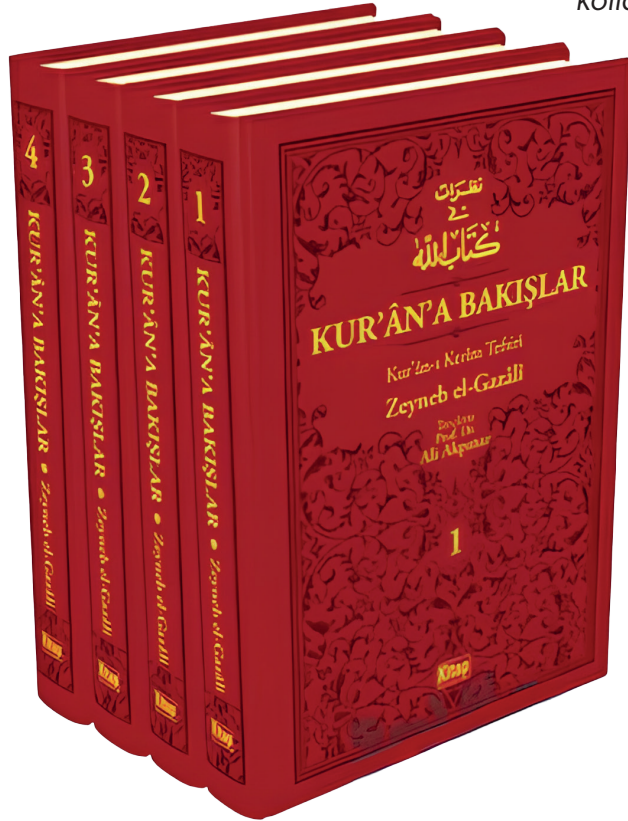
Hz. Peygamberin birden fazla hanımla evlenmesinin hikmetlerini de şöyle açıklar: "Biz çok iyi biliyoruz ki, Hz. Peygamberin birden fazla hanımla evlenmesinin siyasî, fikhî ve insanî pek çok nedenleri vardır. Onun ilk eşi Hz. Hatice ile evliliğini bir tarafa bırakırsak, O (s.a.v.), Hz. Aişe ve Hz. Hafsa ile babaları Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'le akraba olup onları şerefliendirmek için evlenmiştir. Hz. Zeynep ile 'evlatlığın boşadığı hanımla evliliğin caiz olduğu' konusundaki ilahî hükmü uygulamak için, Ümmü Seleme ile, şehid hanımlarını kollama arzusuyla,

Hz. Sevde ile yaşlılara sahip çıkmak için evlenmiştir. Hz. Safiyye ve Hz. Cüveyriyye ile kavimlerinin müslüman olması için siyaseten evlenmiştir. Ümmü Habibe'yi ise kocasının irtidat edip onu terketmesi üzerine himayesine almıştır... O, yalnızca Hz. Hatice ile bir aile yuvası kurmak için evlenmiş ve o vefat

edinceye kadar da onunla birlikte tek evli olarak kalmıştır... Unutulmasın ki Allah Rasülünün evlilikleri pek çok hikmetin gereği olarak Yüce Allah'ın izin ve emri ile gerçekleşmiştir. Biz iyi düşündüğümüzde Hz. Peygamberin evinin ümmetin hanımları için bir üniversite konumunda olduğunu rahatlıkla görebiliriz..."⁴⁹

11- Hurafe ve bidatlere dikkat çekmesi: Gazzâlî tefsirinde, toplumumuzun içerisine düştüğü sosyal problemlere, itikadî ve amelî sapmalara sık sık dikkat çeker. Gerekiyorsa bu konuda ayrıntıya girerek ve bir takım çevrelerin tepkisinden çekinmeden etraflıca ve net bilgiler verir. Hurafe ve bidatlarla ilgili günümüz müslümanlarının hayatından çarpıcı örnekler sunar.

Toplumsal çözülmenin önüne geçebilmek için en temel sosyolojik kuralı belirleyen "Bir toplum kendini bozmadıkça Allah onların durumunu değiştirmez"⁵⁰ ayetini açıklarken şunları söyler: "Yüce Rabbimiz, ilminin tüm her şeyi kuşattığını bildiriyor. Göklerde ve yerde hiçbir şey O'na gizli kalmaz. O, gözlerin kem bakışını da bilir, gönüllerin saklayıp gizlediklerini de. O'nun için büyük bir şeyi bilmek ile, küçük bir şeyi bilmek arasında bir fark yoktur. O'na göre, hayır yahut şerri içinde gizleyeni bilmekle, hayır yahut şerri aleni olarak yapıp başkalarına söyleyeni bilmek aynıdır. Karanlıklarda dürülüp saklanan şeyler de O'na gizli kalmaz, gündüzün ortasında açıkça işlenenler

de. Her ikisini bilmek de Allah'a çok kolaydır."

"Şanı Yüce Allah'ın, gece ve gündüz izleyici melekleri vardır. Onlar kulları çepeçevre kuşatıp sevaplarını ve kötülüklerini yazan meleklerdir. Aynı şekilde onlar, kulu günlük olaylardan koruyan koruyucu meleklerdir. Kulun etrafında onu gözleyen melekler, her an ve her yerde olanları görüp gözetmektedirler. Eğer kul Allah'a itaat ederse, ona yardım ederler; eğer Allah'a karşı gelirse, tevbe edinceye kadar beklerler. Tevbe etmeyecek olursa, o zaman işlediği kötülük kadar ona günah yazarlar. İyilikleri ise, kulun samimiyetine göre on kattan yedi yüz katına kadar sevap olarak yazarlar."

"İşte İslam toplumu, Allah'a karşı samimi bir şekilde Kitap ve sünnet doğrultusunda amel edecek olursa ne alâ. Yok Allah ile bozuşur, O'nun kitabı ve peygamberinin sünneti dışındaki şeylerle hükmeder ve inkârcılara uyararak onları kendisine danışman, rehber ve yardımcı edinirse, işte o zaman Yüce Allah onları zelil ve perişan eder. Kimi zaman doğunun uşağı, kimi zaman da batının uşağı kılar. Artık o toplum, iplerin ucunu başkalarına kaptırmış demektir. Ama tevbe edip tekrar Allah'a döner, O'nun dinini hayata hâkim kılar, kendilerine güvenerek Allah'ın kitabı ve peygamberinin sünnetine sarılırlarsa izzet ve devlete yenden kavuşurlar. Yitirdikleri şereflerini yeniden elde ederler. Çünkü Yüce Allah, bir toplum gidişatını değiştirmedikçe onların kötü gidişini değiştirecek değildir." ⁵¹

12- Kıssaları sunuşu ve İsrailî rivayetlere yer vermemesi: Gazzâlî, Kur'an'da anlatılan geçmiş toplumların kıssalarıyla ilgili bilgiler verirken ayrıntıya girmez ve bu konuda İsrailî rivayetlere hiç yer vermez. Kıssaları anlatırken ayetlerdeki açıklamalarla yetinir, ama kıssa kahramanlarının hayat hikayelerinden alınması gereken dersler üzerinde önemle durur. Kur'an kıssalarını eğitsel açıdan günümüze taşıyarak anlatır.

13- Siyasî konulara sıkça temas etmesi: Tefsircimiz, ayetleri açıklarken sık sık siyasî konulara değinir. Toplumun içerisine düştüğü siyasal yanlışlık ve eksikliklere dikkat çeker. İslam toplumunun olması gereken siyasal yapısı ile bugün içerisinde bulunduğu durumunu sitemli ve acıklı bir biçimde dile getirerek mukayeseler yapar. Bu konuda da o, birtakım çevrelerin tepkisine aldırılmadan bildiği doğruları net bir biçimde açıklamaktan çekinmez, ama o bu konudaki hatırlatmalarında saldırgan ve yıkıcı değil, mutedil ve yapıcıdır. Yazarın İslamî mücadele içerisinde çektiği sıkıntıların, yer yer bu kabil ayetlerin tefsirine yansıdığı da görülür.

14- Kadınlarla ilgili ayetleri ele alışı: Zeynep el-Gazzâlî, bir hanım olarak, ayetlerden kadınlarla ilgili hükümler çıkarır. İslam'ın kadın haklarına değinir. Kadınlarla ilgili spekülasyon oluşturacak yersiz tartışmalara girmez. Kadınlardan bahseden ayet ve hadisler karşısında teslimiyetçi bir tavır ta-

kınarak herhangi bir komplekse düşmeden, savunmacı bir mantıkla ayetlere yaklaşmaz ve zorlama yorumlara girmez. Kadının toplumdaki yerini ortaya koyarken, konu ile ilgili hadisleri olduğu gibi nakleder, bu konuda septik bir yaklaşımın içine girmeyip geleneksel bir çizgi takip eder. Onun, tefsirden derlediğimiz bu konudaki görüşleri şöyledir:

a. **Erkeklerin kadınlar üzerine kavvâm oluşları:** “Allah’ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin, mallarından sarf etmelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerine yetkindirler”⁵² ayetini **Gazzâlî** şöyle açıklar: “Bu ayet-i kerimede, erkeklerin kadınlar üzerinde yetkin olduğuna ve aile içerisinde reisliğin onların hakkı olduğuna dair ilahî bir hüküm vardır. Bu, kadının ev işlerini çekip çevirmesine aykırı değildir. Elbette kadın, aile yuvasının selamet ve huzuru için kocasının aile içi işlerinde söz sahibidir.”

“Ayetteki **“kavvâm”** (yetkinlik) kelimesi, sorumluluğu üstlenmek demektir. Şöyle ki, erkek hanımının ve çocuklarının geçiminden sorumludur. Aynı şekilde o, tüm ev işlerinde eşinin yardımcısı olmakla yükümlüdür. Kur’ân ve sünneti kendisine rehber edinen kimse işte bunları yerine getirmek borcundadır. Aile, toplumun ilk okuludur. Ailede kadın, ev işlerinden sorumludur. O, eşinin ve çocuklarının huzuru konusunda, Allah önünde mesuldür. Tüm bunlar, ancak kadının tam bir teslimiyetle ve severek erkeğin yetkinliğinin adalet ve huzurun kendisi olduğuna inanmasıyla gerçekleşir. Çünkü yetkinlik, erkeğe, hanımın şeref ve haysiyetini koruma konusunda her türlü hizmette güzel ve inşafı davranma

görevini yüklemiştir. Zira erkeğin idaresine girmekle kadın, onun yanında bir emanet konumundadır.”

“İşte yetkinliği bu şekilde doğru anlamak, kadına kocasına bağlanıp güvenmesini sağlar. Böylece aile hayatı huzur ve güvene kavuşur. Artık kadın kendisini ev işlerine ve çocuklarını yetiştirmeye verir. İşte böylece İslam, karı-koca arasında uyumlu çiçeklerden oluşan bir ağacın yeşermesini hedeflemektedir. Hoş kokulu gölgesinde mutlu bir biçimde dinlenen, meyveleri bol bir bahçede görkemli bir ağacın yetişmesini istemektedir. İşte bu, aile yuvasında erkeğin konumudur. Yuvasının kuruluşunu gerçekleştirme, evde huzuru sağlama ve toplumun ilerlemesine katkıda bulunabilmesi içindir bu konum. Bu ise, salt adalet olan Allah’ın kitabının en güzel bir biçimde anlaşılmasıyla elde edilir.”⁵³

“Erkeklerin meşru bir şekilde kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi kadınların da onlar üzerinde hakları vardır. Yalnız erkeklerin onlardan bir üstün derecesi vardır”⁵⁴ ayetini açıklarken şunları söyler: “Mutlu bir evliliğin yasası ise şudur: Şüphesiz kadınların birtakım hakları ve görevleri vardır. Erkeklerin de bir takım hakları ve görevleri vardır... Hem de bu hak ve sorumluluklar bir dayatma

ve zorlama olmaksızın güzellikle yerine getirilmelidir.

Cabir’ in rivayet ettiğine göre Peygamberimiz (s.a.v.) Veda Haccında okuduğu bir hutbesinde şöyle diyordu: **“Kadınlar konusunda Allah’tan korkun. Zira siz onları Allah’ın bir emaneti olarak aldınız. Onları, Allah’ın izniyle kendinize helal kıldınız. Sizin kadınlarınız üzerindeki hakkınız, onların hiç kimseyi yataklarınıza almamalarıdır. Eğer onlar böyle bir şey yaparlarsa onları, yaralamayacak şekilde dövün. Onların sizin üzerinizdeki hakkı ise, güzellikle yediriip giydirerek geçimlerini sağlamanızdır.”**⁵⁵

İbn Abbas şöyle der: “Hanımımın bana süslenmesini istediğim gibi, ben de hanımım için süslenmeyi isterim. Çünkü Yüce Allah, **“Erkeklerin meşru bir şekilde kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi kadınların da onlar üzerinde hakları vardır”** bu yurmaktadır.”⁵⁶

Yalnız erkeklerin onlardan bir üstün derecesi vardır. Bu bir derece, günah olmayan konularda onlara itaat etmektir. **Allah Azizdir. Hakim’dir.** Kendisine karşı gelenlerden intikamını almaya kadirdir. Emrettiği ve yasakladığı her şey, koyduğu her kanun ve yasa hikmet doludur.”⁵⁷

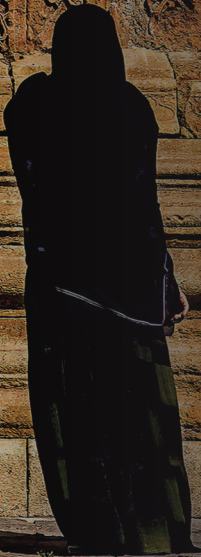
b. İslam'ın kadın haklarıyla ilgili görüşleri: "Cenab-ı Hakkın lütfu keremindedir ki, adl-i ilahî, kullarından kadın olsun erkek olsun, çalışan hiç kimsenin amelini boşa çıkarmayacaktır. **Siz birbirinizdensiniz zaten**⁵⁸ ifadesi, kadın-erkek herke-se insaf ve ikramın en son noktaya ulaştığının bir göstergesidir. Yüce Allah, kadın ve erkeği tek bir insan olarak kabul ediyor. Mahlukatı düzenleme işini o ikisine yüklüyor. İkisini de Hz. Peygamberden ilahi mesajı almakla görevlendiriyor. Emaneti yüklenme ve Risaletin gereğini yerine getirme sorumluluğuna ikisini de ortak kılıyor. Ardından, kadınıyla erkeğiyle cihad katılan, Allah yolunda hicret eden, O'nun uğruna yurtlarını terk etmeyi göze alan ve bu uğurda zalim inkârcılardan gelen pek çok eziyeti göğüsleyenlerin şanını yüceltiyor."⁵⁹

"Kadın-erkek, ikisi birlikte tek bir nefistir. O erkek nefisten, ikinci bir nefis daha meydana geldi ki, o kadındır. Bunun anlamı şudur: Kadın-erkek, biri olmadan diğerinin hayatı eksiktir. Yüce Allah, evreni canlılarla donatmak istedi ve Âdem ile Havva'dan çok sayıda erkekler ve kadınlar meydana getirdi. Böylece yeryüzünde yaratılış hareketi gerçekleşti... Ayet, hayatın erkek ile kadın sayesinde gerçekleştiğine dikkat çekiyor. İnsan soyu asil nikah bağıyla,

o ikisinden çoğalmıştır. Nikâh yoluyla evlilik, yaratılışın başlangıcından dünyanın sonuna dek hayatı sürdürecektir olan Allah'ın bir yasasıdır. O Allah'ın iradesi ve hikmetidir."⁶⁰

"Cahiliye devrinde kadın adam yerine bile konulmazdı... Derken İslam geldi ve hiçbir akıllı kişinin onaylayamayacağı bu uygulamayı kaldırıp bu çirkin gidişata dur dedi. Kadına birtakım yükümlülükler yüklediği gibi, birtakım hakları da belirledi. Onun evlenmesini, onun istek ve arzusuna bağladı. Kadının velisi, onun sahibi değil, vekiliydi sadece. İslam, mehri de kadına hak olarak verdi. Yine kadına miras hakkı tanıdı. Kadın, sahip olduğu şeylerde özgürdü artık. Kadın için bundan daha güzel ve daha iyi bir konum olabilir miydi? Gerçekten cahiliye döneminde kadın ihmal edilmiş bir haldeydi. Onun birtakım görevleri vardı, ama hiç hakkı yoktu. İslam geldi, kadını koruma altına aldı. Onun şeref ve onurunu koruyarak onu, layık olduğu yere çıkardı. Çizdiği kesin sınırlarıyla ve öğretileriyle kadını ezilmekten kurtardı."⁶¹

Kadının toplumdaki yerini, bu konuda gelen hadislere aşırı şüpheci ve ön yargılı olarak bakmaksızın ve herhangi bir te'vile ihtiyaç duymaksızın olduğu gibi verir: "Bu aşırı tutkular kimi zaman sahibi için bir fitne, kimi

Zeyneb el-Gazâlî, Mirasta kadının payı ile ilgili olarak şunları söyler: "Ayetler, sadece erkekleri mirasta pay sahibi yapıp kadınlara hiçbir şey vermeyen eski cahiliyeyi terk ederek çocuklar konusunda adaletli davranmamızı emretmektedir. Cenab-ı Hak, mirasa konu olma konusunda kadınla erkeği bir tutmuştur. Her ikisinin de mirasta payları vardır."

zaman da bir nimet olur. Ayette önce kadınlar sayılmıştır. Nitekim bu konuda Peygamberimiz, şöyle buyurur: **"Benden sonra, erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım."**^{62[111]}

"Çünkü İslâm'dan uzak bir kadın, tüm işlerinde toplum için büyük bir fitnedir. Onun evden dışarı çıkışı de fitnedir, kocasına karşı tutumu da fitnedir, çocuklarına karşı tavrı da fitnedir. Eğer toplum, aklını başına alıp kadınlarıyla ilgilenmez ve gereği gibi onları yetiştirmezse o zaman kadın bir yıkım sebebi olur. Nitekim Peygamberimiz, şöyle buyurmuştur: **"İsrailoğullarının ilk fitneye düşüşleri kadınlar yüzünden**

olmuştur."^{63[112]}

"Ama, kadın düzelirse, ne çocuklar fitne olur, ne mallar fitne olur, ne de dünyanın her hangi bir tutkusu, sahibi için bir fitne olur. Çünkü salihahanim, İslâm evinin direğidir. Çocuklarını İslâm'a göre yetiştiren odur. Onlar toplumun yıkıcı unsurları değil, ayakta tutan unsurları olduktan sonra fitne nasıl onlara gelip bulaşsın? Artık kadın, bir ıslahçı ve yardımcı olarak işine giden kocasına şöyle diyecektir: **"Allah'tan sakın. Haram yeme. Biz dünyada açlığa sabredebiliriz, ama ahirette ateşe asla katlanamayız."**

"Doğrusu bütünüyle bir toplumun düzelmesi,

kadının düzelmesine bağlıdır. Sağlıklı düşünen akıl ve izan sahipleri bu gerçeği göz önünde bulundursunlar da binayı nereden yapmaya ve nereden yıkmaya çalıştıklarını iyi bilsinler.⁶⁴

c. Kadının şahidliği: Konu ile ilgili ayeti açıklarken şunları söylemekle yetinir: “Borçlar hukundaki şahitlikte İslam, iki erkeğin şahitliğini şart koşmuştur. Daha sonra unutmama ve şaşırma ihtimallerini göz önünde bulundurarak, iki kadının tanıklığını bir erkeğin tanıklığına denk saymıştır... Genel hüküm böyledir... Her ne kadar kadınlardan unutmayan ve karıştırmayanlar olsa bile, İslam bunu tüm kadınlara şamil kılmıştır...”⁶⁵

d. Kadının miras paylaşımındaki konumu: Mirasta kadının payı ile ilgili olarak şunları söyler: “Ayetler, sadece erkekleri mirasta pay sahibi yapıp kadınlara hiçbir şey vermeyen eski cahiliyeyi terk ederek çocuklar konusunda adaletli davranmamızı emretmektedir. Cenab-ı Hak, mirasa konu olma konusunda kadınla erkeği bir tutmuştur. Her ikisinin de mirasta payları vardır.”

‘Erkeğe iki dişinin hissesi kadar.’⁶⁶ Her şeyin iç yüzünü çok iyi bilen ve her şeyden haberdar olan Yüce Allah’ın bildiği hikmet gereği bu böyledir. Elbette Allah, en iyisini bilir. Erkek, ailesinin geçimini temin,

zorlu işlerde çalışma, kazanç elde etme, ticaret yapma, sıkıntılara katlanma gibi sebeplerden dolayı erkeğin ihtiyacı daha fazla olduğundan, kadının aldığı iki katını alma hakkına sahiptir.”⁶⁷

e. Kadının avreti ve örtüsü: Gazzâlî, kadının avretinin el ve yüzü dışındaki tüm bedeni olduğu görüşünü tekrarlayarak kadının eşi dışındaki kimselelere karşı iffet ve namusunu muhafaza etmesi gereği üzerinde durur.⁶⁸ Ahzab suresindeki tesettür ayetinde geçen ‘idnâ’ kelimesinin yüzü çevreleyen, alın, boyun ve kulakları örten başörtüsü anlamına geldiğini söyler.⁶⁹

f. Kadının peygamberliği: Gazzâlî, “Senden önce kasabalar halkından şüphesiz, kendilerine vahyettiğimiz bir takım adamlar gönderdik”⁷⁰ ayetinin tefsirinde, ayette geçen ‘adamlar’ (ri-câlen) kelimesinden hareketle, gönderilen peygamberlerin arasında cin ve melek olmadığı gibi kadının da olmadığını söyler.⁷¹

g. Kadının davet-teki yeri: Gazzâlî, Sebe’ krâliçesi Belkıs’ın Hz. Süleyman peygamberin huzuruna gelip müslüman olduktan sonra, bununla yetinmeyip kavmini İslam’a davet ettiğine telmihte bulunarak İslam kadınının davetteki yerini vurgulamaya çalışır.⁷²

“Doğrusu bütünüyle bir toplumun düzelmesi, kadının düzelmesine bağlıdır. Sağlıklı düşünen akıl ve izan sahipleri bu gerçeği göz önünde bulundursunlar da binayı nereden yapmaya ve nereden yıkmaya çalıştıklarını iyi bilsinler!”

h. Çeşitli hükümlerde kadın-erkek eşitliğine dikkat çekışı: Gazzâlî, bir hanım müfessir olarak ayetlerden kadınlara ilgili hükümler çıkarmayı da ihmal etmez. Örneğin, ganimetlerin paylaşımı ile ilgili Enfâl suresi ayetini açıklarken şu cümleye yer verir: “Eğer mümin hanımlar da savaşta bulunurlarsa, elbette onlara da sehmlerine düşen verilecektir.”⁷³ O, bu değerlendirmesiyle kadının da yeri gelince savaşta aktif olarak yer alabileceğine işaret eder.

15- Kur'ân'da neshi kabul etmesi: Gazzâlî, genel olarak Kur'ân'da neshi kabul eder. Ama tartışmalı diğer konularda olduğu gibi, nesh konusunda da ayrıntıya girmekten kaçınır.⁷⁴ Bakara suresi 180. ayetinde geçen ana-baba ve akrabaya vasiyetle ilgili ayetin daha sonra gelen miras ayetleriyle nesh edildiğini söyler.⁷⁵

16- Müşkil ayetleri açıklaması: Yazar eserinde, diğer tefsirlerde olduğu gibi, bir-biriyle çelişkili gibi görünen ayetler üzerinde kısaca durarak ayetler arasındaki çelişki gibi gözükten durumları gidermeye çalışır.

17- Müteşabih ayetleri açıklarken selefi bir çizgi izlemesi: Muhkem ve müteşabih kavramları hakkında yapılan tanımlardan "**Muhkem**, yorum ve açıklaması bilinebilen ayetlerdir. **Müteşabih** ise, ancak Allah tarafından bilinebilen, O'ndan başkasının bilemediği ayetlerdir"⁷⁶ tanımını öne çıkaran **Gazzâlî**, müteşabihlerin tevlinde selefi bir yol izler.

18- Bilimsel yorumlara yer vermesi: Yazar, ayetleri yer yer bilimsel yorumlarla açıklamaya çalışır.

19- Açıklamalarına dualarla son vermesi: **Zeyneb el-Gazzâlî**, özellikle müjde ve tehdit ayetlerinin tefsirini ve surelerin kapanışını dualarla yapar. Onun izlediği bu usul, açıkladığı ayetlerle canlı bir ilişki içerisinde olduğunun, İslam toplumunun dertleriyle

dertlendiğinin ve biraz da duygusallığının açık bir delilidir.

Örnek verecek olursak **Gazzâlî**, "**Sen bizim Mevlamızın, kafirlere karşı bize yardım et**" duasıyla sona eren Bakara suresini, bu duaya paralel olarak şu cümlelerle bitirir: "*Allahım, ne olur Sen bizi yolunda cihad ile süsle! Süsle ki, dinimiz kemale ersin, nurumuz tamamlansın... İslam'la savaştan inkârcılara düşmanlığımız ve onlarla mücadelemizle... Onlara karşı Sen, bizlere yardım et! Kendi başlarına geçiriver onların plan ve tuzaklarını... Şehidlerimizi kabul eyle! Mesajımızı destekle... Bizi sâlih kullarının arasına yazıver!*"⁷⁷

Sonuç

Kur'ân'a muhatap olma, onu anlama ve gereklerini yerine getirme konusunda kadın erkek eşittir. Kulluk yarışında cinsler arasında bir fark yoktur. Hikmetin gereği olarak kadın olsun erkek olsun kişilere, farklı sınav soruları sorulabilir. Ama sonuçta, her iki cinsin asıl hedefi de Allah'ın hoşnutluğunu kazanıp cennetine girebilmek olmalıdır. Bu yarışta kadın erkek herkes yarışmalı, çalışıp gayret etmelidir.

Kur'ân'a muhatap olma bakımından kadın erkek arasında fark olmadığı gibi, Kur'ân'ı anlama ve yorumlama konusunda da arada bir fark yoktur. Önemli olan cinsiyet değil, yetkinliktir. Yüce Allah'ın tüm insanlığa rehber ve hayat düsturu olarak gönderdiği Kur'ân'ı anlama çalışmaları içerisinde kadınlar da yer almıştır. Yazılı

tefsir literatüründe kadınların isimlerine çok fazla rastlanmasa da tefsir yazarlarının yanı sıra kadınlar hep var olmuş ve olmaya da devam edecektir. Zeyneb Gazzâlî gibi bu alanda müstakil tefsir ortaya koyanlar da olmuştur.

Kur'ân'ı anlama ve yorumlama, sonuçta Kur'ân hakkında konuşma konusunda durmadan yürüyen kervana dün olduğu gibi bugün de hanımlar da katılmaya devam etmektedirler. Âişe Abdurranman bint Şâtî, Hind Şelebî, Zeynep Gazzâlî, Semra Kürün bunlardan bir kaçıdır. Hikmeti, yitiği olarak gören iman adamı da sözü söyleyeninden ziyade muhtevasına bakar, Çin'de bile bulsa hikmeti alır ve ona gönlünü açar.

Gazâlî'nin tefsiri hem ictimâî tefsir ekolü, hem de aksiyon-dava ekolü kollarının karakteristik özelliğine haizdir. Yani bir dava ve aksiyon insanı olan Zeynep el-**Gazâlî**, tefsirinde Kur'ân'ın hidayet yönünü öne çıkarır ve toplumsal problemlere Kur'ân ayetlerinden çözümler bulmaya çalışır. O, tefsirinde selefin Kur'ân anlama metodunu izlemeye çalışırken, İsrailî rivayet, bidat ve hurafelerden şiddetle kaçınır. Ne ki Gazâlî, tefsirinde sahih rivayetlere bol bol yer vermekten çekinmez. Yine o, ictimâî tefsir ekolünün eleştirildiği kadar akılcı ve bilimci de değildir. O, tefsirinde bir rivayet tefsiri olan İbn Kesir'in tefsiri ile, bir aksiyon ve dava tefsiri olan Seyyid Kutub'un tefsirini, başka bir deyişle Kur'ân'a klasik

yaklaşımın çağdaş aksiyonel yaklaşımı, rivayetle dirayeti bir araya getirmeye çalışmıştır.

Özetle söylemek gerekirse yazar, Kur'an'ın iniş esprisine uygun olarak, onu doğru anlamak ve başkalarının da aynı şekilde anlamasına yardımcı olabilmek için bu eserini hazırlamıştır. O, bu çalışmasıyla her seviyedeki insana ulaşmak ister, tabandan tavana herkese seslenir. Bunun için de o, tefsirinde kolay bir üslup kullanır, ayrın-

tiya girmez, çoğu yerde tıpkı sahabe ve tabiün dönemi insanının (selefin) Kur'an anlayışına benzer bir tefsir örneği sunar. O, tefsirinde nahvî, fikhî tartışmalara yer vermezken hep Kur'an'ın rehberlik yönünü öne çıkarmayı hedefler. Onun satırlarında, tevhidî mücadelenin çilesi, cilvesi, heyecanı, içtenlik ve biraz da duygusallığını rahatlıkla okumak mümkündür. O, Kur'an ayetlerini anlarken sahih rivayetlerden hareketle Kur'an'ın indiği döneme gitmeye ve çağın problemlerine Kur'an'dan çağdaş çözümler ararken de ayetleri yaşadığı kendi dönemine taşımaya gayret eder.

Değişik dönemlerde kaleme alınan diğer tefsirler gibi, Gazalî'nin tefsiri de yazarının yaşadığı çağın gereksinimlerinden ve içerisinde yaşadığı

toplumun problemlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Biz onu, ayetlerin derin hikmet deryasında, İslam toplumunun bugün içerisine düştüğü çıkmaz, zillet ve meskenet çukurlarından kurtulmasını sağlayacak reçeteler ararken görürüz. O, bu arayışında Müslüman toplumunun problemlerini bizzat yaşayan biri olarak oldukça dertli, duygulu ve o ölçüde de azimli, kararlı bir tavır sergilemektedir.

Tefsirin en çarpıcı yanı ise, Kur'an'ın muhataplarından olan kadınların da Kur'an'ı anlama ve yaşama gayreti içerisinde olduklarını ispat ve tescil açısından sahasında nadir ve güzel bir örnek teşkil etmiş olmasıdır. **Zeyneb el-Gazâlî**'nin eseri, tefsir sahasına yenilikler getirecek boyutta çok orijinal bir çalışma sayılmayabilir. Ama

onun tefsiri, İslam'ı bütün yönleriyle anlayıp yaşamak isteyen, kadın olmasına rağmen bu uğurda pek çok sıkıntıya göğüs geren ve Müslümanların dertleriyle dertlenen samimi bir Müslümanın Kur'an ve Tefsir bahçelerinde yaptığı gezinti sırasında kendi birikimine göre derlediği çiçek demetlerinden bir demettir. Yazar, bu çalışmasıyla kadınların da erkekler kadar Kur'an'a muhatap olduklarını ve onu anlayabileceklerini, kısaca bu alanda kadınların da olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Kaynaklar

Aişe Abdurrahman, *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, 1990.

Ali el-Cârim- Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-Vâdiha*, Mısır, ty.

Cemel, Süleyman b. Ömer el-Cemel, *el-Futûhâtu'l-İlâhiyye*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut, ty.

Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1988.

Esma Uysal, *Zeynep Gazali ve Tefsirindeki Metodu*, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

İbn Kesîr Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1982.

Hatice Toksöz, 'Zeyneb Gazzâlî', *Diyanet İslam Ansiklopedisi/DİA*, Ek I, 470-471.

Jansen J. J. G., Tercüme, H. Açar, Ankara, 1993.

Kurtubi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, Beyrût, ty.

Sâbûnî Muhammed Ali, *Ravâiu'l-Beyân*, Dimeşk, 1980.

Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Beyrut, 1971.

es-Suyûtî Celâlüddin, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1978.

Şimşek Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Konya, 1997.

Taberî İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988.

Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, İstanbul, 1973.

ez-Zehebî Muhammed Huseyn, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Kahire, 1989.

ez-Zerkeşî Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Bürhân fî-Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1972.

Zeyneb el-Gazzâlî, *Zindan Hatıraları*, Tercüme, H. Hüseyingil, Madve Yayınları, İstanbul, 1984.

Zeynep el-Gazzâlî, *Gençlerle Mektuplaşmalarım*, Tercüme, Savaş Kocabaş, İstişare Yayınları, Kayseri, 1997.

Zeynep el-Gazzâlî, *Min Havâtır Zeyneb el-Gazzâlî*, Daru'l-İ'tisam, Kahire, 1996.

Zeynep el-Gazzâlî, *Nazarât fî Kitâbillah*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1994.

Zeynep el-Gazzâlî, *Yeniden İslâmî Dirilişe ve Müslüman Aileye Doğru*, Tercüme, Mehmet Yolcu, Madve Yayınları, İstanbul, 1991.

Dipnotlar

- 1 Nisâ 4/1.
- 2 Hucurât 49/13.
- 3 Şûrâ 42/49-50.
- 4 Nahl 16/58-59.
- 5 Zuhruf 43/17.
- 6 Tekvîr 81/8-9.
- 7 Ahmed, VI, 297; Müslim, Fedail 9/29.
- 8 Meryem 19/71.
- 9 Meryem 19/72.
- 10 Aîşe A. Bint Şâti, Rasulullahın Annesi ve Hanımları, (Çeviren: İsmail Kaya), Konya, 1987, II, 115-116.
- 11 İbn Abdi Rabbih, Ikdu'l-Ferid, II, 89; Ahmed, VI, 218; Taberi, Tefsir, V, 295; Kurtubi, Tefsir, V, 398.
- 12 İbrahim 14/48.
- 13 Ahmed, VI, 101, 218; Müslim, Fedail, 1/8.
- 14 Zerkeşi, Burhan, I, 242; Suyuti, İtkan, I, 124.
- 15 İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğabe, VII, 133.
- 16 Bkz. Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 773.
- 17 Ahmed, VI, 148.
- 18 Ahmed, VI, 436; Müslim, Cuma 13/50-52.
- 19 İbn Kayyim, Zâdü'l-Meâd, I, 340.
- 20 Nisa 4/20.
- 21 Haşr 59/7.
- 22 Hud 11/88.
- 23 İbn Kesir, Tefsir, IV, 336; Buhari, Tefsir, Haşr 59/4.
- 24 Zeyneb el-Gazâlî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bu bilgiler kendisiyle yaptığımız yazışmalardan elde edilmiştir.
- 25 Hatice Toksöz, 'Zeyneb Gazzâlî', DİA, Ek I, 470-471.
- 26 Bkz. Zeynep el-Gazâlî, Nazarât fi Kitâbillah, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1994, I, 12.
- 27 A. Abdurrahman 'et-Tefsîru'l-Beyânî' adlı iki küçük kitap halindeki bu çalışmasında nüzul sırasına göre kısa Kur'ân sureleri dil ağırlıklı olarak ele alıp incelemiştir.
- 28 2006'da 13 cilt olarak Nida Dergisi tarafından yayınlanan Semra Kürün Çekmegil'in Okuyucu Tefsiri de bu meyanda zikredilebilir.
- 29 Bkz. Zeyneb el-Gazâlî, Nazârât, I, 12.
- 30 Bkz. Zeyneb el-Gazâlî, Nazârât, I, 6-8.
- 31 Zeyneb el-Gazâlî, Nazârât, I, 47.
- 32 Nisâ 4/82.
- 33 Zeyneb el-Gazâlî, Nazârât, I, 318-319
- 34 Kamer 54/17, 22, 32, 40.
- 35 Zeyneb el-Gazâlî, Nazârât, II, Kamer Suresi Tefsiri.
- 36 Furkan 25/30.
- 37 Zeyneb el-Gazâlî, Nazârât, II, Furkan Suresi 30. ayetin tefsiri.
- 38 Örnekler için bkz. Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 307.
- 39 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 101.
- 40 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 11-12.
- 41 A'raf 7/157.
- 42 İbn Mace, Ahkam 17; Muvatta' Akdiye 31; Ahmed, V, 327.
- 43 Bkz. Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 496.
- 44 Bakara 2/146.
- 45 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 84.
- 46 Yusuf 12/106.
- 47 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 677.
- 48 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 685.
- 49 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, II, Ahzab Suresinin 50-52. ayetlerinin tefsiri.
- 50 Ra'd 13/11.
- 51 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 684.
- 52 Nisâ 4/34.
- 53 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 297-298.
- 54 Bakara 2/228.
- 55 Müslim, Hacc 147.
- 56 Taberî, Tefsir, II, 453.
- 57 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 136-137.
- 58 Âlu Imrân 3/195.
- 59 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 278.
- 60 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 281.
- 61 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 290-291.
- 62 Müslim, Zikir 99.
- 63 Müslim, Zikir 99; Tirmizi, Fiten 26; İbn Mace, Fiten 19.
- 64 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 198-199.
- 65 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 182-183.
- 66 Nisâ 4/11.
- 67 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 285.
- 68 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, II, Nur Suresi 31. ayetin tefsiri.
- 69 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, II, Ahzab Suresi 59. ayetin tefsiri.
- 70 Yusuf 12/109.
- 71 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 679.
- 72 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, II, Neml Suresi 44. ayetin tefsiri.
- 73 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 526.
- 74 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 66.
- 75 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 103-104.
- 76 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 194.
- 77 Zeyneb el-Gazzâlî, Nazarât, I, 188.

MÜ'MİNLERİN ANNELERİ'NİN İLMÎ KATKILARI

Doç. Dr. Ömer SABUNCU

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü

Resûlullah'ın aile içi hayatıyla ilgili sünneti hanımları vasıtasıyla günümüze kadar gelmiştir. Müminlerin annelerinin ilim hayatındaki rolünü ve katkılarını anlayabilmek için İslâm'ın doğduğu tarihsel zamanı ve koşulları, Hicaz bölgesindeki Arap toplumunun İslâm'dan önceki hayat tarzı ve düşünüş şekillerini gereği gibi anlamak gerekmektedir. Bu ayırısama yapıldığı takdirde İslâm'ın hayatın her alanında kadınlara neler kazandırdığını anlayabiliriz.

Hz. Muhammed (sas), risalet görevi ile birlikte kendisine son ilahi kitap Kur'ân-ı Kerîm verilirken Hâtemü'l-Enbiya olarak adlandırılmıştır. O, bu ağır görevi yerine getirirken içinde bulunduğu toplumu hem zihin hem de davranış açısından değiştirip dönüştürme amacındaydı. Bu önemli görev sırasında hayatının her anında insanlara model olmuş bu durum Kur'an'da "İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır." (Ahzâb 33/21) âyetinde yer aldığı üzere "üsve-i hasene/en güzel örnek" kavramıyla karşılık bulmuştur. Hayatının her anı dikkatle takip edilen Allah'ın Resûlü ilk eşi Hz. Hatice'nin vefatı ve Medine'ye hicretinden sonra ayrı zamanlarda ve muhtelif nedenlerle toplam on bir kadınla evlenmiştir. Bu hanımlar hakkında Müminlerin anneleri manasına gelen "ümme-hâtü'l-mü'minîn" ya da Hz. Peygamber'in temiz, pak eşleri manasında "ezvâc-ı tâ-hirât" isimleri kullanılmaktadır.

Müminlerin anneleri tabiri, Ahzâb sûresinde (33/6.) geçen "Peygamber müminlere kendi canlarından daha yakındır, onun hanımları ise müminlerin anneleridir." âyetine dayanmaktadır. Muhtelif yaşlarda ve farklı mizaçlara sahip fakat her biri birbirinden değerli bu hanımlar bir çatı altında toplanmışlardır. Bu durum aile içinde yaşanan farklı hadiselerin doğmasına vesile olmuş, çok daha zengin bir sünnet hazinesinin biz Müslümanlara ulaştırılmasına zemin hazırlamıştır. Resûlullah'ın aile içi hayatıyla ilgili sünneti hanımları vasıtasıyla günümüze kadar gelmiştir. Müminlerin annelerinin ilim hayatındaki rolünü ve katkılarını anlayabilmek için İslâm'ın doğduğu tarihsel zamanı ve koşulları, Hicaz bölgesindeki Arap toplumunun İslâm'dan önceki hayat tarzı ve düşünüş şekillerini gereği gibi anlamak gerekmektedir. Bu ayırısama yapıldığı takdirde İslâm'ın hayatın her alanında kadınlara neler kazandırdığını anlayabiliriz.

Câhiliye ve İslam Devrinde Kadın'ın Yeri

Arapça bir ism-i fâil olan "جاهل" sözcüğünün ism-i mensûb şekli olan câhiliye kelimesi, "cehl" kökünden türetilmiştir. Eski sözlüklerde bu kelimeye ilmin zıddı olarak genellikle "bilgisizlik" manası verilmiştir. Râgıb el-İsfahânî (ö. 565/1169), ceHLin üç değişik anlamı olduğunu, "nefsin bilgidenden yoksun olması" şeklindeki ilk anlamının kelimenin asıl manası olduğunu belirtmiştir. İsfahânî, diğer iki manayı, "bir konuda doğru olanın tersine inanmak" ve "bir konuda yapılması gerekenin tersini yapmak" şeklinde ifade etmiştir.

Hız. Peygamber'in ashâbı, câhiliye kelimesiyle İslâm öncesini yani miladî 610 yılında vahyin inmeye başlamasından önce yaşanan devri kast etmişlerdir. Müslüman olduktan sonra bu dönemle ilgili hatıralarını, inançlarını, tutum ve davranışlarını anlatırken ya da Hız. Peygamber'e o dönemde yaptıkları işlerin İslâm'daki hükmünün ne olduğunu sorarken çoğunlukla bu kelimeyi kullanmışlardır.¹

İslâmî literatürde ise câhiliye, bilhassa Arapların İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devirden ayırt etmek için kullanılgelmiştir. Bu nedenle câhiliye döneminde yaşayan Arapların medeniyet ve insanlıktan tamamen mahrum olduklarını değil, din ve toplum hayatının aksayan âdet ve geleneklerini ifade ettiği dikkate alınmalıdır.

Örneğin câhiliye çağı, Arapların kahramanlık ve cömertlik çağıdır.

Câhiliye döneminde kadının durumu ile ilgili bilgiler genelde kadınların, özeldede ise Hız. Peygamber'in hanımlarının yetiştiği ortamın, İslâm'ın kadına attığı değerin ve bu alanda meydana gelen değişimin anlaşılmasını kolaylaştırır. Kadının câhiliye devrinde değeri, kadın hakları, evlilik, miras, giyinme, meslek sahibi kadınlar, ticaretle uğraşan kadınlar, şair kadınlar vb. konularda kaynaklarda yazılan bilgiler, câhiliye devrinde kadının durumunu büyük ölçüde ortaya koymaktadır.

Öncelikle belirtmeliyiz ki câhiliye döneminde egemen olan kabile hayatının doğası, erkeğe daha çok değer verilmesini gerektiriyordu. Zira kabileler halinde yaşayan Araplar, çöl hayatının gereği olarak zamanlarını daima savaş ve mücadele içinde geçiriyorlardı. Çölde bir kabilenin nüfuz ve egemenliği, refah ve serveti, eli silah tutabilen bireylerinin sayısı ile doğru orantılıydı. Hangi kabile daha çok savaşçı çıkarabilirse, ganimet mallarını en çok o kabile toplar, çöl halkı üzerinde en büyük hâkimiyeti o kurardı. Bu durum Arap toplumunda kadına oranla erkeğe daha çok rağbet edilmesini gerekli kılmıştı.

Câhiliye devrinde orta ve aşağı tabakalarda genel olarak kadının hiçbir önemi yoktu. Bu durum zaten doğuştan başlıyordu. Bilhassa aşağı

tabakalardaki kadının, kocasının yanındaki değeri, onun mülkiyetinde olan malların değerinden daha fazla değildi. Araplarda kadının siyasette de pek bir rolü yoktu; erkeklerle beraber diğer meselelere iştirak etmesi de hemen hemen mümkün değildi. Eşraf sınıfına mensup kadınların durumu ise nispeten farklı idi² ve birçok konuda hak sahibiydiler.

Câhiliye devrinde kadının sosyal hayat içindeki konumuna baktığımızda, insanlığın onur ve haysiyetine yakışmayan muamelelere maruz kaldığı görmekteyiz. Hanımların özel durumlarından biri olan ay hâlinde kadını yatakta yalnız bırakan, aynı kaptan yiyip içmeyen ve kadını uğursuz addedenler de vardı. Kocasını ölen kadının bir yıl yas tutması, kız çocuğu doğuran bir kadını, kocasının bu sebeple terk edebilmesi ve bazı kabilelerdeki kız çocuğunun diri diri toprağa gömülmesi ile ilgili nakledilen rivayetler, câhiliye devrinde kadın haklarının ne denli ihlal ve ihmal edildiğini göstermektedir.³

Mü'minlerin Annele-ri'nin İlmî Katkıları

Câhiliye devrindeki kadınlarla ilgili bu olumsuzluklar Nisâ, Talak sûreleri başta olmak üzere nâzil olan Kur'an âyetleriyle ortadan kaldırılmış, kadınlar lehine son derece önemli haklar kazanılmış, bu hususta değişim ve gelişmelerle kadına gereken değer verilmiştir.

Hudeybiye antlaşmasından sonra İslâm dini tüm Arap yarımadasında yayılınca İslâm'a girmek için gelen, Hz. Peygamber ile görüşme ve tanışma fırsatı bulan birçok kadın, yaşadıkları yerlere dönerek kabilelerine tebliğ faaliyetinde bulunmuşlardır. Allah Resûlü'nün bu kadınlarla bizzat ilgilendiği, hallerini vaziyetlerini sorduğu hatta oturmaları için üzerindeki ridasını çıkarak serdiği kaydedilmektedir. Kadınları evlerinin muallimleri olarak görmüş, eşleri ve yetiştirecekleri çocukları üzerinde olan etkilerini göz önünde bulundurarak, bilgilendirici ve ümitlendirici sohbetlerde bulunmuştur.

Dini emir ve yasakları uygulama noktasında Allah, insanoğlunu temsil eden kadın ve erkek cinsi arasında bir ayrıma gitmemiştir. Allah tarafından indirilen vahyin mübelliği olan Hz. Peygamber de,

bu vazife esnasında onların ibadetle alakalı olan kısımlarını Ümmehâtü'l-Mü'min'in'e yani eşlerine öğretiyor, onlar da diğer hanımlara öğretiyordu. Bu noktada "Müminlerin Anneleri" bilginin aktarılması hususunda bir köprü vazifesi görüyordu.

İnanan kadınların, ibadet için gerekli olan temizliğin yapılması ile ilgili Hz. Peygamber'e pek çok sorular yönelterek bilgi aldıkları ve öğrendiklerini kendilerinden sonrakilere aktardıkları kaynaklarda geçmektedir. Hz. Peygamber'in, kadınların mescide rahat girip çıkmaları için onlara bir kapı tahsis etmesi, bazı çocuklu kadınları düşünerek bazen namazı kısaltması, kadınların mescide gelirken güzel koku sürünmelerini yasaklaması gibi bilgiler, kadınların toplumsal ibadet alanının içinde geniş ölçüde yer bulduklarının delilidir. Hz. Âişe

ve Ümmü Seleme gibi hanım sahâbîlerin, kadınlara imamlık yaptıkları rivayet edilmiştir. Yine kadınların vakit, Cuma ve Bayram namazları için mescide gitmelerinde bir sakınca görülmemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber kadınlara hac gibi diğer ibadetlerinde de yardımcı olmuş, onların bu görevlerini yerine getirmelerinde destek olmuştur.⁴ Bütün bunlar kadının sosyal hayatta kendi çizgisi ve kabiliyeti ölçüsünde yer aldığını göstermektedir.

Hz. Peygamber devrinde kızların eğitim ve öğretiminde annelerin, büyük etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in hanımlarının, Medine devrinde kızların eğitim ve öğretimi ile ilgilendikleri; evlerine gelen genç kızlara bildiklerini öğrettikleri ve onlara İslâm hakkında bilgi verdikleri anlaşılmaktadır. Bu kız öğrenciler, öğrendikleri bilgileri başkalarına aktararak ilme hizmet etmişlerdir.⁵

Kadınların Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmesi, daha sonra gelecek nesillerin yetiştirilmesinde önemli bir yere sahip olmaları, onların sosyal hayatın önemli bir parçası olan eğitim faaliyetlerinde ön saflarda olduklarını göstermektedir.

Hz. Peygamber, kadınlara haftanın belli günlerini tahsis etmiş, onlarla özel olarak sohbetler yapmıştır. Kadınlar, Hz. Peygamber ile gayet rahat bir şekilde konuşabilir, ona akıllarına takılan soruları sorma imkânını bulabilirlerdi. Onlar bir defasında kendilerine erkeklerden ayrı özel bir gün ayırmasını istemişler ve bu isteklerini Hz. Peygamber memnuniyetle karşılamıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber, yanlış uygulamalarını gördüğü kadınları uyarıp hatalarını düzeltmiştir.

Hz. Peygamber, tebliğe kendi akrabalarından başladığı gibi eğitimde de onlardan başlamıştır. İslâm'ın Mekke döneminde Hz. Hatice'yi abdest konusunda eğitmiş ilk namazları onunla birlikte kılmıştır. Medine'ye hicret ve izdivaçları sonrasında Hz. Âişe'nin de eğitimine ayrı önem vermiştir. Hz. Âişe, sorularını Hz. Peygamber'e çekinmeden sormuş, onun sünnetlerini, emir ve yasaklarını çok iyi öğ-

renmiş, bunu diğer kadın ve erkeklerle paylaşmıştır. Öyle ki Hz. Âişe, birçok konuda erkeklerin kendisine danıştığı biriydi. Sahâbîler, şüpheye düştükleri bir konuyu Hz. Âişe'ye sorarlardı. O, insanların yanlış anladıkları âyet ve hadisleri de yorumlayarak insanların anlayışlarını düzeltmekten geri durmamıştır. Hz. Âişe'nin yanı sıra eğitim faaliyetinde bulunan Ümmü Seleme gibi birçok kadın sahâbînin de olduğunu belirtmek gerekir.⁶

Kadınların Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmesi, daha sonra gelecek nesillerin yetiştirilmesinde önemli bir yere sahip olmaları, onların sosyal hayatın önemli bir parçası olan eğitim faaliyetlerinde ön saflarda olduklarını göstermektedir.

Durumu uygun olan kadınlar Cuma ve Bayram namazları dâhil, Hz. Peygamber'le beraber erkekler gibi mescitte namaz kılmışlar, mescit ve musallada Hz. Peygamber'in konuşmalarını takip etmişler, tebliğ ettiği âyetleri bizzat onun ağzından dinlemişler, hatta bununla da kalmayıp Hz. Peygamber'in kendilerine özel vakit ayırmasını sağlayarak eğitim ve öğretim konusunda erkeklerden geri kalmamışlardır. Bunun doğal bir sonucu olarak Hz. Peygamber devri Arap toplumunda erkeklerle tartışabilen, onların yanıtlarını çekinmeden ortaya koyan ve Müslümanlara yol gösteren büyük kadın âlimler yetişmiştir. İslâm dünyasında ilmî tenkitçiliğin başlamasına öncülük

edenlerden biri olan ve alanda mihenk taşı olarak adlandırabileceğimiz Hz. Âişe'yi hatırlatmadan geçemeyiz. Hz. Peygamber'den sonra bilhassa kadınlar konusunda Hz. Âişe ve Ümmü Seleme titiz davranmışlar ve hem erkeklere hem de kadınlara İslâm'ın doğru aktarılmasında son derece önemli hizmetler yapmışlardır.

Hanım sahâbîler ilim öğrenmede erkeklerden geri kalmamış, bilhassa Âişe vâlidemiz, Hulefâ-i Râşidîn döneminde bizzat halifelerin başvurdukları önemli ilim kaynağı hâline gelmiştir. Bunun yanında ticaret ve tıp olmak üzere diğer alanlarda da öne çıkan hanım sahâbîler vardır. Dolayısıyla İslâm kadına hak ettiği değeri ve toplumsal statüyü vermiş, onu da erkek gibi toplumun bir parçası saymış, haklarını ve bu haklara paralel vazifelerinin neler olduğuna vurgu yapmıştır.

Hz. Peygamber'in hanımları, Müminlerin Anneleri; halifelerin, valilerin, ilim adamlarının ve kısaca ihtiyaç duyan herkesin başvurduğu danışmanlar olarak uzun yıllar toplumda önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Hz. Peygamber özellikle Medine İslâm toplumunda eğitime özel bir önem vermiştir. Bunun en çarpıcı örneği, Bedir esirlerinin sahâbenin çocuklarına okuma yazma öğretme karşılığında serbest bırakılması uygulamasıdır. Tabii ki Müslüman hanımların İslâm eğitim-öğretiminden uzak kalmaları düşünülemez. Hz. Pey-

gamber kadınlar için ayrı bir gün tayin etmiştir. Başta eşleri olmak üzere sahâbe hanımları ve kız çocukları da bu eğitim-öğretim faaliyetinin içinde yer almıştır. Gelin hep birlikte Müminlerin Anneleri'nin ilmî katkılarını incelemeye çalışalım.

• Hz. Aişe'nin İlmî Katkıları

Hz. Peygamber kadınların eğitilmesi konusuna özel bir önem vermiştir. Haftada bir günü tamamen onlara ayırmış ve o gün sadece onlara hitap edip sorularına cevap vermeye çalışmıştır. Hz. Peygamber'in hanımları da bu çalışmalarda görev alıyordu. Hz. Hafsa okuma ve yazmayı biliyordu. Hz. Âişe ise başta şimdi Hadis, Fıkıh ve Kur'an şeklinde adlandırdığımız ilim dalları olmak üzere birçok alanda uzmanlaşmış ve daha sonraki yıllarda, en bilgili erkekler bile, çeşitli konularda kendisine sürekli olarak müracaat etmişlerdir.⁷

Hz. Âişe, Hz. Peygamber vefat ettiği zaman çok genç olmasına rağmen Kur'an-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'in sünnetini en iyi bilen, anlayan ve muhafaza eden sahâbîlerin başında yer almaktaydı. O, hem baba evinde, hem Hz. Peygamber'in yanında zekâsı, anlayış kabiliyeti, öğrenme arzusu, kuvvetli hâfızası, aşkı ve imanı sayesinde en iyi şekilde yetişti ve başkalarına nasip olmayan bilgiler edindi. Hz. Peygamber'den aldığı feyiz sayesinde İslâm esaslarının en mümtaz öğreticisi oldu.

Hz. Âişe'nin elde ettiği bilgiler sadece dini ilimlerle sınırlı değildi. Onun bilgisi Tarih, Tıp, Edebiyat, Hitabet ve Arabistan tarihi ve Arap kabilelerinin soy

ağaçları ilmi Ensâb alanlarında⁸ da ileri seviyedeydi.⁹ O ilminin büyük kısmını babasından almıştır.¹⁰ Babası Hz. Ebû Bekir, Kureys içinde onların neseplerini ve şiiri en iyi bilendi. Aynı zamanda o, Kureys şairlerinden gelen şiirlere karşı dinlerini ve peygamberlerini savunmak için en belîğ ve en doğru sözleri kullanarak karşı koyan İslâm şairlerinin, nesepler hakkında kendisiyle istişare ettiği birisiydi. Âişe, işte böyle bir babanın yanında yetişmiştir.

Hz. Âişe'nin bazı tıbbî bilgileri öğrenmesi ise Resûlullah'a gelerek ona bu hususta tedavinin nasıl yapılacağını anlatan Arap heyetleri vasıtasıyla olmuştur.

Kur'an-ı Kerîm'i tefsir etmiş, Sünneti de bizzat en yakınında olması hasebiyle çok iyi anlamış olan Hz. Âişe, hadislerden istinbât ve kıyas suretiyle yeni hükümler çıkarmıştır. Onun ichtihad ve fetvaları, kendisinin bir fakih ve müctehid olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

Hz. Âişe aynı zamanda Hz. Peygamber'in ashâbı arasında, çok sayıda fetva vermesiyle meşhur olan yedi kişiden biridir. Kuvvetli hâfızası sayesinde Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetinin daha sonraki nesillere ulaştırılmasında emsalsiz hizmetler ifa etmiştir.

Hz. Âişe'nin en belirgin özelliklerinden biri de İslâm dininin esaslarını anlatmak hususundaki faaliyetleridir. Hz. Peygamber'den sonra onun

evi, kadın erkek, büyük küçük birçok kimsenin huzuruna gelip kendisini dinlediği, varsa sorusunu sorup cevabını aldığı bir ilim ve irfan ocağı oldu.

Hz. Âişe, Hz. Peygamber zamanından başlamak üzere kadınların eğitim ve öğretimiyle çok yakından meşgul oldu; çevresinde ders dinleyen ve hadis nakleden birçok kız ve kadın yer aldı. Böylece o hem bizzat, hem de yetiştirdiği öğrencileri ile İslâm dünyasında kadınların ilimle meşgul olmaları gerektiğini, hiçbir tereddüde meydan vermeyecek şekilde göstermiş oldu. Kaynaklarda kendisinden rivayette bulunanların 200'den fazla olduğu kaydedilmektedir.¹¹

• Hz. Hafsa'nın İlmî Katkıları

İnsanın kişiliğinin oluşumunda genetik faktörlerin yanı sıra mensubu olduğu ailenin ve yetiştiği çevrenin rolü yadsınamayacak derecede büyüktür. Hafsa'nın doğumundan ölümüne kadar hayatını incelediğimizde bu fikri doğrulayacak birçok bulguya rastlamaktayız. Toplumsal dengelerin kurulmasında asaletin o zamanın önemli kriterlerden biri olduğu düşünülür ise Hafsa'nın doğuştan bir ayrıcalığa sahip olduğu söylenebilir. Kureys'in en güçlü kabilelerinden Adiyoğulları'na mensuptur. Mensubu olduğu ailenin misyonu doğrultusunda bir hayat sürdüren Hafsa'nın, hayatının her dönemi bu misyonu devam ettirmenin örnekleri ile doludur. Arap toplumunda ilişkileri düzenleyen temel

faktörün kabilecilik olduğu düşünülürse, itibarlı bir aileye dayanan soyu ile döneminin birçok kadınına nazaran mevki bakımından önemli bir yere sahiptir. Hafsa'nın İslâm'ı kabulü, ilk evliliği, Medine'ye hicreti ve Hz. Peygamber ile evliliği üstlendiği rolü yansıması açısından önem taşımaktadır.

O, hem Ömer gibi bir babanın kızı olarak, hem de son Peygamber'in hanımı olarak bir ayrıcalığa sahipti. Hafsa, sahip olduğu bu ayrıcalıkları olgun kişiliği ile birleştirmiş, yaşadığı toplumda konumuna zarar verecek hareketlerden uzak durmuştur.

Hafsa, o dönemde okuma yazma bilen bilgili ve kültürlü nadir kadınlardan biriydi. Mekke'de okuma yazma bilen erkeklerin sayısının bile sınırlı olduğu düşünülür ise Hafsa'nın ne kadar sıra dışı bir kadın olduğu daha iyi anlaşılır. Ayrıca kaynaklarda onun için "kadınların akıllılarından" ifadesi bu bilgileri doğrular niteliktedir.¹² Bunların yanı sıra hafız sahâbeler arasında da ismi geçen Hafsa, kendisi için bir "mushaf" yazdırmıştır.

Hz. Peygamber'in hanımlarının, Medine devrinde kızların eğitim ve öğretimi ile ilgilendikleri, evlerine gelen genç kızlara bildiklerini öğrettikleri anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber okuma yazma bilen Hafsa'yı, yazı öğretmesi için görevlendirmiştir.¹³ Böylece Hafsa, bildiklerini insanlara aktarma konusunda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye çalışmış, Hz.

Peygamber'in Medine'de başlattığı eğitim faaliyetlerine katkıda bulunmuştur. Hafsa, Hz. Peygamber'den altmış kadar hadis de rivayet etmiştir.¹⁴

Hafsa, Hz. Peygamber'in başlattığı eğitim faaliyetlerinde, bizzat onun tarafından görevlendirilmiştir. İlim öğretmek hususunda her fırsatı değerlendirmiş, ilminden başkalarının yararlanması için uğraşmıştır. Kardeşi Abdullah'ın yetişmesinde önemli payı vardır.

• Ümmü Seleme'nin İlmî Katkıları

Ümmü Seleme'nin ilminden bahsetmeye çalışırken, günümüz ilim/tahsil anlayışıyla kıyaslamadan o dönemin şartlarında kadınların sahip olduğu eğitim-öğretim koşullarına göre konuya değineceğiz.

O dönemi anlatan eserlerin kaydettiklerine göre İslâm'ın ilk ortaya çıktığı günlerde, Kureys erkeklerinden okuma-yazma bilenlerin sayısı 17 kişi olup bunlardan biri de Ümmü Seleme'nin ilk eşi Ebû Seleme Abdullah b. Abdülesed'dir.¹⁵ Çok az sayıda erkeğin okuma-yazma bildiği bir toplumda Ümmü Seleme'nin muhtemelen okumayı kocasından öğrendiğini ve bu hususta bir ayrıcalığa sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bulduğu çağının şartlarında kültürlü bir hanım olan Ümmü Seleme, şiir kaleme alan,¹⁶ ilimde derinleşmiş fakih kabul edilen ve fetva veren kadınlardandır.

Ümmü Seleme'den başta

Hafsa, o dönemde okuma yazma bilen bilgili ve kültürlü nadir kadınlardan biriydi. Mekke'de okuma yazma bilen erkeklerin sayısının bile sınırlı olduğu düşünülür ise Hafsa'nın ne kadar sıra dışı bir kadın olduğu daha iyi anlaşılır. Ayrıca kaynaklarda onun için "kadınların akıllılarından" ifadesi bu bilgileri doğrular niteliktedir.

çocukları ve mevlaları olmak üzere Ebû Hureyre ve pek çok kişi hadis rivayet etmiştir. Kendisinden 157 kişi hadis rivayet etmiş olup bunlardan 126'sı erkek, 31'i kadın ravidir. Kaynaklarda Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği hadis sayısı 378 olarak geçer.¹⁷

• Hz. Safiyye'nin İlmî Katkıları

Hız. Safiyye bilgili ve ilmi seviyesi yüksek bir kişiydi. Birçok kişi ona güvenir ve ilmî meseleleri danışmaktaydı. Suheyra bint Ceyfer isimli hanım sahâbî, Hac farızasını eda edip de Medine'ye dönerken Hz. Safiyye'nin yanına gittiği, bu sırada bazı Kûfeli kadınların gelip kendisine ilmî meseleleri sorduğunu, Hz. Safiyye'nin de bunlara yerinde cevaplar verdiğini, içki ile ilgili bir soruya da Resûlullah'ın içkiyi yasakladığını söylediğini bizlere nakletmiştir.¹⁸

Hız. Safiyye fikhî hüküm veren kişiler arasında geçmektedir.¹⁹ Yeğeni ve evlâtlıkları Kinâne ile Yezid b. Mut'âb, İmam Zeynü'l-Abidin Ali b. Hüseyin, Müslim b. Safvan ve tabiin hafızlarından bazı kişiler Hz. Safiyye'den hadis rivayet etmiş, bu nakiller fikhî konularda kaynak olarak kullanılmıştır.²⁰

• Ümmü Habibe'nin İlmî Katkıları

Ümmü Habibe İslâm'a ilk girenlerdendi, çok samimi bir mü'mindi. Hz. Peygamber'le evlendiğinde Ümmü Habibe genç değildi ve Hz. Peygamber'in evinde eşleri arasında büyük bir rolü olmadı. Bununla birlikte, Ümmü Habibe parlak fikirli ve akıllı bir kadındı. Son derece bilgili ve kültürlüydü. Müminlerin anneleri arasında ilmiyle tanınmıştır. Böylece İslâm öğretiminde ve İslâmî bilgilerin sonraki nesillere ak-

tarılmasında önemli hizmetleri olmuştur. Onun Hz. Peygamber'le geçen kısa süreli evliliğinde 65 kadar hadis rivayet etmesi bunun en güzel göstergesidir. Hz. Peygamber'in yanında Ümmü Habibe'den daha uzun süre kalmış eşleri vardır, ancak Ümmü Habibe bu konuda bazılarının önüne geçmiş ve hadis rivayet eden "ümmühâtü'l-mü'minin" arasında, Âişe ve Ümmü Seleme'den sonra üçüncü sırada yer almıştır.²¹

• Hz. Meymune'nin İlmî Katkıları

Hız. Meymûne, ilmî kişiliğiyle ve takva yönüyle temayüz etmiştir. Medine'ye geldikten sonra Hz. Peygamber'in hadislerini dinleyip ezberledi ve Müslümanlara aktarmaktaydı. Ezvâc-ı tâhîrat içinde Hz. Âişe (2210) ve Ümmü Seleme'den (378) sonra en fazla hadis rivayet eden 46 hadisle Hz. Meymûne'dir. Bu hadislerden beşi Müslim'de biri de Buhârî'de geçmektedir.

Hız. Peygamberden duyduğunu ve gördüğünü nakil eden hanımlardan birisiydi. Onun evi Müslümanlar için bir bilgi kaynağı idi. Hz. Peygamber'in eşlerinden hadis öğrenmek için Medi-

ne'ye gelen âlimlere de bildiği hadisleri aktarıyordu.²²

Kadınların Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmesi, daha sonra gelecek nesillerin yetiştirilmesinde önemli bir yere sahip olmaları, onların sosyal hayatın önemli bir parçası olan eğitim faaliyetlerinde ön saflarda olduklarını göstermektedir.

Sonuç Yerine:

Bütün bu mülâhazalara binaen Kur'an'da Allah'ın erkek ve de kadın ayırt etmeden iman ve amel noktasında eşit olarak gördüğünü, ilim öğrenme ve öğretme konusunda da her iki cinsin de eşit sorumluluğa sahip olduğunu söylemeliyiz. Bunu kendine gaye edinen Allah Resûlü'nün (sas) kıymetli eşleri " Müminlerin Anneleri" de bu vazifeden kendilerine pay çıkarmışlardır. Hem Hz. Peygamber hayattayken hem de onun vefatında sonra peygamber eşi olma sorumluluğu içinde davranırken eşlerinden

devraldıkları ilim meşalesiyle çağlara ışık tutmaya devam etmişlerdir. Bu durum rivayet ettikleri hadisler, Kur'an âyetlerinin tefsiri ya nüzûl sebeplerinin neler olduğu, kadınların özel durumlarına ilişkin haller, evlenme ve de boşanma gibi aile hukukunu ilgilendiren hususlar başta olmak üzere muhtelif konularda gerek yüz yüze gerekse de mektuplarla sorulan sorularda başvuru mercileri olmuşlardır. Resûlullah'ın evini bir okula benzetirsek asıl ve devamlı öğrencileri "ezvâc-ı tâhîrât" olmuş, aldıkları bilgileri diğer insanlara aktararak ilmî gelişime önemli katkılar sunmuşlardır.

Kaynakça

Abbott, Nabia (1897-1981), *Hizmetli Muhammed'in Sevgili Eşi Aysel*, çev. Tuba Asrak Hasdemir, Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1999.

Afzalurrahman, *Encyclopaedia of Seerah, Sîret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı vd., İnkılâb Yayınları, İstanbul 1996.

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, I-VI.

Ahmed Halil Cum'a, *Nisa'u Ehle'l-Beyt, Fi dav'il Kur'an ve'l-Hadis*, el-Yemamiyye littibeati ve'n-neşri vettevzi'i, Dimaşk (Beyrut) h.1417.

Aşık, Nevzat, *Sahabe ve Hadis Rivayeti*, Akyol Neşriyat, İzmir 1981.

Ateş, Fatma. "Hafsa bt. Ömer", *Müminlerin Anneleri*, s. 229-233.

Bırışık, Abdullah, "Kur'an", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 385.

Fayda, Mustafa, "Câhiliye", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 17-19.

Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araçlar ve Dinleri*, sad.: M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed (852/1449),

el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, I-IV, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992. İbn Sa'd, Muhammed (ö. 230/844), *et-Takâtü'l-Kübrâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye*, 2. Baskı, Beyrut 1418/1997.

Nedvi, Süleymân, (1884-1953) *Sîretü's-seyyide Âişe ümmi'l-mü'minin*, 2. Baskı, Dimaşk: Dâru'l-kalem, 1431/2010.

Peköz, Emine. "Ümmü Habibe", *Müminlerin Anneleri*, s. 549-553.

Sabuncu, Ömer. "Câhiliye Devrinde ve İslâm'da Kadın", *Müminlerin Anneleri*. ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu. 137-247. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2017.

Sabuncu, Ömer. "Âişe bt. Ebû Bekir", *Müminlerin Anneleri*, s. 229-233.

Sabuncu, Ömer. "Safiyye bt. Huyey", *Müminlerin Anneleri*, s. 481-485.

Uraler, Aynur, "Safiyye", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV.

Yıldırım, Suzan. "Ümmü Seleme", *Müminlerin Anneleri*, s. 362-365.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut-Muhammed Naim Arksusi, I-XXIII, 9. Basım, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1992.

Dipnotlar

1 Mustafa Fayda, "Câhiliye", *DİA*, c. 7, s. 17.

2 Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araçlar ve Dinleri*, s. 117-118.

3 Ömer Sabuncu, "Câhiliye Devrinde ve İslâm'da Kadın", *Müminlerin Anneleri*, s. 37-45.

4 Savaş, "Sosyal Hayatta Kadın", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, c. 3, s. 109-112.

5 Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, s. 692-693.

6 Savaş, "Sosyal Hayatta Kadın", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, c. 3, s. 117-119.

7 İbn Sa'd, c. 2, s. 286; Hamidullah, s. 638.

8 Hz. Âişe'nin astronomi alanında

da bilgi sahibi olduğu; bu oldukça fazla kabiliyetini etkin bir biçimde kullanmasının onu İslâm toplumunda eşsiz bir konuma yükselttiği ve neticede, tüm insanların en akıllıları ve en fazla bilenleri arasında görülmeye başlandığı ifade edilir. (Abbott, s. 193).

9 Hamidullah, s. 638.

10 Urve, Âişe'ye şöyle der: "Ey anneciğim, anlayışına hayret etmiyorum, diyorum ki Resûlullah'ın eşi ve Ebû Bekir'in kızıdır. Şiir bilgine ve insanların başlarından geçen olaylarla alakalı (tarih) bilgine de hayret etmiyorum, diyorum ki Ebû Bekir'in kızıdır." (Nedvi, s. 303).

11 Mustafa Fayda, "Âişe", *DİA*, c. 2, s. 204; Ömer Sabuncu, "Âişe bt. Ebû Bekir", *Müminlerin Anneleri*, s. 229-233.

12 İbn Hacer, c. 7, 722.

13 Bırışık, Abdullah, "Kur'an", *DİA*, Ankara 2002, c. 26, 385.

14 Fatma Ateş, "Hafsa bt. Ömer", *Müminlerin Anneleri*, s. 229-233.

15 Nevzat Aşık, *Sahabe ve Hadis Rivayeti*, s. 46.

16 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 681.

17 Zehebî, *Siyer*, c. 2, s. 210; Suzan Yıldırım, "Ümmü Seleme", *Müminlerin Anneleri*, s. 362-365.

18 Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, c. 4, 337.

19 Afzalurrahman, c. 2, s. 41.

20 Ömer Sabuncu, "Safiyye bt. Huyey", *Müminlerin Anneleri*, s. 481-485.

21 Uraler, s. 16; Emine Peköz, "Ümmü Habibe", *Müminlerin Anneleri*, s. 549-553.

22 Ahmed Halil Cum'a, s. 415;

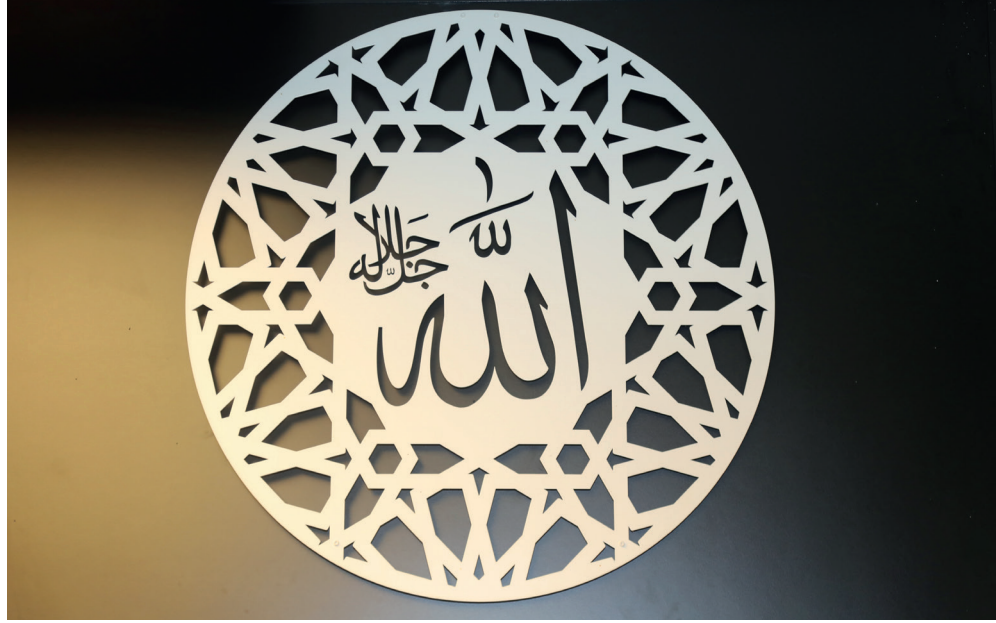
KADINLARIN HADİS İLMİNE KATKILARI

Dr. Öğ. Üyesi Sehal Deniz VARLIK

Mersin Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hadis Anabilim Dalı

Alemlere rahmet, etrafını aydınlatan bir kandil olan İslam Peygamberi Hz. Muhammed'î (as) tanımadan onun rahmet ve ışığından faydalanmak mümkün değildir. İslam'a girmenin şartı olan kelime-i şehâdetin ikinci kısmında verilen sözü tutabilmekse en üstün örnek olarak Allah Resulünü kabul edip ona uymayı gerektirir. Rahmetinin bizi sarıp sarmalaması, ışığının aydınlatması, üsve-i hasene'ye ulaşabilmemiz hep onun yolundan gitmekle, onu tanımakla, onun bıraktığı mirası günümüze taşımakla gerçekleşebilir. Elbette Müslümanlar açısından her çağ ve coğrafyada tekrarlanacak bu görevi yerine getirmeye çabalarlarken kullanılacak malzemenin en önemli kaynaklarından biri, hadis ilmidir.

Hadisler önceki nesillerin bin bir çabayla bize ulaştırdığı peygamber mirasıdır. O mirasın korunması ancak şimdiye kadar gösterilen gayret ziyadesiyle sürdürülürse sağlanabilir. Geçip giden yıllarla birlikte dilin, kültürün, algının değişmesi; bağlam bilgisinden kopuk metinler, sözlü gelenekten yazılıya geçişin doğurduğu problemler; siyasi, dünyevi, dini hatta bireysel kavgaların metinlere sızabilmesi, İslam'ın ortaya çıktığı dönemde ve sonrasında geçerli olan kadim dini ve toplumsal geleneklerin etkisi, insan unsuru kaynaklı gayri ihtiyarı hatalar, eksikler ve anlamaya çalışan insanın sınırlılık ve belirlenmişliği hadis metinlerini doğru anlamayı zorlaştıran engellerdendir. Hadis

ilmi doğuşundan günümüze süreç içerisinde karşısına çıkan tüm problemlerle uğraşmış, muhaddisler peygamber mirasına sahip çıkmak ve yaşatmak mücadelesinde olmuşlardır.

Bu davayı göğüsleyen hadis âlimleri, toplumsal her türlü sorumluluğun yerine getirilmesinde olduğu gibi; erkek-kadın, genç-yaşlı, zengin-fakir toplumun her kesiminden bireyleri içeren bir topluluktur. Yazımızda ise muhaddislerden hadis ilmine katkısına odaklandığımız kesim kadınlardır.

Sahabe dönemini hariç tutarsak kadınların hadis ilmindeki konumunu anlayabilmek çoğunlukla genel bir bakış ötesine geçip ayrıntılara inmeyi zorunlu kılar. Konuya dair yapılan çalışmalar varsa da yenilerinin yapılmasına ihtiyaç vardır.

Neden bunu ihtiyaç olarak ifade ediyorum? Zira her

zaman hedefi belirleyen Hz. Peygamber'in örnekliliği olmalıdır. Kadınların hadis ilmindeki konumu hakkında yazıp çizilen her çalışmada bu konunun sahabe döneminde en belirgin ve etkili devresini yaşadığından bahsediliyorsa, demek ki ya hedef tutturulamamış ya da gerçek açığa çıkarılamamıştır. Her iki durumda da önce sorunun boyutu ve sebepleri tespit edilmeli, sonra çözüme odaklanılmalıdır.

Konumuzu kronolojik sırada ele alırsak sahabe ile başlamalıyız. Sahabeyi seçkin kılan özelliklerden başta geleni Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmeleri ve vahiyle şekillenen bir topluluk olmalarıdır. Onlar her zaman Müslümanların göğünü aydınlatan yıldızlardır, Allah Resul'ünün ışığı da onların üzerlerine vurup yansır. Bu gün hadis kaynaklarında yer alan tüm bilgiler, onların İslam ümmetine kendi tanıdıkları Hz. Peygamber'i tanıtmaya, duydukları sözlerini

Konumuz sadece sahabe dönemi olmadığından kadın sahabeden hadis ilminde dikkate değer etkisi olan her isme ayrı yer vermemiz sınırlamamızı aşacaktır. Tekrarsız rivayet sayısının çokluğunu ölçü alırsak sırasıyla Hz. Peygamber'in baldızı Esmâ bnt. Ebî Bekir, eşi Meymûne bnt. Hâris, azadlısı Ümmü Râfi', baldızı Esmâ bnt. Umeys, hem baldız hem yengesi Ümmü Fazl ve ilk Müslümanlardan Esmâ bnt. Yezîd ve Ümmü Atıyye'nin (ra) onun üstünde rivayeti olan kadınlar olduğunu söyleyerek öne çıkan isimleri özetleyebiliriz.

aktarma, örnekliğini yaşatma çabalarının meyveleridir. Kadın sahabenin bu bilgilere katkısı ise hem nicelik hem nitelik açısından dikkate değerdir.

Doktora tezimi öncesinde Türkiye akademisinde bağımsız ve geniş çaplı bir çalışmayla incelenmeyen kadın sahabe rivayetleri konusunda yapmak nasip oldu. Aslında bu konuyu çalışma isteği daha lisans yıllarımda zihnimde netti. Konunun genişliği bir şekilde sınırlama ihtiyacını doğuruyordu ama bunun kişi bazlı olmasını kabule yanaşmadım. Çünkü genel hatlarıyla olsa bile resmin tümünü görmek istiyordum. Böylelikle konu sınırlamasını eser bazında yaptık ve Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî *Müsned*'lerinde rivayeti olan kadın sahabeyi çalıştım. Bu yazıda kadın sahabe rivayetleri üzerine söylediklerim kitap olarak basılan ilgili çalışmamın verilerine dayanmaktadır.¹

Öncelikle oransal bir değerlendirme yaparsak hem kadın sahabe râvilerin hem onlardan gelen rivayetlerin sayısının tüm sahabe râvi ve rivayet sayısına oranının %10'un altına düşmediğini, % 12 civarında seyrettiği söyleyebiliriz. Bu oran ilk bakışta düşük bulunabilirse de sonraki dönemlerde ulaşamayan bir rakam olduğu bilinmelidir. Kadın haklarının en sıcak gündem maddelerinden biri olduğu ve kadınların eğitim, iş hayatında karşısına çıkan engellerin kaldırılmaya çalışıldığı ya da en azından bunun dillendirildiği günümüzde bile durumun değişmediği görülecektir.

Nicelik açısından tablo böyleyken nitelik açısından daha da aydınlıktır. Kadın sahabenin özellikle Hz. Peygamber'in eşlerinin rivayetleri olmasa bu gün yeterince açığa çıkamayacak konular vardır. Bir eş olarak Hz. Peygamber'in incelikli, düşünceli davranışlarını; eşlerine karşı şahsiyeti rencide edecek hiçbir söz sarf etmediğini, hiçbir yolculuğa eşi yanında olmaksızın çıkmadığını, aynı zamanda yolda eşinin bir ihtiyacı için kafileyi bekletmekten kaçınmadığını, her günün belli vaktini eşlerine ayırdığını, eşleriyle diyalogda anlatmaktan çok dinlediğini, öğüt vermekten çok örnek olduğunu, soru sorduklarında destekleyici bir tutumla cevap verdiğini, bir yanlış yapıldığında kişiliği değil davranışı eleştiren bir üslubla düzelttiğini, doğru gördüğü hayat standartını eşlerinin ısrarlı talepleri olsa bile değiştirmeyip, onlara isterlerse boşanma imkânı tanıdığını eşlerinin rivayetlerinden öğrenebiliyoruz.

Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarında ortak olan cennetten kovulma anlatısında yasak ağacın meyvesinden yılanın kanıp yiyen ve eşine de yediren kadındır. Cennetten çıkarılmaya sebep olarak bu ilk günahdaki aktif rolü karşılığında sıkıntılara katlanma ve doğum anında sancılar çekerek bu günahın bedelini ödeme cezasına çarptırılmıştır.² Sonuçta Yahudi ve Hristiyanlıkta yaygın kabule göre aylık adet kanaması, sancısı da bu hak edilen cezanın bir parçasıdır. Adetli kadının kirli görülmesi,

yemek yerken masadan, yataktan eşinin yatağından çıkartılması ise bu anlayışa göre haklı bir uygulamadır. Hatta İslami literatüre de bu anlayışın geçtiğini, bir tarih kaynağında Havva'nın yasak ağaçtan meyve alırken ağacı kanatması karşılığında her ay kanının akacağı (adet göreceği) cezasına Allah tarafından çaptırıldığı anlatısını görmek mümkündür.³ Oysaki Arap toplumunda da yaygın olan bu kabulün kalkması çabasına Kur'an öncülük etmiştir. Medine'de Yahudilerle birlikte yaşayan ve onların uygulamalarından etkilenen Müslümanların hayızlı kadının durumu hakkında Hz. Peygamber'e gelip fetva sormaları sonucunda "Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: "O bir ezadır (rahatsızlıktır)." (el-Bakara, 2/222) âyetinin inmesi üzerine Allah Resulü, hayızlı eşleriyle birlikte yemelerini, aynı evde kalmalarını, tam bir cinsel birliktelik hariç, ilişkilerinin devam ettirmelerini emretmiştir.⁴ Hz. Peygamber'in âyeti tefsir edip uygun davranış şeklini emretmekle kalmadığını, örnek davranışlarıyla yanlış uygulamayı kaldırmak için özel bir gayret sergilediğini de eşlerinden gelen rivayetlerinden öğreniyoruz. O, adetli eşyle birlikte yemek yemenin, onunla aynı yatakta uymanın yanı sıra özellikle bardağın bu dönemdeki eşinin dudağının değdiği yerinden içerek, kemiği de onun ısırdığı yerden ısırarak, üzerindeki kıyafet bu özel durumdaki eşine değerken ve eşi önünde uzanıyor olsa bile yanında namaz kılarak, seccadeyi uzatmasını iste-

diğinde "Adetliyim" deyince "Elinde de adet yok ya!" cevabını vererek adetin bir kirlilik hali olmadığını uygulamayla göstermiştir.

Aktardıkları rivayetlerden eşlerinin ve yakın çevresindeki kadınların farklı konularda ilgili ve bilgili olduklarını, öğrenme isteklerinin Hz. Peygamber tarafından teşvik edildiğini, Medine toplumunda sosyal hayatın kalbi konumundaki mescide gelmelerinin, hayata seyirci değil aktif katılımcı olmalarının önünün açıldığını biliyoruz.

Dikkate alınması gereken bir diğer husus Resulullah'ın genç yaşında evlendiği ve bizzat yetiştirdiği Hz. Âişe'nin (ra) model şahsiyeti ve onun hadis

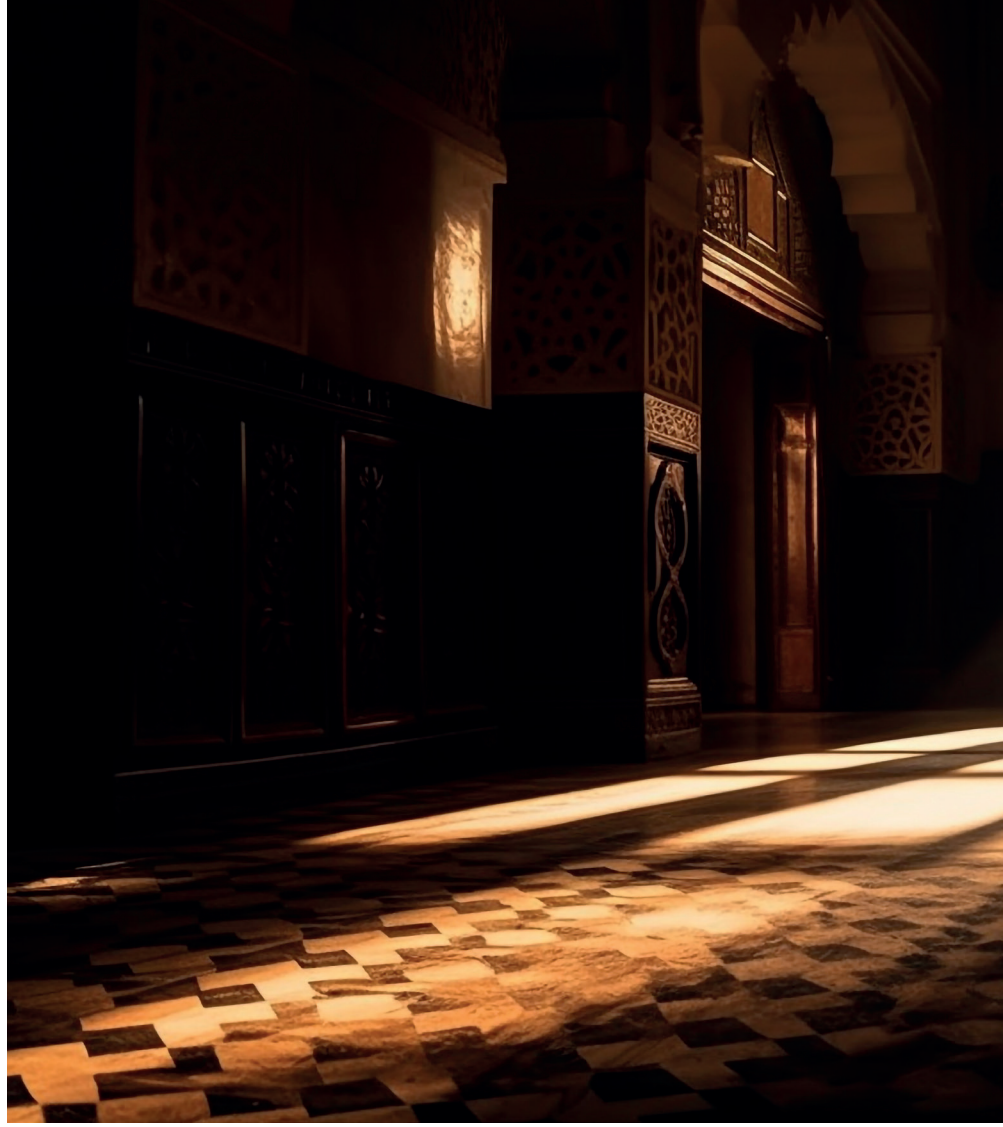
ilmine katkısıdır. O, rivayetlerinin sayısal çokluğuyla kadınlar arasında ilk sıraya yerleşir ve kadın sahabelerden gelen tüm rivayetlerin yarısına kaynaklık eder, sahabenin tamamının içindeki sıralamadaysa ikinci sıradadır. Rivayetlerinin zengin konu içeriği, râvilerinin sayısal çokluğu, yaşadığı dönemde öğrenilmek istenilen veya ihtilaflı olan konularda başvurulan ilk kişilerden oluşu, sebab-i nüzul bilgisinin zenginliği bazen de bizzat olayın faili oluşu, seferde de seherde de ilme ve âlime zaman ayırması, ilmi öğrenme ve öğretme merakı, yanlış gördüğü davranış veya bilgiyi düzeltme azmi, kuvvetli hafızası, uzun ömrü onu hadis ilminde sadece kadınlar arasında değil tüm sahabe içinde seçkin, neredeyse başka biriyle kıyaslanamayacak

öncelikte bir konuma getirmiştir.

Belki değinmeden geçmemek gereken bir peygamber eşi de Hz. Ümmü Seleme'dir (ra). Hz. Âişe'den sonra hadis ilminde en meşhur olan, Hz. Ali'ye olan sevgisi ve desteğiyle bilinen, rivayet ve râvi sayısı yüzlerde oluşuyla diğer kadın sahabenin hayli önüne geçen, döneminde ilmine başvurulmuş bir kişidir o da. Rivayetlerinin içeriği fıkıh alanında yetkinliğini, ayetlerin sebab-i nüzul bilgisine sahip hatta bazen ayetin inmesine sebep olan soruyu soran kişi olduğunu, cevâmi-u'l-kelim peygamber dualarını öğrenip aktardığını açığa çıkarır.

Konumuz sadece sahabe dönemi olmadığından kadın sahabeden hadis ilminde dikkate değer etkisi olan her isme ayrı yer vermemiz sınırlarımızı aşacaktır. Tekrarsız rivayet sayısının çokluğunu ölçü alırsak sırasıyla Hz. Peygamber'in baldızı Esmâ bnt. Ebî Bekir, eşi Meymûne bnt. Hâris, azadlısı Ümmü Râfi', baldızı Esmâ bnt. Umeyy, hem baldız hem yengesini Ümmü Fazl ve ilk Müslümanlardan Esmâ bnt. Yezîd ve Ümmü Atiyye'nin (ra) onun üstünde rivayeti olan kadınlar olduğunu söyleyerek öne çıkan isimleri özetleyebiliriz. Kadın sahabenin rivayet sayısının artışıyla vefat tarihi, Allah Resûlü'ne yakınlık, ailesi içinde hadis ilmiyle ilgilenenlerin bulunması faktörlerinin etkisi dikkate çekilmektedir. Vefatı H. 20'den önce gerçekleşen, eş veya akraba-hısım olmayan,

İslam'da öncelik gibi özelliklerle Hz. Peygamber'in yakın çevresinde bulunmayan, ailesi içinden rivayetini aktaracak râvi yetişmeyen kadın sahabenin rivayetleri, bir veya birkaçı geçmemektedir. Bir anlamda sahabeden kadınların Hz. Peygamber'den aldıkları bilgiyi aktarmalarını sınırlayan, kendi seçimleri dışındaki şartlar olmuştur diyebiliriz.

Kadın sahabe rivayetlerinin genelinden öğrendiğimiz tüm bilgileri de bu yazıya sığdıramayız. Konuyu genel hatlarıyla özetlediğimizde; Allah Resûlü'nün kadınlarla diyalogunda ziyaretleşme, ikramda bulunma, onurlandırma, hedi-

yeleşme, bineğine alma, dilek ve şikâyetlere karşılık verme örneklerinin bulunduğu bahsedebiliriz. Bu rivayetlerdeki olayların muhataplığı, sadece yakın çevresindeki kadınlara tahsis edilmiş de değildir. Hakkında rivayetinden başka bilgiye ulaşılamayan, bazıları cariye konumunda olan kadınlar da şikâyetlerini Hz. Peygamber'e ulaştırabilmiş, mağduriyetleri giderilmiş, şikâyetleri sorgulanmıştır. Yine bu kadınlardan, onun bineğinde yolculuk edenleri, ondan hediye alanları vardır.

Allah Resûlü, İslam'da öne geçen kadınları boşamak isteyen eşlerini "günah" diyerek

uyarmış, boşanma veya dul kalma durumundaki kadınların dünürlerinin kimler olduğuyla ilgilenip evlilikleri için tavsiyeler vermiştir. Mescide kadınların gelmesine izin verilmesini istemiş, önce onlar çıksın diye namazdan sonra beklemiş, kendi eşlerini mescitten perdeyle ayrılmış odalara yerleştirmiş, bayram namazına kadınların da katılmalarını –hayızlılar, elbise bulamayıp komşusundan ödünç alanlar dahil– istemiştir.

Kadınları incitmemek için onlara karşı sözlerinde yumuşaklığı, gönül almayı, hediyelerine üstünüyle karşılık vermeyi şiar edinmiştir. Hasta

olduklarında ziyaretlerine gitmiş ve hastayken ziyaretlerini kabul etmiş, yanlarından geçerken selam vermiş, biatlerini almıştır. Evlilik işleriyle ilgilenmiş, eşleriyle ilgili şikâyetlerini dinlemiş, düğünlerine katılmış, yeni doğan bebeklerine dua etmiştir. Onların sözlerine değer vermiş, verdikleri emanı kabul etmiş, bir kadının sözüyle yazmayı düşündüğü ferman dan vaz geçmiştir.

Mağdur olarak ona gelen hiçbir kadını geri çevirmemiştir. Hudeybiye Antlaşması gereğince hicret eden kadının müşrik yakınlarına teslim edilmesini kabul etmemiş, bu kararı ayetle de desteklenmiş-

tir. Eşleri ölen kadınların mirasçıları tarafından evlerinden çıkarılmalarını yasaklamıştır. Annenin şikâyeti üzerine kız çocuklarının mirastan mahrum edilmesini ve zorla evlendirilmesini yasaklayan ferman yazdırmıştır.

Toplumsal değişim için onları teşvik etmiş ve onlardan destek istemiştir. Teşvik etmesine örnek olarak kadınlardan biat alırken ölünün arkasından ağıt yakmama, saç baş yolup üst baş yırtmama sözü alması verilebilir. Ama köklü toplumsal alışkanlıkların kolay değişmediği de gelen bilgilerle teyit edilmiştir. Kimisi son bir kez komşusunun ölüsünde bu törensel davranışlara katılmak için izin istemiş, kimisi bir koşu ölü merasimine katılıp sonra biat etmiş, sonuçta ise verdiği sözü tutabilen kadınların sayısının bir elin parmaklarını geçmediği itiraf edilmiştir.

Toplumsal değişim için destek istemesine örnek ise bizzat ön ayak olduğu akraba ve yakını bazı asil kadınları, İslam'a giriş ve ahlakta önde ama toplumsal statüde azadlı köle konumuyla geride kalan erkeklerle evlendirmesi verilebilir. Bu evliliklerden başarılı olanda olmuştur boşanmayla sonuçlananda. Toplumsal anlayış gereği ilgili kadınların ve akrabalarının bu teklife başlangıçta sıcak bakmadığı, Hz. Peygamber'in teşvik ve iknasıyla evliliklerin gerçekleştiği anlatımların ayrıntılarından anlaşılmaktadır. Böylece İslam toplumunda üstünlüğün soy ve statüye dayalı olamayacağı

Kadınları incitmemek için onlara karşı sözlerinde yumuşaklığı, gönül almayı, hediyelerine üstünüyle karşılık vermeyi şiar edinmiştir. Hasta olduklarında ziyaretlerine gitmiş ve hastayken ziyaretlerini kabul etmiş, yanlarından geçerken selam vermiş, biatlerini almıştır. Evlilik işleriyle ilgilenmiş, eşleriyle ilgili şikâyetlerini dinlemiş, düşünlerine katılmış, yeni doğan bebeklerine dua etmiştir. Onların sözlerine değer vermiş, verdikleri emanı kabul etmiş, bir kadının sözüyle yazmayı düşündüğü fermanı vaz geçmiştir.

örnek uygulamayla aktarılmıştır.

Sayılan tüm bu bilgiler bize kadın sahabe rivayetiyle ulaşanların bir kısmıdır. İslam'ın doğru anlaşılmasında, Hz. Peygamber'in gereği gibi tanınmasında oynadıkları kilit rol aşikârdır.

Değerlendirmemizde sonraki nesillere geçerse, Kütüb-i Sitte eserlerinde rivayeti olan 107 kadın tâbiî râvi ve onlardan nakledilen 609 rivayet tespit edilmiş, mükerrerler çıkarıldığında 233 rivayet olduğu görülmüştür.⁵ Bir başka tespite göre Hicri birinci asırda 246, ikinci asırda 39, üçüncü asırda 10, dördüncü asırda 17 hanım muhaddis vardır.⁶ Bir nesil sonrasında bile sahabe dönemindeki kadınların hadis ilmine katkı oranı korunamamıştır. Zira sahabe kadınlardan 106'sının 1000 üzerindeki rivayeti, bizim çalışmamızda tespit edilmiştir.

Kadınların hadis ilmine

katkılarını ele alan çalışmaların ağırlıklı kısmını sahabe ve tabiîn döneminin oluşturduğu gözden kaçmaz. Bu iki dönemin ardından gözle görülür bir şekilde hadis ilminde adı geçen kadın sayısı azalır. Bu durumu hadis rivayetinin rihle dönemine girmesiyle de⁷ kadınların eser telifinin ağırlık kazandığı bu dönemde müstakil eserler oluşturmadıkları için varlık gösterememeleriyle de⁸ açıklayan vardır. Şahsi kanaatimiz bu etkenlere kadınların toplumsal yönlendirmeyle ilim hayatından uzaklaşmalarını ve çabalarının daha az görünür hale gelmesini ekleyebileceğimizdir.

Kadın muhaddisler hakkında yazılan en kapsamlı ve güncel eser Muhammed Ekrem Nedvî'nin 2007 yılında İngilizce basılan "al-Muhaddithat the women scholars in Islam" adlı kitabında⁹ yayınlamaktan bahsettiği, uzun soluklu bir hazırlıkla 2021 yılında basılabilen el-Vefâ bi esmâ'î'n-nisâ: mev-

sûatu terâcim a'lâmi'n-nisâ fi'l-hadîsi'n-Nebeviyyi's-şerîf isimli ansiklopedik eseridir. Sahabe ile başlayıp günümüze kadar gelen tarihi dönemi ele almış, 43 ciltlik 9328 kadın hadis âlimi olduğunu söylediği isme yer veren muazzam bir kaynak oluşturmuştur. Hadis ilminde kadınların en çok sahabe döneminde varlık gösterebildikleri, bunu tabiîn döneminin bir miktar azalma olsa da izlediği bilgisi bu çalışmada da doğrulanmaktadır. Zira eserin ilk on cildi sahabe, sonraki üçü tabiîn hakkındadır. Nedvî, her ne kadar süreci eserin tamamlandığı zamana kadar getirse de ulaştığı isimlerle sınırlı kalmış, mesela Türkiye'deki kadın hadisçilerden, görülebildiği kadarıyla,¹⁰ bahsetmemiştir. Ayrıca çalışmanın isim tekrarları ve meçûl şahısları içermesi, bir yerde hadis rivayet ettiği bilgisi bulunan her ismi eserine alması gibi özellikleri, toplam kişi sayısını arttırmıştır. Sahabe özelinde 1844 kişi kaydederek ki aralarında birçok

tekrar vardır ve her hangi bir rivayeti bugün elimizdeki kaynaklarda bulunmayan isimler çoğunluktadır. Eserin sahabe kısmı daha çok tabakât niteliğindedir. Yani kadın sahabe den olduğu bilgisi geçen her kişi, sadece ismi kaydedilmiş olsa bile, esere alınmıştır.¹¹ Yine de hadis rivayet ettiği bilgisi bulunan sahabe sayısının 1000 hadisi 500 olduğunu eser üzerinde yapılan dikkatli bir incelemeyle ortaya koysak dahi bu sayı, bugün kaynaklarda rivayeti bulunan sahabe kadın sayısından kat be kat fazladır. Zira Nedvî'de eserinde Kütüb-i sitte'de 130 kadın sahabenin rivayetinin bulunduğunu, Tabiûn ve hicrî ikinci asırdan diğerleri bölümünde ise hakkında bilgi toplayabildiği kişi sayısının bin iki yüz kadından müteşekkil olduğunu söylemektedir.¹² Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî'nin *Müsned*'lerinde

rivayeti bulunan kadın sahabe sayısı ise 106'dır.¹³ Anlaşılan o ki elimize rivayeti ulaşıandan daha çok sayıda rivayeti kaybolan kadın sahabe mevcuttur. Muhtemelen hadis ilmine katkısı açığa çıkarılamayan kadın sayısı diğer tabakalarda daha fazla sayıdadır. Çünkü Nebvî mirası aktarmadaki kilit rolleri dolayısıyla haklarındaki bilgiler en fazla araştırılan, kaydedilen nesil sahabedir.

İslam tarihinde hadis ilminin intikalinde önemli rol oynayan hadis imla meclislerinde kadınların küçük yaştan itibaren aile büyükleriyle birlikte bulunup icazet aldıkları, bunlardan özellikle ileri yaşa ulaşanların âli isnada ulaşabilmek isteyenlerce aranılan hoca konumuna geldikleri bilinmektedir. Özellikle bir ve iki yaşında icazet almaya başlayıp yaşlılık döneminde âli isnada

ulaşabilmek için talep gören, hatta hadislerinin rivayet icazetinin alınması için uzun yolculuklar yapılsa bile boşuna olmayacağı söylenen kadınlara rastlamak mümkündür.¹⁴ Güzel yazma kabiliyeti, çok fazla eser istinsah etme vasfı, imla meclisinde hocalık yaptığı kaydedilen birçok hanım da bulunmaktadır. İmla meclislerinde kadınların konum ve rolünün tam anlaşılabilmesi için yeni çalışmaların yapılmasına da ihtiyaç vardır.¹⁵

Hadis ilminin intikalinin şekli, meclislerde okunan eserler konusunda araştırılmayı bekleyen alanlardan biri de sema kayıtlarıdır. El yazma nüshalarının başına eklenen sema kayıtlarının deşifresi de hadis ilmine kadınların katkısını ortaya çıkarma potansiyeline sahiptir. Bu konuda yapılan örnek bir çalışmada hicri 698-731 yılları arasında

el-Câmiu'l-Muzafferî'de okunan eserlerin sema kayıtlarında; bazı eserler okunurken 10 üzerine çıkabilen erkek 1-2 kadın, bazıları ise 13'e 8, 8'e 6, teke tek oranda erkekli kadınlı hocalarla derslerin yapıldığı kaydedilmektedir.¹⁶ Bu örnek ilgili dönemde eser okutan hocalar arasında kadınların ciddi sayısal varlığını gösterir. Henüz açığa çıkarılmamış bilgiler ise incelenememiş sema kayıtlarında gün yüzüne çıkmayı beklemektedir.

Hadis ilmine kadınların katkısı ortaya çıkarma yollarından biri de onlardan ders alıp zamanla eser veren ve meşhur olan öğrencilerinin kayıtlarıdır. Bazı âlimler ders aldığı kadın hocalarına, onların biyografik bilgilerine, onlardan okudukları kitapların adlarına dair bilgileri içeren müstakil eserler kaleme almıştır. Fakat birçok muhaddisin bu tarz bir çalışması olmasa da tüm hocalarını bir arada zikrettikleri eserlerinin özellikle son kısımlarını kadınlara ayırmışlardır. Hatib el-Bağdadî (v. 463/1071), *Tarihü Bağdât*'ın da beşi bizzat ders aldığı olmak üzere 32, Semânî (v. 562/1166) *et-Tahbîr*'inde ders aldığı 70 muhaddiseyi son kısma eklemiştir. İbn Asakir (v. 571/1176), *Mucemu'n-nisvan* adlı eserini kadın hocalarına ayırmış ve seksen küsur hocasına yer vermiştir. Münzirî'nin (v. 656/1258) 7 tanesi bizzat seması olan toplam 33 kadın hocasının olduğu tespit edilmiştir. Zehebî (v. 748/1348) ise *Mucemu'l-kebir*'inde yüz yüze görüştüğü ve icazet aldığı yüz

beş kadın ismi kaydetmiştir.¹⁷ Eyyûbî ve Memlûk döneminde Dimaşk'ta Sâlihiyye medreselerini kuran, Hicri 6. asrın sonuyla 10. asra kadar, aralarında hadis ilmiyle de meşhur olan birçok âlim çıkaran Kudâme ailesinde erkek muhaddislerin yaklaşık dörtte biri oranında da kadın muhaddis yetişmiş, medrese ve bağlı kurumlarda hadis dersleri okutmuş, eser telif etmişlerdir.¹⁸ Memlûklerin büyük alimlerinden İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) ise çok sayıda kadın muhaddisten ders okuması bakımından dikkat çekmektedir. Dahası kendisinin doğrudan ya da dolaylı olarak ders aldığı yedi yüz otuz civarındaki hocanın altmışa yakını kadındır. İbn Hacer, gerek kendi ilmî hayatı gerekse çağın önemli şahsiyetleri hakkında bilgi verdiği muhtelif eserlerinde, küçük yaşlardan itibaren hadis derslerine katılan, devrin önemli âlimlerinden hadis okuyup icâzet alan ve aynı zamanda birçok erkek âlime ders veren çok sayıda kadın muhaddisten de söz etmektedir.¹⁹ Sehâvî (ö. 902/1497) *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'* adlı dokuzuncu asrın meşhur kişileri hakkında yaptığı çalışmasının son cildinde 1000'den fazla kadına ait bilgiyi aktarmıştır ve bunların çoğu muhaddistir. İçlerinden yaklaşık yarısı hakkında ismi, hadis okuduğuna, icazet aldığına dair kısa bilgiler dışında bir kayıt vermemiştir. Bununla birlikte eser, dört yüzden fazla kadının öğrencilik yanında müderrislik yaptığı, icazet aldığı gibi icazet verdiği, yüz kadarınınsa hoca-öğrenci adları,

okudukları-okuttukları eserlerin bilgilerini de içerebilen nispeten daha geniş veri tabanı sunmaktadır.²⁰ Süyûtî'nin (ö. 911/1505) 195 hocasını tanıttığı *el-Müncem fi'l-mu'cem*'inde 41 kadın ismi bulunmaktadır.²¹ Verilen örnekler meşhur muhaddislerin eğitim hayatında kadın hocalarının da önemli bir katkısı bulunduğunu, özellikle Eyyûbî ve Memlûklüler Dönemin'de oldukça aktif durumdaki hadis ilmi çalışmalarında kadınların da kayda değer rol oynadıklarını açığa çıkarmaktadır. Elbette bu verilere ulaşmamızı sağlayan ilgili dönem ve âlimler hakkında yapılan çalışmalardır. Çalışılmayı bekleyen dönem ve kişiler muhtemelen açığa çıkarılmamış birçok kadın muhaddis ismi saklamaktadır.

Değerlendirmemizi ülkemize ve günümüze doğru getirmemiz isabetli olacaktır. Cumhuriyet döneminden itibaren Türkiye'de hadis şerhçiliği üzerine yapılan ve 2013 yılında yayınlanan literatür çalışmasında sadece 4-5 kadın akademisyenin eserinin olduğu görülür ki bunlarda listede yer alan diğer eserlere nazaran küçük çaplı çalışmalardır.²² İlahiyat fakültelerinin kuruluşundan 2014 yılına kadar hadis usulü konularında tamamlanan çalışmaları içeren yaklaşık 250 tezden, 5 doktora 27 yüksek lisans tezini kadınlar hazırlamıştır.²³ 2013'e kadar hazırlanan Şia ve Hadis konulu 25 tezin 3, 47 makalenin 1'i;²⁴ 2012-2017 yılları arasında Hadis alanında tamamlanan 359 lisansüstü tezin 70 kadınlara aittir.²⁵

2023 yılı Temmuz ayı itibarıyla Türkiye'deki İlahiyât ve İslami İlimler Fakültelerindeki akademik kadroda görevli Hadis Dersi Öğretim Üyelerinin listesinde²⁶ durum şöyledir: Emekli hocalar arasında 1, 77 Profösörden 2, 70 Doçentten 6, 90 Doktordan 16 ve 2021 yılında hazırlanan bir diğer listede²⁷ 140 Hadis Asistanından 44 kadın bulunmaktadır. 1953 yılına kadar ilahiyat fakültelerine kız öğrenci alınmadığı gerçeğiyle birlikte düşününce hadis alanında akademide kadınların 2000'lere gelene kadar tek tük varlık gösterebilmesi ve yüksek akademik basamaklarda az sayıda olmaları anlaşılır. Asistan kadrosuna gelindiğinde gözlenen artış gelecek yıllar için ümit vaat etmektedir.

Türkiye'de hadis akademisyenleri toplantısı geleneği 2001 yılında Gerede'de başlayıp, 2011 yılında İstanbul İSAM'da yapılan sonuncusu hariç, devam etmiş ve on toplantı yapılmıştır. Toplantılarda yapılan değerlendirmelerin deşifresinden ilk toplantıdan itibaren kadınlarında bu meclislere katıldığı anlaşılmaktadır. Fakat akademide az sayıda kadının bulunması bu katılımın birkaç örnekle sınırlı kalışını açıklayabilir.²⁸ Sunulan tebliğlerin listesinde ise çok sayıda tebliğ içinde sadece bir kadın akademisyenin iki farklı zamanda sunum yaptığı görülmektedir.²⁹ Yüksek lisans ve doktora öğrenciliği dönemlerimde zaman zaman katıldığım bu toplantılarda hadis alanında üst düzey ilmi bir toplantıya katılabilmenin sevinciyle ortam-

daki bir elin parmağını geçmeyecek sayıdaki kadınlardan biri olmanın çekingenliğini bir arada yaşadığımı hatırlarım. Yıl 2019'a geldiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı ev sahipliğinde Kocatepe'de ilki düzenlenen kadın hadis akademisyenleri istişare toplantısı davetli listesinde asistanlarda dâhil 63 isim yer almıştır. Türkiye'de hadis bilim dalında lisansüstü eğitim alan kadınların oluşturduğu, üye sayısı iki yüzü geçen, Muhaddisât gurubunun organize ettiği 2022 Haziran'da İzmit'te düzenlenen "Kadın Hadis Akademisyenleri Koordinasyon ve İletişim Toplantısı" ise 47 katılımcıyla gerçekleştirildi.³⁰ Bu toplantı 2023 yılı Temmuz ayında Konya'da 70 muhaddisenin katılımıyla tekrarlandı. Tablo Türkiye'de kadınların hadis ilmine katkısının artan oranlarda devam edeceği ümidi vermektedir.

Sonuç itibarıyla tarihi süreç içinde hadis ilminin her aşamasında kadın muhaddislerin katkısı vardır diyebiliriz. Hz. Peygamber'in liderliği ve Kur'an'ın rehberliğinde yetişen sahabe neslinde bu katkı en açık ve yoğun oranda görünürdür. Zaman içinde şartların zorlaştığı dönemlerde kadınların etkisi azalmış veya geri plana çekilmiş, elverişli ortamlarda ise tekrar gelişip serpilmiştir. Cumhuriyetten itibaren Türkiye'de akademik hadisçilik alanında kadınların varlığı, ilk dönemlerde şartlar gereği mümkün değilken süreç içerisinde birer ikişer artarak günümüzde sayısal verilerde yükselen bir trende girmiştir. Tarihin

şahitliğiyle Hz. Peygamber'in sünnetini koruma ve yaşatma çabasında kadınlar imkânlarının el verdiği gayreti sergilemekten geri durmamışlardır. Ortaya çıkan tabloya göre Türkiye'de yerlerinde saymaya değil ilerlemeye azimlidirler.

Aktardıkları rivayetlerden eşlerinin ve yakın çevresindeki kadınların farklı konularda ilgili ve bilgili olduklarını, öğrenme isteklerinin Hz. Peygamber tarafından teşvik edildiğini, Medine toplumunda sosyal hayatın kalbi konumundaki mescide gelmelerinin, hayata seyirci değil aktif katılımcı olmalarının önünün açıldığını biliyoruz.

Kaynakça

Ahadlı, Erdinç. "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013), 201-270.

Aslan, Recep. "Suyûtî'nin Hadis İlmindeki Kadın Hocaları". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 3 (2011), 127-143.

Asma Sayeed. "Kadın ve Hadis Rivayeti Memlûkler Dönemi Şam Bölgesinden İki Örnek". çev. Orhan Yılmaz. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (2015), 159-170.

Aydoğdu Demir, Rukiye. *Hadis Kültür Tarihinde İmlâ meclisleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Başaran, Zeynep Şüheda. *Tarihte Hadis Meclisleri ve Gerede Hadis Meclisleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Bollelli, Nusrettin. *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân ed-. *es-Sünen*. thk. Abdulğani Mestû. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010.

Emiroğlu, Nagihan. "Kadınların Hadis Okuttuğu Mekânlar: el-Câmiu'l-Muzafferî Örneği". *İslâmî Araştırmaları Dergisi* 37 (2017), 33-70.

Eren, Mehmet. *Hadis İliminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*. Ankara: İSAM, 2018.

Eren, Mehmet. "Kadınların Hadis İlimine Katkıları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2003), 83-110.

Farsi, Moşe (ed.). *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Torah: Tora*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2002.

Gül, Recep Emin. "2012-2017 Yıllarında Türkiye'de Yapılan Hadis Tezleri Bibliyografyası ve Değerlen-

dirilmesi". *Mizânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi* 6 (2018), 93-123.

Kalaç, Rıdvan. *Eyyûbî ve Memlûk Dimaşk'ında Hadis -Kûdame Ailesi Bağlamında Bir İnceleme-*. ed. Ramazan Özmen. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.

Karahan, Abdullah. "Cumhuriyet Türkiye'si Akademik Hadis Araştırmalarında Önemli Bir Açılım: Gerede Hadis Meclisi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013), 543-557.

Karayiğit, Rahime. "Kadın Hadis Akademisyenleri İletişim ve Koordinasyon Toplantısı 28-29 Haziran 2022 İzmit- Darıca". *Darulfunun İlahiyat* 33/2 (27 Aralık 2022), 653-658. <https://doi.org/10.26650/di.2022.33.2.1205196>

Kavşut, Fatma. *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri (Hicrî IX. Asır Memlûklüler Dönemi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Kurt, Rabia. "Münzirî'nin (v. 656/1258) Hadis Aldığı Kadın Hocaları Hakkında Bir Değerlendirme (et-Tekmile Özelinde)". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017), 193-225.

Nedvî, Muḥammad Ekrem. *el-Vefâ bi-esmâi'n-nisâ: Mevsû'atü terâcimi a'lâmi'n-nisâ' fi hadîsi'n-nebevyi'ş-şerîf*. Cidde: Dâr'l-Minhâc, 2021.

Nesâî, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb en-. *es-Sünen*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Soyal Şenol, Şule. *Kadın Tâbiî Râvilerin Hadis İlmindeki Yeri*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.

Şahyar, Ayşe Esra. "Hadis ve Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı* 12-13 Mayıs 2022 Kahramanmaraş. ed. Feyza Betül Köse. 58-60. Kahramanmaraş: SAMER, 2023.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed

b. Cerîr et-. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm el-Misrî. 11 Cilt. Beyrût: Dâru't-Türâs, 1967.

Topgül, Muhammed Enes. "Türkiye'deki Şii Hadis Çalışmalarının Seyri". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013), 333-366.

Varlık K., Sehal Deniz. *Hadis Rivayetinde Kadın Sahabîler*. İstanbul: HİKAV, 2019.

Varlık, Sehal Deniz. "el-Vefâ bi-esmâi'n-nisâ: Mevsû'atü terâcimi a'lâmi'n-nisâ' fi hadîsi'n-nebevyi'ş-şerîf Muhammed Ekrem en-NEDVÎ, I-XLIII, Cidde: Dâru'l-Minhâc 2021." *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/1 (2022), 179-183.

Yılmaz, Muhammed. *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2008.

Yılmaz Örnek, Betül. "Türkiye'de Hadis Usûlü Alanında Hazırlanan Tezler". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 12/1 (2014), 103-130.

Açıklamalı Kutsal Kitap. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2010.

Dipnotlar

- 1 Varlık K. Sehal Deniz, Hadis Rivayetinde Kadın Sahabîler (İstanbul: HİKAV, 2019), 17-330.
- 2 Moşe Farsi (ed.), Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Torah: Tora (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2002), (Bereşit 3:16), 1/22-23; Açıklamalı Kutsal Kitap (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2010), (Yaratılış 3.16), 11, 13.
- 3 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm el-Misrî (Beyrût: Dâru't-Türâs, 1967), 1/109.
- 4 Ebû Muhammed Abdullah b.

- Abdirrahmân ed-Dârimî, es-Sünen, thk. Abdulğani Mestû (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010), "Vüdû' ", 107; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, es-Sünen (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), "Tahâra", 177. Tirmizî, "Tefsîr", 3.
- 5 Şule Soyal Şenol, Kadın Tâbiî Râvilerin Hadis İlimindeki Yeri (Karabük: Karabük Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023), 486.
- 6 Nusrettin Bolelli, Kadınların Hadis İlimindeki Yeri (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 45-194.
- 7 Ayşe Esra Şahyar, "Hadis ve Kadın", Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı 12-13 Mayıs 2022 Kahramanmaraş, ed. Feyza Betül Köse (Kahramanmaraş: SAMER, 2023), 59.
- 8 Mehmet Eren, "Kadınların Hadis İlimine Katkıları", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 44/1 (2003), 92.
- 9 Mohammad Akram Nadwi, al-Muhaddithat: The Women Scholars in Islam, Interface, Oxford, 2007.
- 10 Hicri 15. Yüzyıl kadınlarına ayrılan kısımda göz gezdirdiğim kadarıyla Türkiye'den bir isme rastlama dım. Elbette bu konuda her ismi okumadan kesin konuşulamaz. Dipnotlar Suud, Yemen, Mısır gibi Arap ülkelerine ve buradaki bazı listelere dayandığına işaret etmektedir.
- 11 Varlık, Sehal Deniz, "el-Vefâ bi-esmâ'î'n-nisâ: Mevsû'atü terâcimi a'lâmî'n-nisâ' fi hadîsi'n-nebevyi'ş-şerîf Muhammed Ekrem en-NED VÎ, I-XLIII, Cidde: Dârü'l-Minhâc 2021.", Hadis Tetkikleri Dergisi 20/1 (2022), 180-183.
- 12 Muḥammad Ekrem Nedvî, el-Vefâ bi-esmâ'î'n-nisâ: Mevsû'atü terâcimi a'lâmî'n-nisâ' fi hadîsi'n-nebevyi'ş-şerîf (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2021), 1/439.
- 13 Varlık Kotan, Sehal Deniz, Hadis Rivayetinde Kadın Sahabiler, HİKAV, İstanbul, 2019, s. 34.
- 14 Asma Sayeed, "Kadın ve Hadis Rivayeti Memlûkler Dönemi Şam Bölgesinden İki Örnek", çev. Orhan Yılmaz, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/7 (2015), 164.
- 15 Rukiye Aydoğdu Demir, Hadis Kültür Tarihinde İmlâ Meclisleri (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 349-362.
- 16 Nagihan Emiroğlu, "Kadınların Hadis Okuttuğu Mekânlar: el-Câmiu'l-Muzafferî Örneği", İslâmî Araştırmaları Dergisi 37 (2017), 44-64.
- 17 Mehmet Eren, Hadis İliminde Rical Bilgisi ve Kaynakları (Ankara: İSAM, 2018), 63-64; Rabia Kurt, "Münzirî'nin (v. 656/1258) Hadis Aldığı Kadın Hocaları Hakkında Bir Değerlendirme (et-Tekmile Özelinde)", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 29 (2017), 198-199.
- 18 Rıdvan Kalaç, Eyyûbî ve Memlûk Dımaşk'ında Hadis - Kûdame Ailesi Bağlamında Bir İnceleme-, ed. Ramazan Özmen (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023), 66-102, 284-296.
- 19 Muhammet Yılmaz, İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler (Ankara: Araştırma Yayınları, 2008), 5.
- 20 Fatma Kavşut, Kadınların Hadis İlimindeki Yeri (Hicrî IX. Asır Memlûklüler Dönemi) (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 92-152.
- 21 Recep Aslan, "Suyûtî'nin Hadis İlimindeki Kadın Hocaları", Marife Dini Araştırmalar Dergisi 3 (2011), 130.
- 22 Erdinç Ahadlı, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 11/21 (2013), 246-279.
- 23 Betül Yılmaz Örnek, "Türkiye'de Hadis Usulü Alanında Hazırlanan Tezler", Hadis Tetkikleri Dergisi 12/1 (2014), 106-129.
- 24 Muhammed Enes Topgöl, "Türkiye'deki Şii Hadis Çalışmalarının Seyri", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 11/21 (2013), 341-365.
- 25 Recep Emin Gül, "2012-2017 Yıllarında Türkiye'de Yapılan Hadis Tezleri Bibliyografyası ve Değerlendirilmesi", Mizânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi 6 (2018), 103-122.
- 26 Bu liste Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dr. Öğretim Üyesi Veli Tatar tarafından hazırlanmıştır.
- 27 Bu liste ASBÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Asistanı Musa Eşit tarafından hazırlanmıştır.
- 28 Zeynep Şüheda Başaran, Tarihte Hadis Meclisleri ve Gerede Hadis Meclisleri (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 31-175.
- 29 Başaran, Gerede Hadis Meclisleri, 23-29; Abdullah Karahan, "Cumhuriyet Türkiye'si Akademik Hadis Araştırmalarında Önemli Bir Açılım: Gerede Hadis Meclisi", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 11/21 (2013), 550-556.
- 30 Rahime Karayığit, "Kadın Hadis Akademisyenleri İletişim ve Koordinasyon Toplantısı 28-29 Haziran 2022 İzmit-Darıca", Darulfunun İlahiyat 33/2 (27 Aralık 2022), 655-658.

HZ. AIŐE'NİN HADİS RİVAYETÇİLİĞİNE KATKISI

Prof. Dr. Bünyamin ERUL

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hadis Anabilim Dalı

Son peygamber olarak Allah Rasulü (as), İslam'ı tebliğ ettiği gibi tatbik de etmiştir. Ona iman eden ashabı, ondan sadece öğrendikleri ayetleri değil, duydukları hadisleri ve gördükleri sünnetleri de en dikkatli bir şekilde almışlar, ardından orada bulunmayanlara rivayet etmişlerdir. Sözlü kültürün hayli güçlü olduğu bu ilk dönemlerde Hz. Peygamber'den sadır olan her türlü hikmet ve sünneti öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, belki de sahabenin hevesle ve heyecanla yaptıkları en önemli uğraşların başında gelmekteydi.

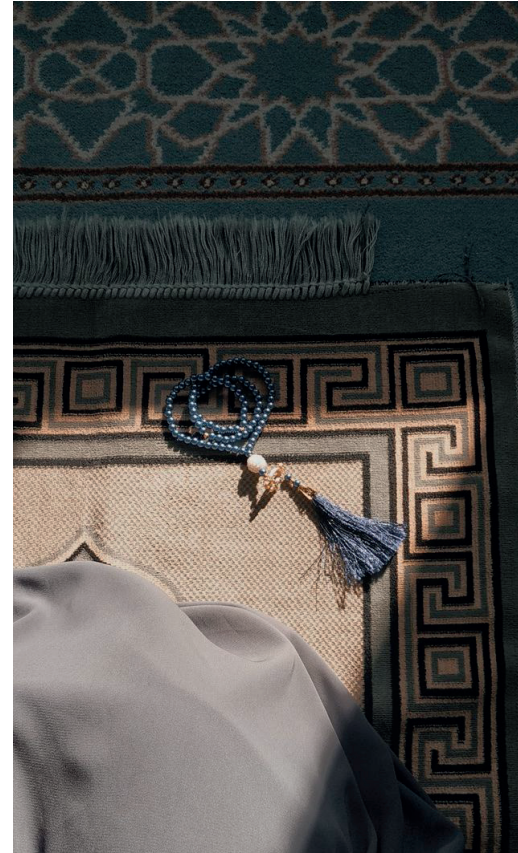
Sahabenin her biri, her zaman Hz. Peygamber'in yanında bulunma şansına ve imkanına sahip değildi. Kimi kendisine verilen görev gereği, kimisi işi ve meşgalesi icabı zaman zaman Hz. Peygamber'in yanından ayrılmak durumunda kalmaktaydı. İşte bu sahabeler, Hz. Peygamber'in hadislerini, ancak ondan işitenlerden rivayet yoluyla elde etmekteydiler. Nitekim Enes b. Malik'in şu sözü tam da bunu ifade etmektedir: "Vallahi biz, size rivayet ettiğimiz her hadisi Allah Rasulü'nden (sav) işitmiş değiliz. Fakat biz, birbirimizden rivayet ediyor amma birbirimizi (yalan ile) itham etmiyorduk."¹

Aslında bu noktada hadislerin Hz. Peygamber'den ne kadarının doğrudan, ne kadarının dolaylı yahut vasıtalı nakledildiği sorusu önem arz etmektedir. Her ne kadar sahabenin hadisleri bizzat Hz. Peygamber'den işitmeleri en ideal

olan yol ise de çeşitli şartlardan dolayı bu zaten mümkün de değildi. Kısaca bu şartları şöyle sıralayabiliriz:

1. Bi'setin ilk yıllarında zaten bir avuç sahabe vardı ve onların da Hz. Peygamber'den rivayetleri fazla değildi.
2. Başta Ensar olmak üzere Medine döneminde İslam'a girenler, Mekke dönemindeki hadis ve sünnetlerin çoğunu genellikle Mekkeli sahabelerden öğrenmişlerdi.
3. Keza İbn Abbas, Enes b. Mâlik, Hasan ve Hüseyin gibi çocuk veya genç sahabeler, yaşları gereği Hz. Peygamber'den bizzat duymadıkları nice hadis ve sünnetleri ailelerinden veya başkalarından işiteceklerdi.
4. İslam'ı son yıllarda kabul edenler de birçok hadisi diğer sahabelerden işittiler.
5. Savaş, umre-hac vb. yolculuklar sebebiyle Hz. Peygamber'in yanında bulunamayan sahabe de hadisleri bizzat Hz. Peygamber'den işitenlerden vasıtalı bir şekilde elde edeceklerdi.
6. Medine dışında yaşayanlar da aynı şekilde hadisleri başkalarından duymuşlardı.
7. Yine çoğu Medine'de varid olan hadis ve sünnetler için sadece 10 yıl söz konusu iken, özellikle uzun yaşayan saha-

benin birçoğu için Hz. Peygamber'in vefatından sonra hadis-sünnet rivayet etmek için uzun yıllar söz konusuydu ve sahabe birbirlerinden rahatlıkla hadis rivayet etmekteydi. O kadar ki çoğu zaman hadisleri rivayet ederken kimden işittiğini bile zikretme gereği duymamışlar sanki bizzat işitmiş gibi nakledebilmişlerdi. Bundan dolayıdır ki, hadislerin birçoğu, doğrudan Hz. Peygamber'den işitenlerden gelmiş değil, vasıtalı olarak rivayet edilmiştir.

Sahabenin her birinin Hz. Peygamber ile beraber bulunma (sohbet) fırsatı farklı olduğu gibi, naklettikleri hadis sayısı da farklılık arz etmiştir. Aslında bu durum sadece Hz. Peygamber ile beraber bulunmakla da açıklanamaz. Zira risaletin tâ ilk günlerinde Müslüman olduğu halde -Hz. Peygamber'e yanlış bir hadis nispet etme endişesi ile- çok az hadis rivayet eden hatta hiç hadis rivayet etmeyen sahabiler olduğu gibi, iki-üç sene beraber olma fırsatı bulmasına rağmen binlerce hadis rivayet eden sahabiler

de vardır. İşte bu gerçeklikten hareketle hadisçiler, bin hadisten fazla rivayet eden sahabileri "Müksirûn" yani "çok hadis rivayet edenler" olarak nitelemişlerdir. Bu hususta elimizde iki farklı Müsned'e dayalı aşağıdaki iki liste vardır:

A. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241) Müsned'indeki rivayet sayılarına göre sıralama şöyledir:

1. Ebû Hureyre: 3878
2. Enes b. Malik: 2464
- 3. Hz. Aişe: 2402**
4. Abdullah b. Ömer: 2028
5. Abdullah b. Abbas: 1709
6. Cabir b. Abdullah: 1215
7. Ebû Saîd el-Hudrî: 964

B. Bakîy b. Mahled'in (ö. 276) Müsned'indeki rivayet sayılarına göre ise sıralama şöyledir:

8. Ebû Hureyre : 5374
9. Abdullah b. Ömer: 2630
10. Enes b. Malik: 2286
- 11. Hz. Aişe: 2210**
12. Abdullah b. Abbas: 1660
13. Cabir b. Abdullah: 1540
14. Ebû Saîd el-Hudrî: 1170

İki listeye baktığımızda hem rivayet sayılarında, hem de sıralamada farklılık görülmektedir. Hz. Aişe ilk listede üçüncü iken, ikinci listede ise dördüncü sıradadır. Aslında

Bakiy b. Mahled'in Müsned'i günümüze gelememiştir ve verilen bu rakamlar sözkonusu Müsned'in bize gelen Fihrist'ine dayanmaktadır. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki verileri dikkate almamız daha uygundur.

Aslında temel hadis kaynaklarımızın tümüne başvurulduğunda Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadislerin sayısının çok daha fazla olduğu görülecektir. Nitekim günümüzde yapılan bazı çalışmalarda farklı sayılar tespit edilmiştir. Mesela ülkemizde yapılan bir çalışmada, onun Kütüb-i Sitte'de 7.713 rivayeti olduğu belirtilirken²; Mısır'da yayınlanan bir çalışmada ise Hz. Aişe'nin 5600'den fazla rivayeti bir araya getirilmiştir.³

Sahabenin hadis ve sünnetleri rivayetlerinde Hz. Peygamber'in değerli eşlerinin ayrı bir yeri vardır. Ahzab Sureti 34. ayette geçen "Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini

Hz. Aişe sadece rivayetleriyle değil, aynı zamanda onları anlama ve yorumlama bakımından ortaya koyduğu dirayetiyle gerek Hz. Peygamber'in eşleri arasında gerekse diğer hanım sahabiler arasında başı çekmektedir.

ve hikmeti anın!" şeklindeki emr-i ilahi adeta onlara bu konuda özel bir görev vermiş ve onlar Hz. Peygamber'den gördükleri, duydukları veya öğrendikleri ayetleri de, onun kısaca yaşam tarzını oluşturan hikmetini ve sünnetini de diğer sahabilere tek tek haber vermişlerdir.

Bu hususta Hz. Aişe sadece rivayetleriyle değil, aynı zamanda onları anlama ve yorumlama bakımından ortaya koyduğu dirayetiyle gerek Hz. Peygamber'in eşleri arasında gerekse diğer hanım sahabiler arasında başı çekmektedir. Zira o, birçok yönüyle diğerlerinden ayrıcalıklıdır:

1. Öncelikle o, Mekke'deki saygın kimselerden biri olan Hz. Ebu Bekir'in iyi yetişmiş kızıdır ve babasından nesep, şiir vb. bir birikim elde etmiştir. Ayrıca baba dostu olması sayesinde, Hz. Peygamber'i küçük yaştan itibaren daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur.
2. Hz. Peygamber ile evlendiğinde tam eğitim-öğretim çağındadır⁴ ve Hz. Peygamber'den her ne işitti ve gördüyse hepsini almaya, öğrenmeye ve aktarmaya çalışmıştır.
3. Çok zeki olduğundan, öğrenme azmiyle Hz. Peygamber'e birçok soru sormuş ve aldığı cevapların çoğunu da aktarmıştır. Bu yönü Hz. Peygamber'in de dik-

katini çektiği için gerek yolculuklarda gerekse beraber buldukları zaman dilimlerinde kendisiyle sohbet etmekten hep hoşnut olmuştur.

4. Aynı zamanda o, eleştirel bir bakış açısına ve ciddi bir muhakeme gücüne sahiptir ve onun bu yönü, kendisini hem diğer eşlerden hem de diğer sahabilerden ayrıcalıklı kılmıştır. Nitekim onun sahabilerden ve tabiiilerden duyduğu her türlü yanlış aktarım, fetva veya yorumu tasahih etmiştir. "İstidrak" denilen bu tür düzeltme, itiraz ve tashihler tarih boyunca birçok çalışmaya konu olmuş ve özel tasnifler ortaya konulmuştur.
5. Cemel Vakası sonrası Hz. Ali'nin de talimatıyla ve pişmanlık içerisinde Medine'de evine çekilmiş ve geriye kalan hayatını tamamen ilim öğretmeye ve hadis rivayetçiliğine ayırmıştır. Artık onun evi, kelimenin tam anlamıyla bir ilim yuvasına dönüşmüştür. Nitekim kendisinden hadis nakledenlerin sayısı 200'den fazlaydı ve öğrencilerinden en az dörtte biri bayanlardan oluşmaktaydı.⁵

Yukarıda kısmen değinildiği gibi Hz. Aişe de yaşının küçük olması hasebiyle Mekke'de bizzat işitmediği yahut şahit olmadığı bazı hadis ve

hadiseleri sanki kendisi işitmiş ve görmüş gibi rivayet edebilmiştir. O, bu tür dolaylı aktarımlarında, ya Hz. Peygamber'in yahut da başta ebeveyni olmak üzere farklı sahabilerin anlatımına dayanmış olmalıdır.

Hz. Aişe'nin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan hadislerine bakıldığında, onun Hz. Peygamber'in beşeri yönünü, özel hayatını, ibadet hayatını, risalet yönünü, örnekliğini, ahlakını, rahatsızlığını, vefatını en ince ayrıntılarına varıncaya kadar anlattığı görülür. Burada Hz. Aişe'nin Allah Rasulü'nü nasıl anlattığını gösterecek kadar bir aktarım yapmak istiyoruz:

“Allah Rasulü, ahlak bakımından insanların en güzeliydi. O'nun ahlâkı Kur'an idi. Siz Allah'ın Kitabı'nda *“Şüphesiz*

*sen büyük bir ahlak üzeresin”*⁶ ayetini okumuyor musunuz?⁷ Rasulullah (s)'in sözleri, işiten herkesin anlayabileceği kadar açık-seçikti.⁸ O, hayasız biri olmadığı gibi, hayasızca da konuşmaz, çarşılarda çığırkanlık yapmazdı.⁹

Rasûlullah (sav), her ne zaman iki şey arasında muhayyer bırakılsa, günah olmadığı müddetçe en kolayını tercih ederdi. Şayet günah varsa o, bundan insanların en uzağıydı. O, nefsi için hiç intikam almadı. Ancak Allah'ın haramları çiğnenmişse, o zaman bundan dolayı Allah için cezalandırmaktaydı.¹⁰ Rasûlullah (sav) hiç bir hizmetçisini ve hiç bir kadını dövmedi ve Allah yolunda cihat dışında hiç bir şeye eli kalkmadı.¹¹ Kötülüğü misliyle cezalandırmaz, aksine affeder, (cezadan) vaz geçerdi.¹²

Allah Rasulü, temizlenmede (abdest ve gusülde), saçlarını taramada, nalınlarını giymede, kısaca her işinde gücü yettiğince sağdan başlamayı severdi.¹³ Yemek yeme vb. ihtiyaçlarını sağ eliyle, taharetlenme vb. işleri de sol eliyle yapardı.¹⁴ Güzel koku kullanmayı severdi.¹⁵ Eve girdiğinde de ilk yaptığı iş dişlerini temizlemek olurdu.¹⁶ Gece veya gündüz, her ne zaman uyusa, uyanır uyanmaz mutlaka dişlerini temizlerdi.¹⁷ Evde ailesinin işleriyle ilgilenir, namaz vakti gelince de mescide giderdi.¹⁸ Evde diğer insanlar gibi O da elbise diker, terlik tamir eder vb. işler yapardı.¹⁹ Uyumak istediğinde namaz abdesti gibi abdest alırdı.²⁰ Her gece yatağına vardığında avuçlarını açarak içlerine İhlas, Felak ve Nas Surelerini okuyup üfler sonra başından ve

Hız. AîŖe de yaŖının kck olması hasebiyle Mekke'de bizzat iŖitmediđi yahut Ŗahit olmadığı bazı hadis ve hadiseleri sanki kendisi iŖitmiŖ ve grmŖ gibi rivayet edebilmiŖtir. O, bu tür dolaylı aktarımlarında, ya Hız. Peygamber'in yahut da baŖta ebeveyni olmak üzere farklı Ŗahabilerin anlatımına dayanmıŖ olmalıdır.

yüzünden baŖlayarak elleriyle vücudunun ulaŖabildiđi yerleri sıvazlar ve bunu üç defa yapardı.²¹

Rasûlullah (sav) müminlere, gçlerinin yeteceği amelleri emrederdi. Fakat onlar "Ey Allah'ın Rasulü! Biz senin gibi değiliz, cnk Allah senin gemiŖ ve gelecek bütün günahlarını bađıŖlamıŖtır" diyerek (bunu azımsarlar ve daha fazlasına gereksinim duyarlardı). Bunun zerine o kızar ve kızdığı yüzünden bilindir, sonra Ŗyle derdi: "Ŗphesiz, Allah'ı en iyi bileniniz, O'ndan en fazla sakınanınız benim!"²²

Vefat ncesi rahatsızlığında hastalığı iyice ađırlaŖtı. Elinden tuttum ve eliyle kendisini sıvazladım. Elini benden cektı ve Ŗyle dedi: "Rabbim beni bađıŖla! Beni yanına al!"²³ O'nun için daha önce hastalandığında okumuŖ olduğu duayı etmeye baŖladım.

Gözlerini semaya dikti ve "En Yüce Dost'a! En Yüce Dost'a!" dedi ve ruhunu teslim etti.²⁴ Bir kap istemiŖti ki, birden kuağıma yığılıverdi. Hatta ben O'nun vefat ettiğini bile anlayamadım."²⁵ Rasulullah (s), 63 yaŖında iken²⁶ Pazartesi günü vefat etti ve arŖamba gecesi defnedildi.²⁷ İçinde gömlek ve sarık olmaksızın, saf beyaz pamuktan mamul  giysi ile kefenlendi.²⁸ Rasulllah geriye ne dinar, ne dirhem, ne koyun ne de deve bıraktı. Her hangi birŖeyi de vasiyyet etmedi.²⁹

Yine Hız. AîŖe'nin naklettiği hadislerin dağılımına bakıldığında akaid, tefsir, fıkıh, siyer, ahlak, zühd vb. birçok alana yayıldığı görülmektedir. Onun pekçok ayetin nasıl anlaşılması gerektiğine dair Hız. Peygamber'e sorduğu sorular yahut bizzat Hız. Peygamber'den öğrendiği tefsire dair rivayetler de önemli bir yekn tutmaktadır.

Nitekin onun tefsir rivayetleri hakkında da mstkil alıŖmalar yapılmıŖtır.³⁰ O, İman, itikad, ibadet, taharet, kadınların özel halleri, dua, muamelat, ukubat vb. hemen her konuda birçok hadis nakletmiŖtir.³¹ Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde çok farklı alanlarda toplam 2402 hadis naklettiği halde ilginç bir Ŗekilde onun hissi mucizelere dair hiçbir rivayete yer vermediği de burada not edilmelidir.

Hız. AîŖe, rivayetlerinin çokluğu, ictihadı ve istinbat gücü ile mümtaz olduğu gibi, rivayet ettiği hükümler ve hadislerin illet ve sebeplerini açıklar, bunların hangi maksat ve maslahatlara dair olduğu nu da belirtirdi. Rivayet ettiği hadislerin vrd sebeplerini ve delaletlerini beyan ederdi.³² Ayrıca Kur'an-ı Kerim'e muhalif bir unsur ihtiva edip etmemesi bakımından onları incelemeye tbi tutar, bazı

sahabilerin rivayet sırasında yaptıkları hataları düzeltirdi.

Özellikle Hz. Aişe, Hz. Peygamber'i dinleme, anlama, değerlendirme ve onları nakletme esnasında sahabîlerde gördüğü bazı zabt kusurları karşısında kayıtsız kalmamış, sahip olduğu bilgi ve birikimi ile bu tür yanlışları derhal eleştirmiş ve yanlışları düzeltme cihetine gitmiştir. Bu yönüyle meşhur olan Hz. Âişe'nin, çoğu sahabeden, kısmen de tâbiünden bazı kimselerin rivayet ve fetvâlarına yönelik olarak yapmış olduğu istidrâk (düzeltme, tashih, itiraz, eleştiri)ler öteden beri bazı alimlerimizin dikkatini çekmiştir. İslam kültür tarihimizin çeşitli dönemlerinde, Kur'an'a, Sünnet'e ve muhâkemesine dayalı mütalaalarıyla haklı bir şöhrete nail olan Hz. Âişe'nin itiraz ve düzeltmeleri hakkında bazı alimler tarafından müstakil eserler kaleme alınmıştır.³³ Hz. Aişe ortaya koyduğu bu çok başarılı hadis tenkitçiliği ve tenkit ve tahlilde kullandığı

kriterlerle hadiste eleştirel yaklaşımın da **öncüsü** olmuştur.³⁴

Netice itibariyle zekâsı, engin deneyimi ile bilinen Hz. Peygamber'in sevgili eşi Hz. Aişe, herkesin kendisine danıştığı, çözemediği meseleleri için bilgisine başvurduğu, irşad ve tavsiyelerine kulak verdiği biriydi. Onun evi, ilim, irfan, irşad ve danışma merkezi gibi her gün girip-çıkanlarla dolup taşmaktaydı. Onun bu faaliyetleri sayesinde Medîne, ilim merkezi olmaya devam etti. Gerek Medîne'de ve gerekse her yıl hac için gittiği Mekke'de kendisine sorulan şifâhî sorulara cevap verdiği gibi, muhtelif şehir ve bölgelerden mektupla sorulan soruları da cevapsız bırakmadı. O, dinî ilimleri bizzat Rasûl-i Ekrem'den öğrenmişti. İslam'ın öğreticisi olan Hz. Peygamber ile aynı evi paylaştığı ve evi de mescidin bitişiğinde olduğu için, O'nun öğretilerinden gece gündüz yararlanmakta, O'nun ders ve sohbetlerini dinlemekte, kavrayamadığı

veya merak ettiği yahut bilmediği her bir meseleyi de hemen O'na sorup öğrenmekteydi. Hz. Peygamber'den aldığı feyz sayesinde İslam esaslarının en mümtaz öğreticisi oldu. Sünneti nakledip şerh etmekle kalmadı aynı zamanda onun doğru anlaşılması hususunda ilmî tenkit zihniyetini ortaya koydu. Kuvvetli hafızası sayesinde Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetinin daha sonraki nesillere ulaştırılmasında emsalsiz hizmetler ifa etti. Kısacası Hz. Aişe, hadis ve sünnetlerin anlaşılmasındaki dirayetiyle de sahabe içerisinde hadis rivayetçiliğine en önemli katkıyı sunmuş oldu.

Dipnotlar

- 1 Hakim, Müstedrek, III. 665. No: 6458.
- 2 Bkz: Mustafa Karataş, "Muksirun ve Hadis Sayıları", Diyanet İlmî Dergi, XXXV. Sayı: 4 (1999), s. 83-100.
- 3 Bkz: Abdülmü'min el Hıfî, Mevsûatu Ümmi'l-Mü'minîn Âişe bint Ebî Bekr, Kahire-2003.
- 4 Bu konuda farklı görüş ve tartışmalar için şu makalemize bakılabilir: Hz. Aişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu? İslami Araştırmalar Dergisi, cilt: 19, sayı: 4, yıl: 2006, s. 637-649.
- 5 Kendisinden hadis rivayet eden talebelerinin geniş bir listesi için bkz. Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nubelâ', tahk. Şu'ayb el-Arnâvût, Huseyn el-Esed, Beyrut 1990 (7. baskı), II. 136-9. Hz. Aişe'den hadis nakledenlerin uzun bir listesi için bkz: Sehal Varlık, Hadis Rivayetinde Kadın Sahabiler, s. 48-56. Hikav Yayınları, İstanbul-2019.
- 6 Kalem, 68/4.
- 7 Ahmed, Musned, VI. 91. no: (24601); Muslim, Musâfirîn 139, I. 513; Ebû Davud, Salât 316, no: 1342, II. 88;
- 8 Ebû Dâvud, Edeb 21, no: 4839, V. 172.
- 9 Ahmed, Musned, VI. 174, 236. no: (25417, 25990)
- 10 Buhârî, Menâkib 23, IV. 166-7; Muslim, Fedail 77, 79, II. 1813-4; Ahmed, Musned, VI. 32. (24034).
- 11 İbn Mâce, Nikah, 51; Ahmed, Musned, VI. 32. (24034)
- 12 Ahmed, Musned, VI. 174, 236. no: (25417, 25990)
- 13 Ahmed, Musned, VI. 94. no: (24627)
- 14 Ahmed, Musned, VI. 171. no: (25373)
- 15 Ahmed, Musned, VI. 220. no: (25840)
- 16 Ahmed, Musned, VI. 42. (24144)
- 17 Ahmed, Musned, VI. 121. no: (24900)
- 18 Ahmed, Musned, VI. 126.
- 19 Ahmed, Musned, VI. 241, 121, (24903)
- 20 Ahmed, Musned, VI. 82, 121, no: (24555, 24902)
- 21 Ahmed, Musned, VI. 117. no: (24853)
- 22 Buhârî, İman 13, I. 10; Ahmed, Musned, VI. 56. (24287)
- 23 Ahmed, Musned, VI. 46.
- 24 Ahmed, Musned, VI. 49.
- 25 Muslim, Vasiyye 19, II. 1257. Bkz: Buhârî, Vasâyâ 1, III. 186; Meğâzî 83, V. 143; Ahmed b. Hanbel, Musned, VI. 32.
- 26 Ahmed, Musned, VI. 92. no: (24618)
- 27 Ahmed, Musned, VI. 110. no: (24790)
- 28 Buhârî, Cenâiz 18-19, 94, II. 75, 106; Muslim, Cenâiz 45-46, I. 649-650; Ahmed b. Hanbel, Musned, I. 94, 102, 222, 253, 313, VI. 40, 132, 165, 192, 204, 214, 231, 264. (24122)
- 29 Ahmed, Musned, VI. 45.
- 30 Bkz: Hatice Görmez, Vahyin Şahidi Kur'an'ın Müfessiri Hz. Aişe, Otto Yayınları, Ankara-2021. S. 347
- 31 Bu konuların dağılımı hakkında bkz: Sehal Varlık, Hadis Rivayetinde Kadın Sahabiler, s. 41-103.
- 32 Bu hususta misaller ve geniş değerlendirme için bkz: Erul Bünyamin, Sahabenin Sünnet Anlayışı, Ankara-1999, T.D.V. Yayınları.
- 33 Bu sahada bilinen ilk eser, Ebû Mansûr Abdulmuhsin b. Muhammed eş-Şihî el-Bağdâdî'nin (ö. 489/1096) yirmi beş hadisi ihtiva eden Reddu'l-Ukûli't-Tâişe bi Zikri ma'stedrekethu Aişe adlı risalesidir. İkinci ve en geniş eser ise, Türk asıllı Mısır'lı âlim Bedruddin ez-Zerkeşî'nin (ö. 794/1392), el-İcâbe li-Îrâdi ma'stedrakethu 'Âişe 'ale's-Sahâbe adlı eseridir. Eser, toplam yetmiş bir düzeltme ve ilgili rivayetler hakkında değerlendirmeleri ihtiva etmektedir. Zerkeşî'nin bu değerli eserine dair tahkikli neşrimiz, Müessesetü'r-Risale tarafından Beyrut'ta 2004 senesinde basılmış, ayrıca "Hz. Aişe'nin Sahabeye Yöneltiltiği Eleştiriler" ismiyle yaptığımız terceme, tahric ve metodik tertip ile OTTO Yayınları'nca defalarca neşredilmiştir.
- 34 Bkz: Bünyamin Erul, "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe", İslâmîyât, III. (2000) sayı: 2, s. 109-129.

**"İNSANIN KENDİSİ OLARAK
KALMASI BÜYÜK MESELE..."**
Sibel ERASLAN

 Revasiye KARAARSLAN AYTEN

Sibel Eraslan Kimdir?

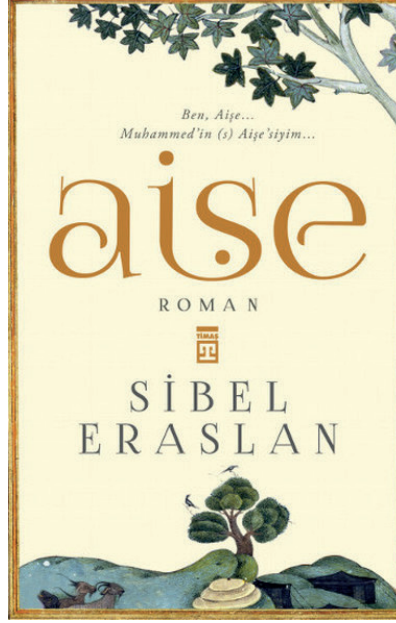
1967'de İstanbul Üsküdar'da doğdu. Üsküdar Kız Lisesi'nin (1985) ardından İÜ Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1989). 28 Şubat sürecinde kendisi ve kendisi gibi 28 Şubat mağduru başörtülü kadınlara verdiği destekle de bilinen Eraslan halen Kültür Bakanlığı Müşavirliğini de yürütmektedir. İnsan hakları, kadınların eğitimi, istihdamı ve haklarıyla ilgili inisiyatiflerde görev alan Eraslan Teklif ve İmza dergilerinde yazdı. Öyküleri Dergâh, Mostar ve Hece dergilerinde yer aldı. Halen Star gazetesinde köşe yazıları yazıyor.

Hz. Asiye, Hz. Meryem, Hz. Hacer, Hz. Hatice, Hz. Aişe ve Hz. Fatıma'nın hayat hikayelerini bizlere roman tadında sunan Sibel Eraslan Hocamızla, "Zamanı kuran kadınları" yazmasındaki amacı, modivasyonu, hayata dair tecrübeleri vs konularda sohbet ettik...

Kadın ve Toplum Dergisi:

Bir taraftan laikliği dar anlamda anlayan laik kesim diğer tarafta dini darların kadınlar üzerindeki dayatmaları... Ülkemizde yaşayan başörtülü bir Hanımefendi olarak her iki tarafın başörtülü kadınlara biçtiği kalıplarla ve zorlukla nasıl mücadele ettiniz ve kendiniz kalabildiniz mi?

Sibel Eraslan: Sondan başlayayım. İnsanın kendisi olarak kalabilmesi büyük me-

İnsanın Kendisi Olarak Kalması Büyük Mesele...

sele! Ve insanın kendisi olması o kadar zor bir mevzu ki. Hangimiz som manada, her şeyden ve her etkiden yalıtılmış bir halde kendimiz kalabildik diyebiliriz ki... Ruhumuz içimizde gezinir durur, bize her bakışında acaba kaç ayrı ben görür? Ben de arkadaşlarım da zaman içinde değişmişizdir elbette. Kendisine, düşüncesine, onuruna değer verenlerin mücadele edeceği konular muhakkak olur. Elbette bizim de şahsiyetimizi oluşturan duruş ve tavırlar, kimlik sahiplenmişimiz, yaşadıklarımızla ilgilidir. Ama sanatçı iseniz, hatta biraz genişletelim sanatseverseniz, yalnızlığa daha tahammüllü oluyorsunuz, tüm bu güçlü dış tesirlerin dışında kendi içinizde bir evren taşırsınız o zaman. Tüm zorluklara rağmen oradaki ışığı hiç soldurmazsınız.

Kadın ve Toplum Dergisi:

Bu baskılar motivasyon mu oldu yoksa bunlarla mücadele yerine hukuk alanında yada edebiyat alanında çok daha üretken bir Sibel Eraslan görebilir miydik?

Sibel Eraslan: Halimden memnunum aslında, çok şikayetçi değilim, sanırım yaşım ilerlediği için böyle düşünüyorum biraz da. Gençken insanın yollarının kesilmesi daha ağır geliyor kalbe ve ruha... Ama şimdi yaşadığım yasaklar, engeller, mücadelemiz ve gelecek nesillere bıraktığımız izleri

düşündüğümde, bir kolaj gibi hepsinin birleştiğini görüyorum, bir hayat kolajı... Öyle olmasaydı böyle olmazdı der arifler. Böyle olacakmış ki biz de zamanında öyle olmuşuz diyelim. Zamana eyvallah demeyi bilmek gerekiyor. Herkes nasibince yürüyor dünyada.

Kadın ve Toplum Dergisi:

Hız. Asiye, Hız. Meryem, Hız. Hacer, Hız. Hatice, Hız. Aişe ve Hız. Fatıma "Zamanı kuran kadınlar, Müslüman kadınların rol model alması gereken sevgili annelerimiz... Bu kitapları yazarken ki motivasyonunuz neydi? Kitapların amacına ulaştığını düşünüyor musunuz?"

Sibel Eraslan: Benim yol arayış hikayem olarak başladı bu kitaplar. Uzun yıllar ideal müslüman kadınların izini sürdüm, çok kitap topladım, biriktirdim, okudum... Ardından yazım devresi geldi. Onlar cennet kadınlarının sultanları, örnek annelerimiz. Birgün peygamber efendimiz elinde hurma dalıyla yere dört tane uzun çizgi çizdi ve sordu arkadaşlarına bu nedir dedi. Arkadaşları bilemediler. Efendimiz dedi ki bunlar cennet kadınlarının sultanlarıdır. Birisi Müzahim kızı Asiye'dir, birisi İmran kızı Meryem'dir birisi Huveylid kızı Hatice'dir birisi de Muhammet kızı Fatıma'dır. Bu dört uzun çizgi aslında insanlığın alın yazısı. Bu dört kadın dört büyük peygambere refakat etmiş kadınlardır. Dört büyük peygamberi kuşatmış, ona destek olmuş kadınlardır. Hız. İsa'ya Hız. Meryem destek olmuştur, Hız. Musa'ya Hız. Asiye destek olmuştur, Hız. Peygamber efen-

dimizin Mekke dönemi Hız. Hatice'yle ilgili bir manzaradır. Hız. Peygamber efendimizin Medine kısmındaki hayatının en güzel fotoğrafını bize verecek olan Hız. Fatıma'nın ve Hız. Aişe'nin anlatılarıdır. Hız. Aişe'nin 2 binin üzerinde rivayet ettiği hadis var.

Kadın ve Toplum Dergisi:

Uzaklardaki rol modellerimizi kitaplarla anlattınız. Ya kendi anne babanız onların size rol modellikleri nasıldı?

Sibel Eraslan: Annem bizim ilk öğretmenimizdi. Babam da yakından ilgilenirdi bizlerle ama ben lisedeyken babam uzak yol kaptanlığına başladı, yük tamamen annemin üzerindedir. Kitap okuma, yazma, müzik, şiir, yabancı dil, coğrafya merakını bizlere de aynı şekilde coşkuyla geçirdi. Bunun yanı sıra hem annemden hem babamdan dürüstlük, sorumluluk sahibi olma, samimiyet, büyüklere ve hastalara hürmet ve vefa, saygı, zorluklar içinde olanlara yardım, merhamet, dayanışma ve kesinlikle harama el uzatmama, alın terini tercih etmek gibi terbiyeleri aldık. Millet ve ülke sevgisi, toplumumuza faydalı hizmetler verme bilinci gibi 1970'lerin toplumsal çerçevesinde büyüttüler.

Kadın ve Toplum Dergisi:

Bir çocuk için en önemli rol modelinin kendi anne ve babası olduğu yadsınamaz bir gerçek. Genç anne babalara çocuklarına doğru rehberlik etme ve doğru rol model olma konusundaki tavsiyeleriniz nelerdir?

Sibel Eraslan: Zor bir soru... Çocuklarla ilgilenmek sadece ilk çocukluk ve ergenlikle sınırlı değil inanın. Son nefesinize kadar onlarla ilişkiniz sürecektir bir kere bunu kabul ederek bakmak gerekiyor ebeveyn ilişkisine... Çocuklarla olumlu vakit geçirmek, ortak bir çabanın içinde olabilmek, onlara eğriyi doğruyu anlatabilmek, ama bunu sözel bir nutuk olmaktan çok hareketleriniz ve yaşam tarzınızla vermeniz. Bunlar kuşkusuz çok önemli. Bir de tabii, çok dua etmek gerekiyor:)) çaresiz kalacağınız anlar çok olacak. Ama ben böyle durumlarda hep şöyle düşünürüm: Çocuklarımızın da bir kaderi var ve biz

bunu oturup yazamayız. Herkesin biricik bir hayat hikayesi var. Yani imtihan dünyasıdır burası. Allah çocuklarımızın da bizim de yardımcımız olsun...

Kadın ve Toplum Dergisi:

Toplumun temel taşı olan ailenin korunması, çocuklarımızın gençlerimizin küresel LGBT çeteleri tarafından cinsiyetleştirilmeye çalışılması konusunda toplum olarak, anne babalar olarak neler yapılabilir, tavsiyeleriniz nelerdir?

Sibel Eraslan: İnsanlık olarak ağır yıkımların içinden gelmişiz, yaşadığımız çağa... İlk büyük iklim değişiklikleri ve göçler, ardından yeni zamanın koşullarına uyum sağla-

mak ve hayatta kalabilmek için savaştığımız insanlık, sonrasında yerleşik düzenle birlikte mülkiyete dair gelişen hırslar, tetiklenen büyük savaşlar, büyük salgın hastalıklar, büyük kıtlıklar, afetler, büyük eşitsizlikler, sömürü, sınıflaşma, ırkçılık, nefret nebularları ile bugünlere kadar geldik...Tabii tarih hakkında kötümser bir panoramadır bu. **Bunca ağır yükün altından insanlar, kavga ederek ve zayıf olanı sürekli ezip yok ederek değil de, dayanışarak, sevgiyle, saygıyla, merhametle, adaletle, bilgelikle çıkabilmişler de diyebiliriz. Bu takdirde insanın içindeki fazilete dair değerleri öncelemiş oluruz...** Evet insanın içinde ikisi de var;

iyilik de kötülük de. İslam hikmeti bunu iki yönlü bir koşu olarak tarif eder: Şayet iyilik tarafına yönelsek meleklerden bile üstün olacağız (**eşref-i mahlukat**), ama şayet kötülüğe doğru koşarsak hayvanlardan bile aşağı olacağız (**belhum adal**) hayat mace-rasıdır bu...

Benzerlikler değil, farklılıklar dikkatimizi çeker çoğu kez ve farklılıklar insanoğlunun kafasını karıştırır her zaman. İlk cinayet, bir kız kavgasından çıkmıştır, Kabil ile Habil arasında. Çünkü kız onlar gibi değildir, farklıdır. İnsanların tenlerinin farklı renkte oluşu da çok uzun asırlar boyunca sorun olmuştur. Günümüzde dahi ırkçılığın imha edici uzantılarını öğrenerek seyrediyoruz. Farklı dinlerde oluşları da insanların kafalarını karıştıran bir diğer faktördür. Haçlı savaşlarından, mezhep savaşlarına, günümüzde yaşanan modern işgal

yöntemlerine kadar insanlığın yaka silktiği karanlık dönemlerdir. Kadın-erkek oluş da bir farklılık karşılaşması olarak zaman zaman şiddetle, örse-lenmişlikle, kırıcılıkla tecrübe edilmektedir... **Farklılıklarla nasıl baş edeceğiz? Irkçılığın, din savaşlarının, sömürgeciliğin, yoksullaştırılmanın, kadına, yaşlıya, çocuğa yönelik şiddetin önüne nasıl geçeceğiz?**

Bu konuda çeşitli öneriler var, iki radikal çıkış olarak cinsiyetsiz toplum ideolojisi ve tranhümanizm felsefesine dikkatinizi çekmek isterim. Her iki çıkışta da insanlığın şimdiye kadar işlediği ağır suçlar bilançosu söylem girişi mahiyetinde birbiriyle neredeyse aynı... Evet insan suçlu ve acizdir, peki nasıl değişecek?

Judith Butler'ın, kimlik kavramını ters yüz etmek için

ortaya attığı sloganda, **cinsiyetin baş belası** olduğu yazılıydı. Şayet cinsiyet olmasaydı, dünyadaki eşitsizliklerin, savaşların, çekilen acıların, adaletsizliklerin hiç birisi olmayacaktı. Cinsiyet belası olmasaydı, kadına yönelik şiddet de olmazdı. Bu görüşe göre, erkek aslında farklı bir kimlik değil, şiddetin, kötülüğün genel ismiydi... Kadın ve erkek gibi sert farklılaşmaları yıkıp, sağlanacak bir **trans**'la ara modeller oluşturulmalı böylece kültürel bir devrimin kapısı açılmalıydı...

Max More'un ileri sürdüğü **"transhümanizm"** felsefesi ise, insan formunu ve diğer tüm kısıtlamaları bilim ve yüksek teknoloji ile aşmayı hedefler. "İyileşme" adı altında insanüstü yaşam süresini, insanüstü zeka kapasitesini, insanüstü zeka kalitesini yakalayarak insanın, yeni-insana evrilmesini öngörür.

Yapay zeka ve ileri teknikle mükemmelleşmiş implantlar aracılığıyla yarı insan, yarı mekanik tasarımların, biliç evriminin konulduğu bir ideolojidir bu...

Gerek cinsiyetsiz toplum ideolojisinde gerekse transhümanizm bakış açısında anahtar kavram 'iyileşme'dir. Dünyada kötü giden işleri düzeltmek gibi güzel bir niyettir bu ilk bakışta. Ama insanın doğasıyla oynayan, onu itidalden çıkartan, bozup haşa yeniden yaratacak bir ölçsüzlük hakimdir.

Yüce Kitabımız; **'ekinleri ve nesilleri ifsad eden'** yönelişleri tenkid eder. Ayette geçen ifsad yani bozgun kelimesinin etimolojik serüvenini takip etmek için müfredata şöyle bir göz attım. İfsad keli-

mesi için, **'bir nesnenin itidalin dışına çıkması'** diyor.

İnsan içindeki karanlık ve aydınlıkla birlikte yaratılmış. İnsan, karmaşık ve mürekkep bir varlık. Onu bir tekillik üzerine sabitlemek adına, dışarıdan müdahaleye yeltenmek, aynı zamanda bozmak anlamında... Doğa ile oynamak, fitratı bozmaya kalkmak bu...

Kadın ve Toplum Dergisi: Dergimizin bu sayısının konusu kadın müfessirlerimiz. Özellikle Hz. Aişe'nin hadis rivayetlerindeki ve bazı ayetlerin anlaşılmasındaki yeri tartışılmaz. Kadınlara ait konularının anlaşılması ve tefsire katkıları noktasında Hz. Aişe ve annelerimizin hayatından birkaç örnek verebilir misiniz?

Sibel Eraslan: O, babası Peygamberimizin (asm) en sadık dostu Hz. Ebubekir olan, Teymoğulları gibi seçkin bir ailenin en ince terbiyesiyle yetişmiş, çok küçük yaşlarından itibaren zekasıyla ışı ışı parlayan, Peygamberimizin (asm) "Seni kördüğüm gibi seviyorum" dediği annemiz; Hazreti Aişe.

Büyük bir hadis rivayetçisi, Müslümanların öğretmeni, Efendimizin bazen sıkıntılı bazen neşeli zamanlarda "Konuş ey Hümeyra" diye seslendiği, meleklerin selam verdiği kadındı. Rabbimizin rahmeti mağfireti selat selam üzerine olsun...

GOLD

KIZIL GONCALAR

FO

ömer

OGM
PICTURES

Kızilek Şerbeti

SHOW

DİZİLER ALGI OPERASYONU
MERKEZİNE Mİ DÖNÜŞTÜ?
Yüzleşme mi Kutuplaşma mı?

Nagehan ÖZDEMİR

İletişim teknolojisi alanında meydana gelen hızlı gelişmeler, medya dünyasına zenginlik katarken, medyanın etkinlik alanını büyüttü. Günümüz toplumlarında medya ürünleri artık hayatın merkezinde yer alırken, televizyon başta olmak üzere gazete, dergi, kitap, video, bilgisayar ve akıllı telefonlar gibi birçok iletişim aracı yaygın bir şekilde kullanılmakta.

Hem özel alanda hem de kamusal alanda kendine yer bulan kitle iletişim araçları sınırları ortadan kaldırırken, McLuhan'ın deyimiyle çoktan dünya küçük bir köy haline dönüştü.¹ Günümüzde gerek şehirlerde gerekse Türkiye'nin en ücra köyünde televizyonun girmediği ev hemen hemen hiç kalmazken, buna akıllı telefonları da eklemek çok zor olmamalı. Kitle iletişim araçları içerisinde televizyonun bu kadar yaygınlık kazanması ve toplumsal hayatta vazgeçilmez olmasının, birey ve toplum üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olması kaçınılmaz.²

Bireyleri ve toplumları şekillendirme ve yönlendirme aracı, hatta yasama, yürütme, yargıdan sonra toplumu yönetmede dördüncü kuvvet haline gelen kitle iletişim araçlarında yayınlanan dizi ve filmlerin insanların fikirlerini, zihin dünyasını etkileyen, bireyleri herhangi bir konuda tavır almaya yönlendiren ve belli kişiler ve mekânlarla ilgili imaj oluşturma gücüne sahip temel araçlar olarak değerlendirilmek mümkündür.³

Bu bağlamda televizyonda yayınlanan dizilerde din ve dini kavramların; sembollerin kullanılıp kullanılmaması, kullanılıyorsa olumlu, olumsuz hangi imajla yansıtıldığı çok önemlidir. Dizilerde yer alan din adamın ya da dindar bireylerin tavır ve davranışları, görsel durumu ve kullandığı dil, o dizileri izleyen bireylerin zihin dünyasında, o karaktere ve temsil ettiği fikre karşı bir düşünce oluşturmada ve bireylerin dünyasında bu anlamda bir algının oluşmasına etki etmektedir.

“Nüfusun çok büyük bir bölümünün beyinlerinin oluşturulmasında bir tür fiili tekele sahip” araç haline gelen kitle iletişim araçları farkında olmadan toplumu ve bireyi bu organlar tarafından sunulan imaj ve algılar doğrultusunda kendini yeniden tanımlama ve algılamaya başlıyor.

İzleyicinin üzerindeki etkisi her geçen gün artan ve insanların hayatlarına farklı şekillerde tesir eden televizyon, insanların gözlerine, kulağına ve zihin dünyasına hitap ederken, olayları canlıymış gibi sunması bireylerin etkilenme düzeyini daha da artırıyor. Bu etkilenme düzeyi daha çok izleyenleri belli bir konuya yönlendirmede ve belli bir anlayış oluşturmada kendini gösteriyor.

“Nüfusun çok büyük bir bölümünün beyinlerinin oluşturulmasında bir tür fiili tekele sahip”⁴ araç haline gelen kitle iletişim araçları farkında olmadan toplumu ve bireyi bu organlar tarafından sunulan imaj ve algılar doğrultusunda kendini yeniden tanımlama ve algılamaya başlıyor. Televizyon reklamları, moda dergileri, gazeteler ve diğer ideolojik sloganlar ferdin hayatında kimi zaman ailesinden ve okulundan da daha fazla etkili oluyor. Kişi, kitle iletişim araçlarından kendisine sunulan bu yeni hayat tarzı empozesiyle, gerçek problemlerinden uzaklaşır, prensiplerine dikkat etmemeye başlar veya onlara yönelik farkındalığını kaybeder. Bunun belki de toplumsal olarak hissedilen en somut alanı dini fikir ve davranış alanıdır. Birey, kendi inanç ve değerlerini televizyon ve diğer medya araçlarından okuduğu ve gördükleriyle belirlerken, kimi zaman bu durum hayatında ciddi değişikliklere neden olur.

Bu bağlamda sinema filmleri ve televizyon dizilerindeki dini sembollerin kullanımı,

hayatlarını dini görüşlerine göre düzenleyen karakterlerin çoğunlukla bilgisiz, gerici, çirkin ve kötü karakterli bireyler olarak yansıtılması sonucunda dine ve Müslümanlara karşı toplumda yoğun bir antipatinin oluştuğu inkar edilemez bir gerçektir. Dolayısıyla izleyiciler üzerinde bu kadar etkili olan görsel medya ürünlerinde dini öğelerin ve karakterlerin nasıl kullanıldığı bu bağlamda çok önemlidir.

Yeşilçam Ezberi Bitmiyor

Daha önce Yeşilçam filmlerinde din, dindarlık, muhafazakarlık tanımlamalarının kötü kalpli sapık hocalar ve namaz kılıp fitne fesat çıkartan kadınlar üzerinden gösterilmesi senelerce hiç değişmedi. Nerde dalavereci, dolandırıcı, olumsuz tipler varsa dini isimler kullanılarak, küçükbüyük herkesin beynine kötü imaj bırakılmaya yıllarca devam edildi. Hatta Kemal Sunal ve benzeri komedi filmlerinde saflığın, enayili-

ğin sembolü olarak kullanılan “Şaban, Ramazan” isimleri nedeniyle bu filmlerden sonra kimse çocuğuna Şaban ve Ramazan adlarını koymaz oldu. Gaffur, Burhan, Tacettin, Aziz, Kadir, Amil, Mennan gibi isimlerin dizi filmlerde oluşturduğu olumsuz imajlar ne yazık ki unutulmadı.

Böyle bir geçmişi olan Türk sineması ve dizi film sektörü son yirmi yılda normalleşme rüzgarı adı altında dizilerde başörtülü kızları komşu kızı, namaz kılan nine, sokaktan geçen kadın olarak kenardan köşeden göstermeye başladı. Günümüze geldiğimizde ise yan roller yerlerini başrollere devretti. Fakat bu seferde bu karakterlerin aktarılış biçiminde yine bir tuhaflık vardı. Yeşilçam ezberi olumsuz, cahil, hiçbir şey bilmeyen, namaz kılıp her türlü dalavereyi çeviren ‘dindar insan’ tiplemesini özellikle Müslüman kadınlar üzerinden gören yeni bir dizi ve film piyasası ortaya çıktı.

Dizilerde seküler-muhafazakâr çatışması

Son yirmi yılda değişen toplumsal dengeler ile beraber yeni bir arayışa giren dizi ve film piyasası Netflix'te yayınlanan 'Bir Başkadır' dizisi ile yeni bir alan keşfetti, muhafazakâr-seküler çatışması. Bu keşifle birlikte dizilerin değişmez matematiği 'zengin kız-fakir oğlan' klişesi yerini hidayet romanlarının olmazsa olmazlarından çok tanıtık muhafazakar erkeklerin seküler kadına aşık olması aldı.

Baba ile başlayan ama devam edemeyen, Kızılıcık Şerbeti, Ömer ve en son Kızıl Goncalar dizileri üzerinden topluma verilmeye çalışılan muhafazakar-seküler aile çatışması aslında yeni bir tartışma değil. İlk örneklerini Tanzimat modernleşmesinde bulabileceğimiz bugünkü muhafazakar-seküler çatışması Tanzimat döneminde alaturka-alafranga kavramları ile tartışılıyordu. İlk örneklerini romanlar ve o dönemin basılı eserleri üzerinden görebileceğimiz bu tartışmalar, Ahmet Mithat Efendi'nin Felâtun Bey ile Râkım Efendi'si, Recaizade Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası, Hüseyin Rahmi'nin Şıpsevdi'si, Halid Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah'ı, Peyami Safa'nın Fatih Harbiye gibi Tanzimat dönemi ve sonrası romanlarında alafranga ve alaturka karakterleri ile karşılaştıkça çıktı.

Tanzimat döneminin alafranga-alaturka, ötekiler berikiler çatışması, günümüz dijital

modern çağında dizi filmler üzerinden yeniden üretilip tüketime sunuldu. Baba ile başlayan muhafazakâr-seküler çatışması Kızılıcık Şerbeti, Ömer ve en son Kızıl Goncalar dizileri ile sürdürülmeye çalışılıyor.

Bunlar da Her Yerde

Seküler bir ailenin kızıyla Fatih'te yaşayan inançlı bir ailenin oğlunun aşk hikayesini anlatan 'Kızılıcık Şerbeti' dizisinin ilk tanıtımı 'Kıvılcım' karakterinin bir alışveriş merkezinde tesettürlü kadınlarla ilgili "Bunlar da her yerde!" cümlesini sarf ettiği sahne ile yapılmıştı.

Eğlence mekanları, oteller, plajlar veya AVM'leri, kendisine ait mekanlar olarak gören seküler kesimin, bu mekanların dindarlar tarafından işgal edildiğini düşünen Kıvılcım karakteri seküler kesimin düşünce tarzını "Bunlar da her yerde!" cümlesi ile açıkça ortaya koyuyor. Fatma Barbarosoğlu'nun deyimiyle Cumhuriyet tarihinin gardrop modernleşmesini temsil edışı ile kamusal mekanların giriş biletini elinde tutan bir eda ile sopa sallayan Kıvılcım karakteri aslında sahibi olduklarını düşündükleri mekanlarda dindar kimlikleri görmekten nasıl rahatsız olduklarını gösteriyor.

Dizide seküler Kıvılcım karakteri, lüks bir markaya ait giyim mağazasında gördüğü başörtülü kadını kastederek "Bunlar da her yerde" şeklinde sataşır. Başörtülü kadının tepki göstermesi üzerine Kıvılcım "Siz üstünüze niye

Son yirmi yılda değişen toplumsal dengeler ile beraber yeni bir arayışa giren dizi ve film piyasası Netflix'te yayınlanan 'Bir Başkadır' dizisi ile yeni bir alan keşfetti, muhafazakâr-seküler çatışması. Bu keşifle birlikte dizilerin değişmez matematiği 'zengin kız-fakir oğlan' klişesi yerini hidayet romanlarının olmazsa olmazlarından çok tanıtık muhafazakar erkeklerin seküler kadına aşık olması aldı.

alınıyorsunuz, ait olmadığınız bir yerde misiniz, buradan çıkması gereken sensin, sosyalleşmeye alışkın değilsin” şeklinde yanıt verir. Başörtülü kadının “Özgürlük düşmanı” şeklindeki tepkisine karşılık “Medeniyet düşmanı olmanın iyidir, böyle özgürlük olmaz olsun” şeklinde aynı üslubu sürdürür. Dahası mağaza sahibine dönerek “Niye

alılıyorsunuz bu insanları buraya, hiç yakışıyor mu?” diyerek, mekânın asıl sahibi olarak kendisini gördüğünü vurgular.

Benzer bir hak görmeyiş tatil ritüeli için yapılmaktadır. Seküler aneanne kızı Kıvılcım’a “kaplıcalara gitsek ne güzeldir şimdi oralar” derken Kıvılcım “oraları başı bağıllılar doldurdu hep” diye cevap verir. (Kızılılık Şerbeti, 1. Bölüm)

Bu dizilerde dinin olumlu olarak yansıtılmadığı ortada. Hatta yanlış bilgilerle dezenformasyon oranının artırıldığı bile söylenebilir. Seküler kesim dini rahatlıkla eleştirirken, dini konular muhafazakar kesim tarafından olumsuzluğu doğrular şekilde kurgulanıyor. Dolayısıyla dizilerde din yine olumsuz ve eksik şekilde irrasyonel, mantığa uymayan bir inanç olarak sunulmaya devam ediliyor.

İkili Karşıtlıklar, İkel Zıtlıklar

Muhafazakar-seküler çatışmasını işleyen söz konusu bu dizilerde en dikkat çekici husus çoğunlukla din ile özdeşleştirilen toplumsal her türlü yapının ve dini sembolün kötülenerek gözden düşürülmesi ve din olgusunun bağnaz Müslüman perspektifinde ele alınması. “İkili karşıtlıklar” olarak adlandırılan ikel zıtlıklar üzerinden kurulan bu dizilerin hikayelerinde iyi ve kötü karakterleri oluştururken, muhafazakar karakterler bütün negatif özelliklerle donatılırken, seküler karakterlere ise bütün olumlu, iyi özellikler yüklenmiş.

Öyle ki, dizideki karakterlerin gündelik hayatlarındaki

ritüellerden, mekanın kategorize edilmesine, evcil hayvanlara yaklaşım konusundan, erkek doktora muayene olmaya, kadına karşı şiddete karşı eylemsizlik ve tepkisizlikten, boşanmada kadının fedakarlığı konularında dindar karakterlerin ne kadar arızalı, itici, bağınaz, yobaz olduğu seyircinin gözüne sokulurken (özellikle kadınların), seküler karakterlerin yol yordam bilir, hayat tecrübesine sahip, boşanmış olmasına rağmen kendi ayakları üzerinde duran, kendi kararlarını kendi alabilen karakterlerde olması ekrandaki seyirciden tam puan almak üzere sahnelenmesi bir tesadüf olarak görülebilir mi?

Örneğin, dizide seküler Doğa karakterinin sokaktan bulduğu bir köpeği eve getirmesi kurgusunda dindar kayınvalide Pembe ve abla Nursema, köpeği evde gördüklerinde "Bu evde namaz kılınıyor, namaz kılınan eve köpek girmez, salyalarını akitacak necis kılacak her yeri, sen dini vecibelerini yerine getirmiyor olabilirsin ama bize saygı duymak zorundasın" şeklindeki ifadelerle tepkilerini ortaya koymaları ve Doğa'nın "Sokakta kalmış aç bir köpeği eve getirmek saygısızlık mı, Müslümanlık iyilikten geçmiyor muydu?" cevabıyla bahçede yaşamasına izin verilen köpeğin yola çıkarak araba altında kalması ve ölmesi üzerinden mesaj verildiği görülüyor.

Köpeği sokağa terk etmeye gönlü razı olmayan seküler kadına karşı onu sokağa ölme terk eden dindar kadının sonunda "Takdir-i ilahi, ölüm

bu Allah'tan geldi, vadesi dolmuş, olacağı varmış" tevekkülü ile dizide hayvan sevgisi ve hayvan hakları mücadelesi laik ve seküler kesime atfedilirken, dindar muhafazakâr kesimin bu konuda duyarlı olmadığına dair mesaj seyirciye aktarılıyor. (Kızılıcak Şerbeti, 5. Bölüm).

Dizide dindar kesimin ne kadar gerici ve yobaz olduğuna dair diğer bir alt mesaj da gelini türbeye götüren dindar kesim örneğinde sunuluyor. Kadın doktor-erkek doktor tartışması üzerinden verilen dindar kesimin gerici olduğu mesaj olarak seyirciye aktarılıyor. Dizide dindar ailenin gelini olan seküler Doğa karakteri, gebelik kontrolleri için erkek bir doktor tercih etmekte ancak aile tarafından kadın doktora gitmesi gerektiği öğütleniyor. Doğa karakterinin laik-seküler annesi bu duruma tepki gösterip, kızını muayenehaneden zorla çıkarıyor.

Bu bağlamda hikaye, seküler-laik kimlikle dindar kimlik arasındaki bilim-din çatışmasına dayandırılarak sunuluyor.

Laik-seküler kesim mesleğin cinsiyet temelli değerlendirilmesini gerici ve yobazlıkla ilişkilendirirken, dahası bilimsel ilkelere aykırı bulmaktadır. Seküler annenin "Doktorun erkeği kadını mı olur, kaçınıcı yüzyılda yaşıyoruz, bize kadın veya erkek doktor diye dayatamazsınız. Bu ne Allah aşkına, dualarla ultrasona bakıyorlar. Bunlar benim kızımı alır tekkeye götürür buradan" şeklindeki ifadesini bu bağlamda okumak mümkün. (Kızılıcak Şerbeti, 5. Bölüm)

Yine günümüz Türkiye'sinin en önemli sorunlarından olan kadına karşı şiddet konusunda dindar kesim, şiddete göz yuman, şiddet karşısında eylemsizlik ve itaat gösteren, kadın hakları ve kadına karşı şiddet ya da kadının eğitim ve özgürlüğü konularında bilinç seviyesinin düşüklüğü aktarılırken, (Kızılıcak Şerbeti, 15.-19.-12. Bölüm), seküler karakter Kızılıcak'ın sahilde yürürlerken tanık oldukları kadına karşı şiddet vakasında şiddet mağduru kadına "Sizi eve götürebilirim, isterseniz karakola gidebiliriz,

size şahitlik edebilirim” şeklinde destek olması dikkat çekici. (Kızılıcak Şerbeti, 5. Bölüm)

Dizide seküler karakter ve dindar karakterlerin evlerinin dekorasyonu bile seyircinin gözünde dindar karakterlerin ne kadar zevksiz olduğu alt mesaj olarak veriliyor. Dindar ailenin evi avangart ve gösterişli mobilyalarla döşenirken, eskiden kalma ibrik, saat veya testi gibi aksesuarları ile geleneksel bir İslami burjuva evi gösteriliyor. Seküler ailenin evi ise modern mobilyalar, aynalar ve kitaplıklardan oluşuyor. (Kızılıcak Şerbeti, 19. Bölüm)

Bizim Mahalleden Sizin Mahalleye

Günümüz dünyasında televizyonun dijitale yenildiği iddia edilse de televizyon hala insanların eğlendiği ve zaman geçirdiği en elverişli kitle iletişim araçlarından biri olmaya devam ediyor. Televizyonda yayınlanan programlardan biri olan dizilere yüklenen mesajlar ise izleyicileri etkilerken aynı zamanda görüşlerini, tercihlerini belirleyerek yeni bir kültür alanı oluşturuyor.

Televizyonda birçok içeriğe sahip dizilerde dinin ve dindar karakterlerin sunumu sayısal olarak artsa da Yeşilçam ezberinin değişmediğini görüyoruz. Sadece bu yazının konusu olan söz konusu dizilerde Müslüman kimliği ve İslam dini gerici, uygarlık yoksunu, eğitimsiz, boyun eğen, modern olmayan, asosyal niteliklerle izleyiciye yansıtılıyor. Seküler

kesim ise modern özgür, bağımsız ve eğitilmiş olarak sunuluyor.

Ayrıca bu dizilerde dinin olumlu olarak yansıtılmadığı ortada. Hatta yanlış bilgilerle dezenformasyon oranının arttırıldığı bile söylenebilir. Seküler kesim dini rahatlıkla eleştirirken, dini konular muhafazakar kesim tarafından olumsuzluğu doğrular şeklinde kurgulanıyor. Dolayısıyla dizilerde din yine olumsuz ve eksik şekilde irrasyonel, mantığa uymayan bir inanç olarak sunulmaya devam ediliyor. Bunun aksine spekülasyon yaratacak konular reyting uğruna öne çıkarılmakta, toplumu hassas konular üzerinden kutuplaştırmakta da beis görülüyor.

Sonuç olarak Tanzimat modernleşmesinden beri devam eden alaturka-alafranga tartışmasını yeniden üretip günümüz dijital medyasında seküler-muhafazakar çatışması sosuyla sunan Kızılıcak Şerbeti, Ömer ve Kızıl Goncalar dizileri, iddia edildiği gibi topluma kendileri gibi olmayan insanların hayat tarzları hakkında bilgi sunmuyor. Aksine semboller ve zıtlıklar üzerinden siyasal olarak iki kutba ayrıldığı iddia edilen ülkemizde kültürel olarak da kutuplaşma ortaya çıkıyor. Onlarca yıl önce oluşturulan kimlik çatışması diziler üzerinden yeniden bilinçlere sızdırılıyor.

Herkesin birlik olup sorunları çözdüğü mahalle dizilerinden geldiğimiz nokta toplumu daha da nerelerden

ayrıştırabiliriz sorusu. Çünkü her türlü değeri meta haline dönüştürmekte beis görmeyen yeni sistemde reyting tam olarak insanların ayrıştığı yerde duruyor.

Dipnotlar

- 1 Marschall McLuhan-Bruce R. Powers, Global Köy, çev. Bahar Öcal Düzgören (İstanbul: Scala Yayıncılık, 2020)
- 2 Sulhi Dönmezer, Sosyoloji (Ankara: Savaş Yayınları, 1982), 418-424; Ali Aslan, “Bir Sosyolojik Olgu Olarak Televizyon”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1/1 (Aralık 2004).
- 3 Pars Şahbaz, Arzu Kılıçlar, “Filmlerin ve Televizyon Dizilerinin Destinasyon İmajına Etkileri”, İşletme Araştırma Dergisi, 1/1 (Mart 2009), 31-52; Abdurrahman Güneş, “Medyanın Olumsuz Din Algısına Etkisi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28/1 (Ocak 2018), 206)
- 4 Pierre Bourdieu, Televizyon Üzerine, çev. Turhan Ilgaz, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), 22

Kızıl Goncalar denklem sahnesi

AŞIKLAR DİYARI: MAŞUKİYE...

Revasiye KARAARSLAN AYTEN

Her köşesi ayrı bir güzel olan yurdumuzun her mevsimi de bir başka güzel yaşıyor.

Altlarından ırmaklar akan cennetlerin dünyadaki gölgesi misali Maşukiye adeta saklı bir cennet... Aşıklar diyarı...

Baharı ayrı güzel, yazı ayrı güzel, sonbaharı rengarenk, kışı kart postallık görüntüleri ile doğa severlerin uğrak yerlerinden birisi...

Sapanca Gölü'nün güneyinde, Kartepe ve Samanlı dağlarının eteklerinde yer olan Maşukiye beldesi Kocaeli sınırlarındadır. Kocaeli merkeze 36 km uzaklıkta İstanbul'a 129 km, Ankara'ya ise 320 km uzaklıktadır.

Maşukiye, beldenin doğal güzelliğine uygun düzenlenmiş restoranları, piknik yerleri ve doğal güzellikleri ile size

günün her vakti birçok alternatif sunmaktadır. Temiz havası, şelaleleri, yoğun bitki örtüsü ve ormanı ile her köşesi insanı büyüleyen bu doğa harikası belde her daim yerli ve yabancı ziyaretçilerini ağırlamaya devam ediyor.

Eski adı **Voçbe Hab-le** olan bu güzel belde 1864 yılında sona eren Kafkas-Rus savaşları sonunda bölgeye yerleşen Çerkezler tarafından kurulmuş. Maşukiye'nin ismi ise "**aşık**" anlamına gelen "**Maşuk'tan**" geliyor.

Hikaye'ye göre aşık ile maşuk birbirlerini çok seviyorlar ama bir türlü birbirine açılıp sevgilerini söyleyemiyorlar. Bir gün aşık dayanamayıp maşukun evine gidiyor, kapıyı çalıyor. İçerden bir ses geliyor:

—Kim o?

Aşık cevap veriyor:

—Benim.

Maşuk içeriden sesleniyor:

—Git buradan.

Aşuk şaşırıyor. İnanamıyor ama ayrılıyor kapıdan üzgün bir şekilde. Dağlar, ovalar dolaşılıyor Maşuk'un aşkından ölecek duruma geliyor olaylara anlam veremiyor, lakin dayanamayıp tekrar Maşuk'un kapısına geliyor, kapıyı çalıyor. Yine içerden bir ses geliyor:

—Kim o? Diyor.

Aşuk cevaplıyor:

—Benim.

Maşuk içerden sesleniyor.

—Git buradan

Aşuk deliye dönüyor. Bir türlü anlamıyor aşkının bu tavrı

ona niye yaptığını. Kendini yollara vuruyor. Aşkıyla eriyor da sebebi bulamıyor. Günler ayları, aylar yılları kovalıyor. Ve bir gün Aşuk kendini Maşuk'un evinde buluyor. Kapıyı çalıyor. İçerden bir ses:

—Kim o?
Aşuk cevaplıyor:

—Senim.

Maşuk içerden sesleniyor:

—Gir içeri o zaman.”

Yani diyor ki benlikten vazgeçip biz olmak aşkın en öz halidir. Aşk “senim” diyebilmekmiş. Kendinden geçmek gerekmiş.

Yeşilin bin bir tonunun yer aldığı bu güzel belde de insanın kendinden geçmemesi mümkün değil...

Maşukiye Aygır Deresi, Kartepe'nin zirvesinden başlayarak çağıldayan ve aşağılara indikçe irili ufaklı su kaynaklarının pınarların birleşmesi ile Maşukiye'de şelale olup çağıldar. Farklı mevsimlerde farklı renklere bürünen Maşukiye, ziyaretçilerini her daim çeşitli güzelliklerle ağırlar. Su sesi, kuş sesi, rüzgarın sesi, ağaç hışırtıları ile tam bir doğa harikası...

Doğa severleri, piknikçileri, haftasonu şehrin gürültüsünden kaçmak isteyenleri, doğa fotoğrafçıları kendine hayran bırakan bu harika beldeyi gezi listenize eklemeyi unutmayın...

GÜMÜŞ TELLERİN SANATA DÖNÜŞMÜŞ HALİ: TELKÂRİ

Revasiye KARAARSLAN AYTEN

Kökeni milattan önce 3000'lere dayanan ve halen geleneksel el sanatı ustaları tarafından tutkuyla sürdürülen telkâri sanatı günümüzde de az sayıda telkâri ustası tarafından devam ettirilmektedir. Telkâri ustaları birbirinden farklı motifleri büyük bir sabırla tel tel işleyerek gümüş yüzük, bileklik, küpe, kolye, kemer, bilezik, broş ve anahtarlık gibi çeşitli ürünlere dönüştürmektedir.

Tamamen el işçiliğine dayanan telkâri sanatında gümüş teller kendi etrafında oval ve yuvarlak gibi şekiller oluşturacak şekilde sarılır. Sarılarak, bükülerek oluşturulan bu motiflerin kaynak yardımıyla bir araya getirildiği telkâri sanatı ülkemizde özellikle Mardin ve Ankara'nın Beypazarı ilçesinde telkâri atölyelerinde takılara süs eşyalarına dönüştürülmektedir.

İlk örneklerine M.Ö 3000 bin yıllarında rastlanan ve Ortadoğu uygarlıklarının ağırlıklı olarak kullandığı telkâri sanatının daha sonraki dönemlerde dünyanın farklı coğrafyalarında örneklerine rastlanmaktadır.

Bir kuyumculuk sanatı olan telkârinin yapımında ağırlıklı olarak gümüş kullanılmakla birlikte altın ve boncuk gibi mücevheratlarla da zenginleştirile bilmektedir.

Telkâri günümüzde özel bir mücevher dalı haline gelse de, tarihsel olarak kuyumcuların geleneksel işlerinin bir parçasıydı.

Tarihi milattan önce 3000'lere kadar dayanan, ünlü sınırları aşan geleneksel el sanatı Telkâri, mesleğini tutkuyla yapan ustaların maharetli ellerinde hayat buluyor. Birbirinden farklı motifleri tel tel işleyerek eşsiz ürünlere dönüştüren işin erbabları, bu zanaatı geçmişten geleceğe taşımak için adeta direniyor.

Aşama Aşama Telkari

Bu güzel telkâri ürünler bir süs eşyası olarak hayat bulana kadar bir çok aşamadan geçiyor. Öncelikle gümüş madeni potada eritilerek ince teller halinde dökülüyor. Bu incecik teller silindirlerden geçirilerek 70-40 mikrona kadar indirilir. Tasarlanacak ürün öncelikle bir kağıda aktarılıyor. Bükülen ve inceltelen teller şekil alması

için tekrar ısıtılıyor. Tasarlanan ürüne göre gerekli bütün teller belirlenen incelik ve uzunluklara göre kesilip hazırlanır. Taslak üzerine yerleştirilerek şekillendirilme işlemine başlanır ve belirli kısımlardan kaynak yapılarak birleştirilir. Telkâride süslemede ve ürün oluşturulurken ana parçaları birleştirmek için çeşitli parçacıklar kullanılır. Telkâri ürünü yalnız tel ile yapılır. Bir ürün yüzlerce parçalardan bükülerek ve birleştirilerek elde edilir. Telkari ustaları uzun yılların birikimini hünelerine sergileyerek bu incecik telleri göz alıcı süs eşyalarına dönüştürür. Son olarak doğal rengini alması için ağartma işlemi uygulanır.

Midyat Telkarisi Bir Başka Olur

Anadolu'nun kadim el sanatlarından biri olan telkârinin ülkemizdeki en önemli merkezlerinden olan Midyat, telkârîde kullanılan malzemeleri, mesleği icra eden ustaları ve üretim süreçleriyle geleneksel özelliklerini korumaya devam etmektedir. Usta çırak ilişkisiyle kuşaklara aktarılan telkârî yapımı Unesco tarafından da desteklenmektedir.

İlk örneklerine M.Ö 3000 bin yıllarında rastlanan ve Ortadoğu uygarlıklarının ağırlıklı olarak kullandığı telkârî sanatının daha sonraki dönemlerde dünyanın farklı coğrafyalarında örneklerine rastlanmaktadır.

Türkiye'de Beypazarı, Trabzon ve Mardin'de işlendiği bilinen telkârî sanatıyla yüzyıllardır takı, ev aksesuarı, hediyelik eşya türünde eserler üretilmektedir. Midyat'la özdeşleşmiş olan telkârî, burada çoğunlukla Süryaniler tarafından yapılan bir sanattır. 22 Mikrona varan tel inceliği ile son derece zarif ve göze hitap eden bir takı tekniği olan Midyat telkârîsi kadim bir geçmişe sahiptir.

Telkârî sanatının asırlar boyu Mardin'de geleneksel yöntemlerle işlenmesi ve günümüze kadar korunabilmesi kültürel miras açısından değerini arttırmaktadır.

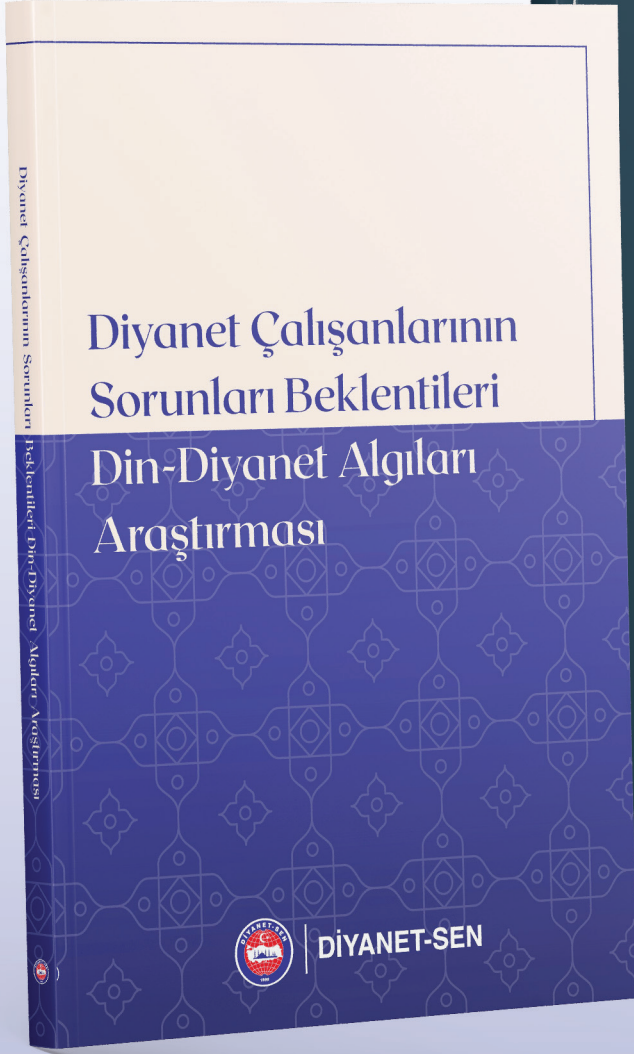
Telkârî sanatı genelde Türkiye, özelde ise Mardin için oldukça önemli ve tarihi çökeltilere dayanan bir el sanatı örneğidir.

Turistlerin yoğun ilgi gösterdiği telkârî sanatında kültürel simgelerin daha dikkat çektiği tavus kuşu, şahmeran, güvercin ve asma yaprağı gibi Mardin ile bütünleşmiş olan simgelerin işlendiği takıların daha fazla talep edildiği görülmektedir.

Son yıllarda telkârî sanatına ilgi artsa da telkârî sanatını işleyen ustaların az olması ve Mardin'de gerektiği kadar telkârî atölyesinin bulunmaması, telkârînin makinelerle işlenmesine sebep olmuştur. Döküm telkârî olarak adlandırılan makine işi telkârînin üretilmesindeki en büyük nedenleri arasında el işi telkârînin sabır isteyen ve zaman alan bir iş olmasıdır. Bu yüzden yeni yetişen neslin telkârî sanatına çok fazla ilgi göstermediği görülmektedir.

Geleneksel el sanatlarımızdan olan telkârî sanatının devamlılığı için yeni projelerle desteklenmeye ihtiyacı var. Yine Üniversitelerin Güzel Sanatlar Fakültesi'nde takı tasarım gibi bölümlerde telkârî alanı açılarak genç tasarımcıların bu alana yönlendirilmesi sağlanabilir.

**Diyamet-Sen'in akademik,
bilimsel hayata katkıları**

Kadın & TOPLUM

DIYANET-SEN'in ilmî, bilimsel, akademik ve sosyal hayata katkısıdır